

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie

Lukáš Peluněk

HISTORIOGRAFIE VE SLUŽBÁCH BAŤOVSKÉHO ZLÍNA

THE HISTORIOGRAPHY IN THE SERVICE OF THE BAŤA'S ZLÍN

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2017

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, pouze za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, 21. srpna 2017

.....

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych na tomto místě upřímně poděkoval v první řadě paní prof. PhDr. Janě Burešové, CSc., za laskavé přijetí vedení mé diplomové práce. Poděkování náleží také několika odborníkům, s nimiž jsem konzultoval jednotlivé interpretační problémy práce – PhDr. Zdeňku Pokludovi (především dějiny města Zlína a firmy Baťa), prof. PhDr. Miloši Traplovi, CSc. (kontext regionálních dějin a historiografie), PhDr. Pavlu Michnovi a RNDr. et PhDr. Janě Langové (archeologie Zlína a okolí), ale také PhDr. Milanu Ducháčkovi, Ph.D. za podnětné a inspirující rozhovory k dějinám historiografie. Mé vřelé díky patří rovněž pracovníkům archivů, v nichž jsem získával potřebný pramenný materiál. Jmenovitě bych rád zmínil PhDr. Marka Ďurčanského, Ph.D. za příjemnou spolupráci a především za možnost nahlédnutí do nezpracovaných fondů Archivu Univerzity Karlovy v Praze. Podobně vyjadřuji poděkování pracovnícím a pracovníkům Archivu Národního muzea v Praze, kde mi vždy vyšli vstříc i navzdory velkému množství mnou objednávaných archiválií z rozsáhlé Stloukalovy pozůstalosti.

OBSAH

1. Úvod

2. Rozbor pramenů a literatury

3. Baťovský Zlín – historický kontext

3.1. Město Zlín a firma Baťa – symbiotický organismus

3.2. Podpora výzkumných a tvůrčích aktivit v baťovském Zlíně

4. Historiografie ve službách baťovského Zlína

4.1. Dějiny města Zlína a Baťových závodů

4.2. Válečná epizoda (1939–1945)

4.3. Počátky zlínského muzejnictví

5. Karel Stloukal (1887–1957)

5.1. Stručný biogram

5.2. Osobní vazby na Zlín

5.2.1. Rodinné kořeny

5.2.2. Karel Stloukal a Tomáš Baťa

5.3. Profesní vazby na Zlín a okolí

5.3.1. Stloukal a zlínský městský archiv

5.3.2. První příspěvky k dějinám Zlína a okolí

5.3.3. Počátky užší spolupráce s baťovským Zlínem

5.3.4. Dějiny města Zlína – anabáze jednoho díla

5.3.5. Ostatní regionálně historické příspěvky

5.3.6. V pozadí úprav místních a pomístních názvů Zlínska

5.3.7. Odborným konzultantem a garantem městského muzea

6. Spolupracovníci na Dějinách města Zlína

6.1. František Navrátil (1903–1974)

6.1.1. Stručný biogram

6.1.2. Uspořádání zlínského městského archivu

6.2. Josef Polišenský (1915–2001)

6.2.1. Stručný biogram

6.2.2. Spolupráce na Dějinách města Zlína

6.2.3. Příspěvky k dějinám Zlína a okolí

6.2.4. Polišenský a Stloukal – žák a učitel

6.2.5. Polišenský a firma Baťa

6.3. Ostatní spolupracovníci

7. Archeologové v baťovském Zlíně

7.1. Karel Stloukal a archeologické odkrývání Zlína

7.2. Ivan Borkovský (1897–1976)

7.3. Jaroslav Böhm (1901–1962)

7.4. Hradisko (1940)

7.5. Kostel sv. Filipa a Jakuba (1944)

8. Baťovská genealogie (vlastivěda × odbornost – střet přístupů)

8.1. Josef Pilnáček (1883–1952)

8.1.1. Stručný biogram

8.1.2. Spolupráce s baťovským Zlínem

8.1.3. Příspěvky k dějinám města Zlína

8.2. Oldřich Říha (1911–1974)

8.2.1. Stručný biogram

8.2.2. Ve Studijním ústavu firmy Baťa (1940–1942)

8.2.3. Příspěvky k baťovské genealogii

8.2.4. Kontroverzní historik mezi Prahou a Zlínem

9. Moravský historik a firma Baťa v exilu

9.1. Otakar Odložilík (1899–1973)

9.1.1. Stručný biogram

9.1.2. Kontakty s firmou Baťa v americkém exilu

9.1.3. Úvahy o fenoménu Baťa

10. Ostatní historici, místní vlastivědní pracovníci

10.1. Ladislav Hosák (1898–1972)

10.1.1. Stručný biogram

10.1.2. Příspěvky k dějinám Zlína a okolí

10.2. Jiří Hánl (1914–1972)

10.1.2. Stručný biogram

10.1.2. Učitelem Průmyslové školy ve Zlíně

10.3. Ladislav Rutte (1894–1967)

10.4.1. Stručný biogram

10.4.2. Projekt Bartošova národopisné museum v přírodě

10.4. Nerealizované nabídky ke spolupráci

15. Závěr

16. Prameny a literatura

17. Summary

1. ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se zabývá působností historiografie (včetně oborů příbuzných – archivnictví, muzejnictví, archeologie a etnografie) v baťovském Zlíně, tj. v období ekonomického, demografického a kulturního rozkvětu města mezi dvacátými až čtyřicátými lety 20. století (s případnými přesahy let předcházejících i následujících). Již toto uvedení naznačuje, že se jedná se o relativně rozsáhlé téma, prolínající se časem, prostorem a v neposlední řadě i různorodými aspekty lidské činnosti. Představme nejdříve jednotlivé aspekty, jež jsme výše zmínili – zařazení tématu do času, prostoru a dalších jmenovatelů.

Prostorem, který vytyčuje hranice mé práce, je především Zlín, původní sídlo Baťových závodů. V tomto ohledu však můžeme spatřovat jisté územní přesahy mimo toto průmyslové město – v textu je reflektováno jeho blízké okolí, jihovýchodní Morava, posléze i Brno, Praha a Vídeň. V samostatné kapitole věnované Otakarovi Odložilíkovi se předmět našeho zájmu přenáší dokonce za „velkou louži“, do severní Ameriky, kde existují rovněž tovární komplexy a obchodní zázemí firmy Baťa.

V úvodním odstavci byly zmíněny různorodé aspekty lidské činnosti – v předložené práci totiž není sledována pouze „baťovská“ epizoda české meziválečné (a válečné) historiografie, ale také v obráceném smyslu „historiografická“ epizoda baťovského Zlína. Z tohoto pohledu považuji za nutné reflektovat kromě vývoje historiografie zároveň dějiny regionální, hospodářské i sociální.

Na tomto místě ovšem vyvstávají důležité metodologické otázky – jakým způsobem téma pojmout? Existuje koncepce, která tak odlišné (byť mnohdy se prolínající) aspekty dokáže propojit v jedno? Badatel, zabývající se dějinami české historiografie by problematiku nepochybně nahlížel především z hlediska vývoje

historické vědy ve vymezeném dějinném období a teritoriu. Naproti tomu historik, jehož primárním zájmem jsou dějiny města Zlína či Baťových závodů, by snad téma pojal jako pouhou „zajímavost“, zanikající ve spleti mnohvrstevnatého fenoménu Baťa.

Pojetí, zvolené pro předloženou diplomovou práci, vychází částečně z obou zmíněných přístupů a snaží se je organicky propojit. Vede mne k tomu několik příčin, především vlastní odborný zájem a zaměření – zatímco se ve své badatelské činnosti věnuji především dějinám české historiografie ve 20. století, zajímám se zároveň i o fenomén Baťa a dějiny města Zlína. V tomto městě jsem se narodil, z čehož přirozeně vyplývá, že mě problematika dějin regionu jistým způsobem přitahuje. Již svou bakalářskou práci jsem zaměřil na tento region – nastínil jsem v ní novodobé dějiny obce Želechovice nad Dřevnicí, ležící jen několik kilometrů východně od Zlína.¹

Samotná skutečnost, že je Zlín mým rodištěm, zprvu výrazně ovlivňovala výběr tématu diplomové práce. Původně jsem uvažoval nad zpracováním životopisu zlínského rodáka, historika a archiváře, profesora obecných dějin na Univerzitě Karlově v Praze, Karla Stloukala (1887–1957) se zaměřením na jeho úzké profesní vazby k rodnému městu. Stloukal totiž po většinu života zpracovával rozsáhlé *Dějiny města Zlína*, jež ke škodě následného regionálně historického bádání nevyšly tiskem. Tento „opus magnum“ zlínského historika mě inspiroval k dalšímu vyhledávání informací – postupem času jsem nabyl dojmu, že téma doposud nikdo komplexněji nezpracoval, pouze jsem nalézal letmé zmínky v literatuře i archivních pramenech o Stloukalově práci pro město Zlín. Zjistil jsem přitom mnoho zajímavých skutečností – Stloukal úzce spolupracoval nejen se zlínskou samosprávou, ale i s firmou Baťa. Badatelsky mě zaujaly rovněž historikovy paměti, v nichž se zmiňuje o svém dětství ve Zlíně, ale také

¹ PELUNĚK, Lukáš: *Historický vývoj obce Želechovice nad Dřevnicí po roce 1848*. Olomouc 2015 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

o složitých vztazích se zakladatelem světového obuvnického impéria Tomášem Baťou (1876–1932).

Ačkoliv jsem objevil zajímavé souvislosti zlínských vazeb Karla Stloukala, zároveň jsem zjišťoval, že tento historik při práci na *Dějínách města Zlína* přizval k bližší spolupráci i několik dalších, výrazně mladších kolegů – Františka Navrátila (1903–1974) a Josefa Polišenského (1915–2001). Ve Stloukalově korespondenci zaznívají také další jména – František Vrzalík (1904–1971) či Miloslav Rohlík (1918–1969). Stloukal byl rovněž iniciátorem dvou archeologických průzkumů na půdě města Zlína, kam pozval výrazné postavy dobové československé profesionální archeologie – Jaroslava Böhma (1901–1962) a Ivana Borkovského (1897–1976). Dále jsem zjišťoval, že v zaměstnaneckém poměru u firmy Baťa byli za druhé světové války také pozdější výrazní marxističtí historikové Oldřich Říha (1911–1974) a Jiří Hánl (1914–1972). Opomenout nebylo možné ani vlastivědného badatele, chceme-li vlastivědného spisovatele, genealoga Josefa Pilnáčka (1883–1952), který s firmou Baťa rovněž po jistou dobu spolupracoval, stejně tak řadu dalších místních vlastivědných nadšenců. Do baťovského periodika Zlín přispěl několika svými texty rovněž Ladislav Hosák (1898–1972). Vskutku podnětným bylo zjištění, že i přední český historik evangelictví Otakar Odložilík (1899–1973) při svém prvním americkém exilu (1940–1945) blíže spolupracoval s pracovníky tamní pobočky firmy Baťa v Belcampu.

Při vědomí symbiotického vztahu mezi zlínskou městskou samosprávou a firmou Baťa v krátké době mezi dvacátými a čtyřicátými lety minulého století je proto patrné, že kromě umění, architektury a řady vědních oborů účelově vstoupila do služeb baťovského Zlína také historiografie. Domnívám se proto, že bez osvětlení spolupráce všech výše zmiňovaných historiků by bylo vyznění diplomové práce poněkud kusé. Z tohoto důvodu se snažím v práci přiblížit, v jakých oblastech a v jakém rozsahu se

jednotliví historikové (a také ostatní badatelé příbuzných oborů) propojili s baťovským Zlínem, respektive zda v rámci této činnosti publikovali odborné či popularizační texty, jak tomu bylo v případě ústřední postavy našeho pojednání – Karla Stloukala. Připomeňme, že v práci jsou zmíněni také „nehistorikové“, tj. představitelé jiných profesí – národohospodář František X. Hodáč (1883–1943) jakožto životopisec Tomáše Bati a novinář Josef Vaňhara (1907–1997), jenž se podílel na budování zlínských muzejních sbírek. Naopak nebyli reflektováni autoři, kteří nebyli přímými spolupracovníky firmy Baťa či zlínské městské samosprávy v období baťovské symbiózy města (tedy od dvacátých let do roku 1945), tedy např. zlínský architekt Eduard Staša (1917–1998).²

Vzhledem k tematickým přesahům tématu vyvstává otázka struktury textu. Na základě několika zralých úvah jsem se rozhodl postupovat spíše topicky, pokud bylo možno, tak chronologicky. Po úvodních dvou částech (*Úvod, Rozbor pramenů a literatury*) předkládám ve třetí kapitole historický kontext k baťovskému Zlínu – nástin dějin města s důrazem na období od přelomu 19. a 20. století, kdy se začaly plně rozvíjet podnikatelské aktivity Tomáše Bati a jeho sourozenců. Zamýšlím se zde zároveň nad unikátním principem, který ve Zlíně v první polovině 20. století existoval – nad symbiotickým organismem, jenž byl tvořen městskou samosprávou a firmou Baťa. Prostor dále věnuji otázce podpory výzkumných a tvůrčích aktivit v baťovském Zlíně, neopomínám přirozeně ani humanitní vědy. Čtvrtá kapitola pak rozvádí problematiku výzkumných aktivit a představuje jednotlivé oblasti, v rámci kterých ve městě působila historiografie a archeologie (otázka zpracování dějin města a Baťových závodů, útočiště historiků za 2. světové války a počátky místního muzejnictví).

² Srov. STAŠA, Eduard: *Od starého Zlína k dnešnímu Gottwaldovu. Stručná historie stavebního vývoje města*. Gottwaldov 1986; TÝŽ: *Kapitolky ze starého Zlína*. Zlín 1991.

Následující kapitoly se již věnují jednotlivým osobnostem historické vědy, jež spolupracovaly buďto se zlínskou městskou samosprávou či s firmou Baťa, respektive s oběma stranami. Osobnosti řadím přehledně na základě jednotlivých témat, na nichž pracovali – *Dějiny města Zlína* (Stloukal, Navrátil, Polišenský, Borkovský, Böhm a jiní), baťovská genealogie (Pilnáček, Říha), samostatně uvádím v exilu působících Odložilíka, nakonec představuji ostatní historiky, reprezentanty ostatních oborů a místní vlastivědné pracovníky (Hosák, Hánl, Rutte a další). U valné většiny sledovaných historiků uvádím úvodní stručný biogram, dále souvislosti spolupráce s baťovským Zlínem, případné příspěvky k dějinám města, okolí či Baťových závodů. Karlu Stloukalovi, jakožto „dvornímu“ historikovi Zlína pak věnuji v samostatné kapitole výraznější prostor – kromě biogramu rozděluji kapitolu na osobní vazby na Zlín (tedy rodinné kořeny a specifický vztah s Tomášem Baťou) a na vazby profesní (péče o zlínský městský archiv, první příspěvky k dějinám Zlína, počátky spolupráce, vytváření *Dějin města Zlína*, odborné konzultace atd.).

Stručné biogramy jednotlivých historiků jsou v práci přítomny záměrně. Tyto úvodní odstavce kapitol představují především základní faktografický kontext vypovídající o tom, v jaké části života se historikové baťovského Zlína dostali do kontaktu s autentickým prostředím baťovského Zlína. Zároveň biogramy zasazují baťovskou spolupráci těchto osobností (ať již publikační či organizační) do rámce celoživotního odborného a popularizačního díla. Tímto způsobem pak lze lépe objasnit či pochopit, proč se např. Karel Stloukal po několika desetiletí věnoval dějinám rodného města, nakolik využil zlínské archivní výzkumy Josef Polišenský ve svých pozdějších zásadních monografiích o třicetileté válce, ale také, jak jednoduše náhodné mohlo být setkání a dočasné propojení historika evangelictví s prvorepublikovým fenoménem

Baťa v případě Otakara Odložilíka, nebo budoucího marxistického historika s významnou soukromou společností Baťa v případě Oldřicha Říhy.

U některých osobností doplňuji další podkapitoly, např. „Polišenský a Stloukal – žák a učitel“, „Polišenský a firma Baťa“; v kapitole věnované Odložilíkovi věnuji prostor jeho exilovým úvahám o fenoménu Baťa. V pořadí sedmá kapitola se věnuje Stloukalově roli v archeologickém odkrývání minulosti města, oběma aktivním archeologům a přirozeně také oběma terénním průzkumům, jež ve Zlíně probíhaly na přelomu třicátých a čtyřicátých let minulého století. V kapitole osmé se věnuji dvěma badatelům různé erudice, kteří se věnovali baťovské genealogii – Pilnáčkovi a Řihovi. Srovnání obou zakládám na rozdílnosti přístupů – v prvním případě amatérského vlastivědného, v druhém odborného. V deváté kapitole představuji baťovské souvislosti amerického exilu Otakara Odložilíka. Konečně desátá kapitola se zaměřuje na ostatní nejmenované historiky (Ladislav Hosák, Jiří Hánl) a dále pak na nejvýznamnější místní vlastivědné pracovníky (Rutte a jiní), kteří se podíleli na rozvoji zlínského muzejnictví.

V závěru se pokouším shrnout prokazatelné výsledky svého výzkumu a představit možné budoucí badatelské přístupy a bílá místa v poznání fenoménu Baťa. V rámci oddílu *Prameny a literatura* jsou zahrnuty přehledné bibliografické soupisy příspěvků k dějinám města, jeho okolí a firmy Baťa, jež zpracovali jednotliví historikové ve službách baťovského Zlína.

Považuji za nutné uvést ještě několik drobných poznámek k terminologii užitě v předložené práci. Této otázce přikládám velký význam, neboť sebemenší nejistota v terminologii by mohla deformovat celkové vyznění textu. Zastavme se již u názvu – *Historiografie baťovského Zlína*. Kritik může namítnout, že bych měl pojem „historiografie“ doplnit o adjektivum „česká“. To by však bylo nepřesné, neboť v úhlu našeho zájmu jsou i Josef Pilnáček, dlouhodobě dlící ve Vídni a Otakar Odložilík,

moravský historik, který však na sklonku čtyřicátých let minulého století natrvalo odešel do amerického exilu. Zároveň by mohla zaznít výtka, že lze v daném případě hovořit o „československé historiografii“. Ani toto označení by dle mého názoru nebylo nejméně vhodné, obzvláště uvažujeme-li o tzv. čechoslovákismu a jeho pozici v meziválečné historiografii v Československu.³ Historiky spolupracující s baťovským Zlínem nelze ztotožnit s čechoslovakisty – zde je snad jen Karel Stloukal zřejmou výjimkou. Z těchto pohnutek bylo užito obecného pojmu „historiografie“. V názvu práce uvádím rovněž pojem „baťovský Zlín“. I toto má své opodstatnění – zatímco někteří z historiků baťovského Zlína byli finančně podporováni z prostředků zlínské městské samosprávy (především Stloukal a spolupracovníci na *Dějínách města Zlína*), jiní byli přímými zaměstnanci Baťových závodů a jejich dceřiných institucí (např. Říha, Hánl). Zároveň pojem vystihuje hlavní časové těžiště práce – první polovinu 20. století ohraničenou dvacátými lety a rokem 1945, kdy byly Baťovy závody znárodněny (doplňující přesahy do dalších let jsem již zmínil výše). K otázce užití terminologie uvedme ještě poslední poznámku. Domnívám se, že by mohlo být značně zavádějícím, pokud bych pro historiky ve službách baťovského Zlína užíval označení „baťovská historiografie“. Tímto pojmem rozumím soudobé badatele zabývající se fenoménem Baťa. Zmíněnému slovnímu spojení se tedy v práci záměrně vyhýbám.

Naznačili jsme již na začátku, že téma propojuje několik badatelských oblastí – historik, jenž toto téma hodlá zpracovat, musí být dostatečně obeznámen nejen s vývojem českého dějepisectví v průběhu 20. století, ale také s regionálními dějinami jihovýchodní Moravy, o nichž jednotliví „baťovští“ historikové psali, v poslední řadě s historií a pracovním systémem Baťových závodů, tématem, jež zůstává doménou

³ K úvahám o čechoslovákismu, meziválečné české historiografii a souvisejících otázkách doposud nejobširněji viz DUCHÁČEK, Milan: *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*. Praha 2014.

především historiků hospodářských a sociálních dějin. Pevně věřím, že na základě zvoleného přístupu tyto předpoklady práce naplní.

2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

Představme na následujících řádcích relevantní prameny a literaturu k jednotlivým kapitolám práce. Vzhledem ke struktuře textu zhodnoňme zároveň vždy literaturu i prameny v samostatných odstavcích, kopírujících posloupnost kapitol. Dodejme také, že stručné biogramy všech zastoupených historiků, archeologů a jiných badatelů jsou zpracovány spíše na základě dostupné literatury, zatímco spolupráce těchto osob s baťovským Zlínem je nahlížena téměř výhradně prostřednictvím archivních a tištěných pramenů. Autor práce zároveň těží ze svých předchozích publikačních počinů,⁴ jež dále rozvíjí na podkladě návazných archivních výzkumů.

Ve třetí kapitole je osvětlen základní **historický kontext baťovského Zlína**. Pro první podkapitolu, věnující se symbiotickému vztahu města Zlína a firmy Baťa jsem využil v první řadě základních děl z pera Zdeňka Pokludy, reflektujících především regionálně historické či biografické aspekty – *Sedm století zlínských dějin*,⁵ *Baťovi muži*⁶ a některé další drobnější texty téhož autora.⁷ Významným publikačním počinem

⁴ PELUNĚK, L. F.: „BAŤOV, nejmladší město moravské“. *Přejmenování Otrokovic ve stínu regionální politiky a vizí firmy Baťa (1939–46)*. In: KŘÍŽOVÁ, Lenka – MARTÍNEK, Jiří (eds.): *Od Karlova mostu ke Gottwaldovu. Osobní jména v názvech měst a míst*. Praha 2016, v tisku; TÝŽ: *Dějiny města Zlína – historiografický odkaz Karla Stloukala*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Historik a jeho dílo. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* Olomouc 2015, s. 254–263; TÝŽ: *Neuskutečněné plány založení Bartošova národopisného musea v přírodě. K životnímu dílu Ladislava Rutteho (1893–1967)*. In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 364–372; TÝŽ: *Vídeňský dvorní knihovnik Ferdinand Menčík (1853–1916)*. *Vídeňské svobodné listy*, 72, 2017, č. 7–8, s. 3, 4.

⁵ POKLUDA, Zdeněk: *Sedm století zlínských dějin*. 2. vyd. Zlín 2006.

⁶ TÝŽ: *Baťovi muži*. Zlín 2012.

⁷ TÝŽ: *Kapitoly z dějin Zlína (I–VIII)*. *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 9, 1987, s. 63–188; TÝŽ: *Starý a nový Zlín – proměna města*. In: *Fenomén Baťa. Zlínská architektura 1910–1960*. Zlín 2009, s. 21–35; TÝŽ: *Baťa v kostce*. 2. vyd. Zlín 2014; TÝŽ: *Baťův Zlín – Budování průmyslového a zahradního*

k tématu je také monografie Ondřeje Ševečka,⁸ která představuje další rozměr proměny malého města Zlína v průmyslovou metropoli na přelomu 19. a 20. století na základě teritoriálních a sociálních vizí firmy Baťa. O. Ševeček pak tvoří společně s Martinem Jemelkou autorskou dvojici, která dané téma přiblížila ještě v několika dalších textech – naposledy roku 2016, kdy vyšla jejich společná monografie, vycházející z Ševečkovy knihy z roku 2009, doplněná o pasáže Jemelkovy.⁹ Užitečným příspěvkem k tématu je také široce pojatý životopis Tomáše Bati od Františka X. Hodáče,¹⁰ především ve své čtvrté části, pojednávající o Baťovi ve veřejném životě. Ačkoliv se Hodáč s Tomášem Baťou osobně znal a byl s ním v přátelských stycích, ve svém textu je poměrně objektivní a nejedná se ani v nejmenším o pouhé panegyrické dílo.

Institucionální a finanční **podpora výzkumných a tvůrčích aktivit v baťovském Zlíně** zůstává v současnosti stále ještě bílým místem v objevování fenoménu Baťa. Doposud bohužel nevznikla žádná rozsáhlejší a koncepčně ucelená práce, jež by se věnovala výhradně jen této problematice. Badatel, který se zajímá o dané téma, může dílčím způsobem využít alespoň některé publikace – představme si jednotlivé tituly sestupně dle hodnoty faktografického významu, v následující části představme relevantní tištěné prameny.

města (1906–1943) / Bata's Zlin – Building an Industrial and Garden City (1906–1943). 2. vyd. Zlín 2015.

⁸ ŠEVEČEK, Ondřej: *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938*. České Budějovice – Ostrava 2009.

⁹ JEMELKA, Martin – ŠEVEČEK, O.: *The Utopian Industrial City: The Case of the Baťa City of Zlín (Republic of Czechoslovakia)*. In: ZIMMERMANN, C. (ed.): *Industrial Cities. History and Future*. Stuttgart – New York 2013, s. 239–262; TÍŽ: *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*. Praha 2016.

¹⁰ HODÁČ, František: *Tomáš Baťa. Život a dílo hospodářského buditele*. Eds. Jan Herman – Zdeněk Pokluda. Zlín 2015.

Zřejmě nejdůležitějším počinem se jeví populárně laděná publikace *Vzdělávání a výzkum ve Zlíně – od Tomáše Bati po univerzitu* od Zdeňka Pokludy,¹¹ která přináší doposud nejdůkladnější přehled o výzkumu v baťovském Zlíně, včetně aktivit tvůrčích a vývoje vzdělávání ve městě. Jelikož se ovšem nejedná o odborný text, chybí zde jakýkoliv poznámkový aparát či výběrová bibliografie k tématu, jež by badatele mohla nasměrovat ke starší relevantní literatuře. Týž autor publikoval dříve i několik odborněji zaměřených textů, které lze k tématu rovněž využít.¹² Z ostatních prací lze zmínit text Jaroslava Wicherka věnovaný dějinám školství a vzdělávání na Zlínsku za první ČSR,¹³ v němž autor vychází především z materiálů uložených ve Státním okresním archivu Zlín a částečně i dobového tisku. Přestože zájem J. Wicherka primárně směřoval ke zlínskému školství, dotkl se rovněž částečně i výzkumných aktivit, např. ve Studijním ústavu firmy Baťa. Také autoři životopisu Albrechta Miesbacha, protektorátního ředitele Baťových závodů ve Zlíně, se ve svém pojednání o baťovském Zlíně za druhé světové války dotýkají výzkumných aktivit – tyto však bohužel chápou pouze v kontextu přírodních věd.¹⁴

Z tištěných pramenů máme k dispozici několik knižních memoárů, jež představují osobité náhledy přímých účastníků obchodních či výzkumných aktivit firmy Baťa. Nosným pramenem jsou *Vzpomínky* chemika Otto Wichterleho,¹⁵ který za druhé světové války pracoval ve zlínském Studijním ústavu. Dále je možné využít paměti

¹¹ POKLUDA, Z.: *Vzdělávání a výzkum ve Zlíně – od Tomáše Bati po univerzitu*. Zlín 2015.

¹² TÝŽ: *Baťovi muži*. Zlín 2012.

¹³ WICHEREK, Jaroslav: *Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech XX. století*. Zlín 2005.

¹⁴ POSPÍŠIL, Jaroslav – VALÁŠEK, Hubert – POSPÍŠILOVÁ, Hana: *Herr Direktor a ti druzí. Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů*. Zlín 2015.

¹⁵ WICHTERLE, Otto: *Vzpomínky*. 3. vyd. Praha 2005.

Ferdinanda Menčíka,¹⁶ někdejšího osobního asistenta J. A. Bati, či Inocence Krutila,¹⁷ který působil po mnoho let v exportním oddělení firmy Baťa.

Čtvrtá kapitola představuje fenomén **historiografie a archeologie ve službách baťovského Zlína** v obecných rysech. Hlavní cíl předložené práce, tj. nakolik se historici a archeologové účastnili vědeckého rozvoje v baťovském Zlíně, se bohužel z žádné dosud publikované literatury nedozvíme. Z tohoto důvodu je kapitola rozčleněna do tří podkapitol, k nimž dílčí literatura existuje. K podkapitole *Dějiny města Zlína a Baťových závodů* lze využít prací Z. Pokludy, případně textů vlastních. O kontextu přizvání historiků do Zlína za druhé světové války nepojednává žádná speciální práce, podnětná svědectví lze však nalézt v pamětech již zmiňovaných baťovců Ferdinanda Menčíka a Inocence Krutila. O vývoji **zlínského muzejnictví** pojednal v několika pracích Zdeněk Pokluda,¹⁸ ve stručnějším znění je k tématu pojednáno v rámci populárně koncipované publikaci vydané k 50. výročí založení Krajského muzea v Gottwaldově.¹⁹ Pokludovy texty přináší základní přehled, který bude možné doplnit o další podrobnosti archivním výzkumem.

Co se týče literatury o životě a díle Karla Stloukala, zde musíme zmínit zejména texty z pera Bohumila Jirouška, který se životem a dílem Karla Stloukala dlouhodobě zabývá. Svůj dosavadní výzkum završil v uplynulém roce podnětnou životopisnou monografií,²⁰ jejímu vzniku ovšem předcházela řada přípravných studií. Otázku

¹⁶ MENČÍK, Ferdinand: *Poskokem u Jana Bati*. Praha 1993.

¹⁷ KRUTIL, Inocenc: *Nevšední osudy Baťova exportéra*. 2. vyd. Luhačovice 2014.

¹⁸ POKLUDA, Zdeněk: *Cesta k založení Krajského muzea v Gottwaldově*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, sv. 5, 1983, s. 39–82; TÝŽ: *Tradice zlínského muzejnictví*. Magazín Zlín, 7, 2001, č. 6, s. 17.

¹⁹ PLÁNKA, Ivan (ed.): *Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně*. Zlín 2003, zvl. s. 21–25.

²⁰ JIROUŠEK, Bohumil: *Karel Stloukal. Historik obecných dějin*. České Budějovice 2014. Autor zde zároveň uvádí vyčerpávající bibliografii k tématu.

spolupráce Karla Stloukala s baťovským Zlínem ovšem Jiroušek nechává do budoucna otevřenou, o daném fenoménu se zmiňuje spíše okrajově, zejména v kapitole pojednávající o období druhé světové války v historikově životě.²¹

Z hlediska textů, které vypovídají o Stloukalově práci na *Dějínách města Zlína*, je nutné zmínit především regionální autory, kteří napsali krátké jubilejní texty či nekrology. Jedná se však z velké části jen o letmé zmínky o tom, že Stloukal byl historikem města Zlína bez bližšího komentáře či hodnocení. O Stloukalovi a zlínském městském archivu ovšem pojednal David Valůšek,²² přílohou je bibliografie Stloukalových publicistických textů o minulosti města Zlína. Týž autor ve svém drobném článku otištěném v *Magazínu Zlín* představil i Stloukalovy vzpomínky na Zlín. Podnětným pramenným materiálem jsou i tři texty z pera Josefa Polišínského.²³ Stloukalovy osobní a profesní vazby na Zlín můžeme zmapovat na základě korespondence a přípravného materiálu k *Dějínám města Zlína*, jež jsou uloženy v rozsáhlé historikově pozůstalosti v Archivu Národního muzea v Praze.²⁴ Dodejme, že zmiňovaná archivní pozůstalost je také základním archivním fondem pro celou diplomovou práci. Stejně tak bylo možné využít dokumentů uložených ve Státním okresním archivu Zlín, fond Archiv města Zlína, kde kromě korespondence mezi Stloukalem a zlínskou městskou radou nalzáme i rukopisy dalších historiků, kteří spolupracovali s baťovským Zlínem.²⁵

²¹ Tamtéž, s. 163–176.

²² VALŮŠEK, David: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Edd. Jana Čermáková – Radana Červená – Hana Jordánková – Ludmila Sulitková. Brno 2010, s. 273–290; Týž: *Zlínské návraty historika Karla Stloukala*. *Magazín Zlín*, 2013, č. 5, s. 12–13.

²³ POLIŠIŇSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha 2001; Týž: *Panu profesorovi s úctou*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, sv. 9, 1987, s. 45–54.

²⁴ Archiv Národního muzea (dále jen ANM), fond Karel Stloukal.

²⁵ Státní okresní archiv Zlín (dále jen SOkA), fond Archiv města Zlína (dále jen AMZ).

František Navrátil zůstává spíše méně známým autorem. Z tohoto důvodu o něm byly dohledány pouze dva stručné články představující základní životopis jihočeského historika a archiváře.²⁶ Ke spolupráci s Karlem Stloukalem, tj. k uspořádání zlínského městského archivu se pak nabízí korespondence ve zmiňovaném základním fondu v Archivu Národního muzea, byť se nejedná o příliš rozsáhlý soubor. Dílčím způsobem však lze využít i korespondence Stloukala se zlínskou městskou samosprávou, kde jméno Františka Navrátila v průběhu spolupráce zaznívá.

U Josefa Polišenského je pramenná základna výrazně širší. Nabízejí se především jeho vzpomínkové texty, ale také korespondence uložená ve Stloukalově pozůstalosti v Archivu Národního muzea v Praze.

Literatura věnovaná osobnosti **Otakara Odložilíka** je sice poměrně bohatá, z velké části však opomíjí historikův první americký exil, který nás zajímá především. Několik důležitých příspěvků o Odložilíkovi publikovali Milada Sekyrková,²⁷ Ivo Barteček,²⁸ Jaroslav Pánek²⁹ a několik dalších autorů.³⁰ O historikových vazbách na

²⁶ TRÍSKA, Karel: *Pětasedmdesátiny Františka Navrátila*. Archivní časopis, 18, 1968, č. 3–4, s. 233; ZÁLOHA, Jiří: *Za archivářem Františkem Navrátilem*. Archivní časopis, 24, 1974, č. 1, s. 55–56.

²⁷ SEKYRKOVÁ, Milada: *Druhý odboj „z druhého břehu“ (Ze zkušeností a názorů Otakara Odložilíka na druhý odboj v USA v letech 1939–1943)*. Dějiny a současnost, 24, 2002, č. 3, s. 46–51; Táž: *Několik stránek ze života Otakara Odložilíka (Pražské archivy k životu Otakara Odložilíka)*. Sborník archivních prací, 43, 1994, č. 1, s. 34–65; Táž: *Otakar Odložilík (12. 1. 1899 – 14. 7. 1973)*. Historický obzor, 4, 1993, č. 7–8, s. 188–190.

²⁸ BARTEČEK, Ivo: *Exil jako předmět výzkumu a životní zkušenost – Otakar Odložilík*. In: HRUBÁ, Michaela (ed.): *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5. – 6. listopadu 1998. Ústí nad Labem 2001, s. 44–50.

²⁹ PÁNEK, Jaroslav: *Historikovo dilema: Otakar Odložilík a otázka exilu*. In: HASIL, Jiří – HRDLIČKA, Milan (eds.): *Psáno do oblak*. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklika. Praha 2011, s. 49–57.

³⁰ DOSTALÍKOVÁ, Aneta: *Příspěvek k životním osudům Otakara Odložilíka*. Olomouc 2010 (nepublikovaná bakalářská práce); KOJECKÝ, Radovan: *Vzpomínka na prof. dr. Otakara Odložilíka*. Časopis Matice moravské, 117, 1998, č. 2, s. 562–567; KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné*

firmu Baťa se ovšem z žádného z citovaných textů nedozvídáme.³¹ Cenným je naopak základní písemný pramen, který jsme v našem pojednání reflektovali – Odložilíkovy deníky z let 1924 až 1948, které před několika lety do tisku připravila M. Sekyrková.³² Z deníkových zápisků zjišťujeme pozadí Odložilíkových vztahů s americkým osazenstvem firmy Baťa, zároveň zde nacházíme cenné pisatelovy úvahy o fenoménu Baťa, respektive o „batismu“, který se historik zřejmě snažil pochopit z odstupu, pohledem exulanta. Na tomto místě musíme připomenout další vhodný pramen – memoárově laděné texty z pera Polišenského, který na Odložilíka vzpomínal jakožto nepřímý žák a kolega z oboru.³³

Literatura, která by reflektovala **archeologické průzkumy ve Zlíně za druhé světové války**, prakticky neexistuje. Nacházíme sice drobné zmínky v některých textech – především u archeologa Jiřího Kohoutka, který se věnoval problematice zlínského hradu.³⁴ O obou archeologiích – Böhmovi a Borkovském – bohužel doposud nemáme ani žádná obsírnější biografická pojednání, o jejich aktivitách v baťovském Zlíně ani nemluvě. Z hlediska pramenného je podnětný materiál z fondu Archiv města Zlína ve Státním okresním archivu Zlín (materiál věnovaný průběhu vzniku *Dějiny města Zlína*,

dějiny českého a slovenského dějepisectví. 3. vyd. Praha 2009; MARADA Miroslav: *První měsíce amerického exilu Otakara Odložilíka*. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov, sv. 4, 1994, s. 161–174; POLIŠENSKÝ, Josef: *Prameny k bádání o životě a díle jednoho moravského historika*. In: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho přátelé a žáci k sedmdesátinám. Brno 1999, s. 577–584.

³¹ První nepřímou zmínku o spolupráci Odložilíka s firmou Baťa jsem našel až u Zdeňka Pokludy, který ve své práci z roku 2012 citoval historikovu biografickou stat' věnovanou životu a dílu významného baťovce Františka Mušky (1892–1942). Viz POKLUDA, Z.: *Baťovi muži*, s. 95, 166.

³² ODLOŽILÍK, Otakar: *Deníky z let 1924–1948*. II. 1939–1948. Ed. M. Sekyrková. Praha 2003.

³³ POLIŠENSKÝ, J.: *Úděl českého historika: Otakar Odložilík (1899–1973)*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, 1990, č. 3, s. 9–12; Týž: *Historik v měnícím se světě*. Praha 2001.

³⁴

především korespondence). O své účasti na výkopech se dále zmiňují Karel Stloukal a Josef Polišenský ve svých textech.

O Jiřím Hánlovi víme doposud velmi málo. O jeho životním příběhu se sice dozvídáme ze stručných nekrologů³⁵ a z nedávno vydané monografie Josefa Petráně,³⁶ kontexty však stále chybějí. Především není v citované literatuře zmínka o jeho zaměstnání u firmy Baťa. Jediným relevantním zdrojem je proto interní materiál o zaměstnancích (mzdové oddělení atd.) ve fondu Baťa, a. s. ve Státním okresním archivu ve Zlíně.

K Ladislavu Ruttemu máme poměrně mnoho materiálu. Archivní prameny jsou uloženy především ve fondech Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kde je uložena Rutteho pozůstalost.³⁷ Zásadní význam pro naše téma si však ponechává publikovaná popularizační kniha, představující zlínský projekt v základních obrysech.³⁸

³⁵

³⁶

³⁷ Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Osobní fond Ladislava Rutteho, př. č. 35/2015, inv. č. H 19 844 – H 20 535 (dále jen MJVMZ, fond Rutte),.

³⁸ RUTTE, Ladislav: *Projekt Bartošova národopisného musea v přírodě*. Zlín 1946 (dále jen Projekt).

3. BAŤOVSKÝ ZLÍN – HISTORICKÝ KONTEXT

3.1. MĚSTO ZLÍN A FIRMA BAŤA – SYMBIOTICKÝ ORGANISMUS

Zlín, město ležící na jihovýchodní Moravě v údolí řeky Dřevnice, náleží v současnosti k nejvýznamnějším kulturním a průmyslovým centrům regionu. Všeobecně je známo, že Zlín zaznamenal svůj mohutný hospodářský vzestup teprve na přelomu 19. a 20. století. Příčina této náhlé hospodářské konjunktury města a jeho blízkého okolí je přisuzována zejména obchodním úspěchům obuvnického projektu místního rodáka Tomáše Bati, jenž své aktivity později rozšířil téměř do všech koutů civilizovaného světa. Až do sklonku 19. století byl Zlín spíše provinčním městem, jež žilo poklidným „venkovským“ životem.³⁹

Zlínské dějiny ovšem nezačínají devatenáctým stoletím, nýbrž o šest set let dříve. První zmínku o „městečku Zlín“ nacházíme v listině z roku 1322, kdy je společně s okolními vesnicemi získala do svého vlastnictví královna vdova Eliška Rejčka.⁴⁰ Je nepochybné, že v té době již stojící městečko existovalo mnohem dříve, pro určení přesného data jeho založení ovšem písemné doklady chybějí. Dalším, neméně významným milníkem zlínských dějin byl rok 1397, kdy byla Zlínu rozšířena městská práva, podle některých názorů byl tímto úkonem povýšen na město.⁴¹ V pomyslném seznamu jeho pozdějších majitelů pak nalézáme některé starobylé a významné rody, jako např. Šternberky, Tetoury z Tetova či uherské Serényie.

³⁹ Srov. JEMELKA, M. – ŠEVEČEK, O.: *Tovární města*, s. 68.

⁴⁰ Srov. POKLUDA, Z.: *Kapitoly z dějin města Zlína (I–VIII)*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, sv. 9, 1987, s. 65.

⁴¹ Tento názor představil Karel STLOUKAL, K.: *550 let města Zlína*. Zlín 1947, s. 24. Odlišného mínění je Zdeněk Pokluda, který hovoří pouze o rozšíření městských práv, srov. POKLUDA, Z.: *Kapitoly z dějin*, s. 82–83.

Přestože význam Zlína nebyl v dějinách moravsko-uherského pomezí nikdy zcela zanedbatelný, první odborná pojednání o jeho historii vznikala až ve dvacátém století, výraznější prostor se naskytl především od třicátých let v souvislosti s rozvojem baťovského Zlína. Nahlédněme proto nyní blíže na koexistenci zlínské městské samosprávy a firmy Baťa.

Po první světové válce se vedení zlínské radnice ujali komunisté, kteří se různými způsoby i podporou dělnických stávek v továrně snažili zabraňovat rozvoji Baťových závodů. Tomáš Baťa se proto rozhodl chopit iniciativy – ačkoliv si v předchozích letech udržoval od politiky patřičný odstup, rozhodl se, že pro firmu nezbytných změn dosáhne jedině aktivní politickou účastí. Před místními volbami roku 1923 proto ohlásil svou kandidaturu na starostu města. I přes štvavou protikampaň baťovská kandidátka zvítězila a Baťa se stal starostou města Zlína. V této pozici se již v prvních letech přičinil o řadu pozitivních změn – úpravu podmínek daňového systému ve Zlíně, vznikaly plány na vybudování „zahradního města“, Baťa se osobně zasloužil rovněž o koupi zlínského zámku s přilehlým parkem, který pak daroval městu. Starostenskou funkci posléze obhájil a zůstal v ní až do své tragické smrti v červenci 1932.⁴²

Po Tomáši Baťovi převzal starostenství města jeho blízký spolupracovník Dominik Čipera (1893–1963),⁴³ který se rovněž jako jeho předchůdce podílel současně na vedení Baťových závodů i města Zlína – až do roku 1944, kdy byl protektorátními poměry donucen vzdát se starostenské funkce. Dodejme, že v letech válečných podporoval odbojové skupiny na východní Moravě i na Slovensku (včetně Slovenského

⁴² Pokluda, Z.: *Baťovi muži*, s. 18; POKLUDA, Z.: *Baťa v kostce*. 2. vyd. Zlín 2014, s. 38–40, 61; Jemelka, - Ševeček, O.: s. 69.

⁴³ K němu blíže viz Pokluda, Z.: *Baťovi muži*, s. 52–57.

národního povstání). Po osvobození v květnu 1945 se sice na velmi krátkou dobu stal opět starostou, nově zaváděný systém národních výborů však Čiperu brzy odstavil od vlivu na zlínskou městskou samosprávu, o pouhý den později byl zbaven také svého postavení v Baťových závodech, jež se dostaly do národní správy.⁴⁴ Změny po roce 1945 zachytil výstižně ve svých pamětech baťovský pracovník Inocenc Krutil: „Reakce na staré časy se projevila tím, že museli hned po znárodnění opustit továrnu všichni baťovští prominenti, jako např. členové Baťovy rodiny, příbuzní, ředitelé. Tak zmizel pan Jaroněk, šéf osobního oddělení, ředitel výroby pan Klátil, pan Čipera, ing. Malota. Nezůstalo jen u propuštění, ale byly jim zabaveny i vily. Pak to byli správcové, mistři, kteří byli přísní a tedy ‚asociálové‘. Nový režim přece znamenal, že nikdo nebude na nikoho přísný, nyní se buduje s nadšením! Byla to pro podnik velká ztráta kvalifikovaných lidí, kteří se uplatnili u jiných podniků, jež rády přijímaly baťovce a vážili si jich pro jejich velké zkušenosti a pořádkumilovnost.“⁴⁵

Vraťme se však k základní otázce této podkapitoly. Období, kdy dva vedoucí představitelé firmy Baťa současně ovládali i zlínskou městskou samosprávu (Baťa 1923–1932, Čipera 1932–1944/5), můžeme přímočaře nazvat klasickou érou baťovského Zlína. V této době se prostřednictvím jedné osoby propojovaly zájmy Baťových závodů se zájmy vedení města, byla zde patrná snaha o vzájemnou spolupráci, podporu, ideovou jednotu. Jednalo se tak, obrazně řečeno, o personální unii propojující oblast politickou (správní, samosprávní) se sektorem soukromým (podnikatelským). Zatímco se Baťovy závody staly základním finančním donátorem města, místní samospráva se naopak snažila udržovat vhodné podmínky (např. daňový

⁴⁴ POKLUDA, Z.: Sedm století, s. 113; Týž: Baťovi muži, s. ?; Týž: *Baťa v kostce*, s. 104.

⁴⁵ Krutil, Inocenc: Nevšední osudy Baťova exportéra. 2. vyd. Luhačovice 2014. s. 113

system), jež by neoslabovaly firmu Baťa, z čehož v konečném důsledku mohl Zlín finančně těžit. Reprezentativní město se tak mohlo stát zároveň reprezentací firmy Baťa, přitahovalo zájem z okolí, celé republiky i ze zahraničí – pouhý zájem pak přitahoval i zákazníky a nové spolupracovníky. Jedná se tedy o vzájemnou symbiózu dvou, na sobě v různé míře závislých subjektů, jež společně vytvořily efektivní organismus v podobě, v jaké jej známe. Těmito slovy tedy můžeme formulovat základní charakteristiku pojmu baťovský Zlín období mezi lety 1923 až 1944/5.

3.1. PODPORA VÝZKUMNÝCH A TVŮRČÍCH AKTIVIT V BAŤOVSKÉM ZLÍNĚ

Jedním z důsledků baťovské symbiózy města Zlína byly snahy o podporu výzkumných a tvůrčích aktivit. Zpočátku v podobě finanční, později – v souvislosti s rozvojem města a jeho teritoriálních možností – také institucionální. V dané souvislosti je nutné zmínit, že firma Baťa výrazně dbala na odbornost, spolupráce průmyslu a vědy tedy pro společnost byla jakousi samozřejmostí. Podporovány ovšem byly i humanitní vědy, zdánlivě nesouvisející se zaměřením baťovského průmyslu. Představme si tedy nejdříve počátky finanční podpory vědeckých aktivit firmou Baťa, posléze oběma subjekty (Baťa i městská samospráva), dále zaměříme naši pozornost na institucionální podporu v baťovském Zlíně.

4. HISTORIOGRAFIE VE SLUŽBÁCH BAŤOVSKÉHO ZLÍNA

4.1. DĚJINY MĚSTA ZLÍNA A BAŤOVÝCH ZÁVODŮ

Základním pilířem spolupráce historiků a baťovského Zlína se stalo zpracování především dějin města Zlína, dále hledání a zpracovávání pramenů a literatury k baťovské genealogii a dějinám Baťových závodů. Zatímco první zmiňované téma – monografické zpracování zlínských dějin – bylo zadáno Karlu Stloukalovi již na počátku třicátých let, ostatní témata byla preferována spíše až o desetiletí později.

Podrobné pojednání o osudu Stloukalových *Dějin města Zlína* uvádím níže v samostatné kapitole, zastavme se však u pohnutek, jež vedly k objednavce tohoto díla. Domnívám se, že pragmatismus, typický pro baťovský styl myšlení, našel odezvu i v tomto případě. Nepředpokládám, že by Tomáš Baťa jakožto starosta města inicioval zpracování knižních dějin města jen kvůli subjektivnímu vztahu ke svému rodišti. Působil zde opět faktor odbornosti – Karel Stloukal, vzdělaný historik a archivář znalý zlínských reálií, později soukromý docent a univerzitní profesor prokazoval, že je „dobrou značkou“, zárukou odborné kvality. Kniha, kterou měl zpracovat, se pak mohla stát

4.2. VÁLEČNÁ EPIZODA (1939–1945)

Výše jsme zmínili, že od roku 1939 začaly zlínské Baťovy závody přijímat programově české vědce, existenčně ohrožené uzavřením českých vysokých škol. Zaměstnání zde byli např. Otto Wichterle, ale také dva mladí historici – Oldřich Říha a Jiří Hánl.

4.3. POČÁTKY ZLÍNSKÉHO MUZEJNICTVÍ

Počátky zlínského muzejnictví jsou úzce propojeny s baťovskou érou města. Jak ve své studii uvádí Zdeněk Pokluda, muzejní aktivity v baťovském Zlíně měly zpočátku dvě ohniska – prvním byla městská samospráva, druhým Baťovy závody. Tato „dvojkolejnost zlínské muzejní tradice“ se proměňovala v závislosti na různých faktorech, postupem času však došlo k bližší spolupráci obou subjektů vrcholících ve snahách o budoucí muzejní koncepci Zlína v samotném závěru druhé světové války.⁴⁶

Přestože první podnět k založení muzea vzešel ze strany městské samosprávy již v roce 1924, základní kámen zlínského muzejnictví reálně položily Baťovy závody, které v roce 1931 otevřely muzeum, zpřístupňující cenné firemní sbírky historické a exotické obuvi.⁴⁷

Vraťme se však k „prehistorii“ muzea městského, iniciovaného místní samosprávou. Výše jsme již zmínili, že prvou zmínku o zřízení městského muzea nalzáme roku 1924. Tehdy podnět vzešel přímo z řad městského zastupitelstva, které uvažovalo o vyčlenění zvláštní místnosti pro zamýšlené muzeum tradiční vlastivědné koncepce. Z této výzvy však nakonec sešlo, podobně tomu bylo v červnu 1926, kdy Klub přátel literatury a umění firmy Baťa vyzval občany města Zlína, aby darovali či zapůjčili historické či umělecké památky do budoucího muzea.⁴⁸ Teprve třicátá léta přinesla posun ve snahách o zřízení důstojného městského muzea, rozhodující slovo však prakticky převzaly Baťovy závody, které zpřístupnily některé historické památky v rámci Památníku Tomáše Bati.⁴⁹ V roce 1935 bylo nově utvořené zlínské městské muzeum přijato do Svazu československých muzeí, obdrželo dokonce i vlastní razítko,

⁴⁶ Pokluda, Cesta, s. 40-41.

⁴⁷ Pokluda, Cesta, s.39,

⁴⁸ Baťovské závodní noviny, červen 1926.

⁴⁹ Pokluda, s. ?; PLÁNKA, Ivan (ed.): *Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně*. Zlín 2003, s. 21.

byť existoval stále ještě formálně, pouze na papíře. Muzejní sbírky byly uloženy roku 1941 na radnici a jejich správcem se stal Antonín Slovenčík.⁵⁰ Teprve roku 1944 se muzejní aktivity začaly více rozvíjet, tyto však překazil konec druhé světové války a nové poměry v republice.

⁵⁰ PLÁNKA, I. (ed.): *Muzeum*, s. 21–22.

6. KAREL STLOUKAL (1887–1957)

6.1. STRUČNÝ BIOGRAM

Narodil se 2. listopadu 1887 ve Zlíně, kde strávil dětství (do roku 1898), po gymnazijních studiích v Kroměříži (1898–1906) studoval dějepis a zeměpis na pražské univerzitě. Stloukalovu pozornost tehdy nejvíce zaujal Josef Šusta, jehož se stal věrným žákem a později i nástupcem na profesorské stoličce obecných dějin na Univerzitě Karlově.⁵¹ Stloukal absolvoval i studium na vídeňském Ústavu pro rakouský dějepis (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) v letech 1910–13. V červenci 1911 se stal doktorem filosofie na pražské univerzitě. Za první světové války se ocitl na srbské a na italské frontě, posléze působil na vojenské reálce ve Strassu ve Štýrsku a nakonec na kadetní škole v Brně (do jara 1919). Po skončení války se vrátil do Prahy a pracoval v Českém zemském archivu, po roce však opustil archivní službu a získal uplatnění na československém ministerstvu zahraničí ve zpravodajském oddělení. Tam vydržel rovněž krátce – od ledna 1921 se stal pracovníkem archivu Národního muzea v Praze. V roce 1925 se habilitoval na Univerzitě Karlově, následujících deset let tam přednášel a roku 1935 byl jmenován mimořádným profesorem všeobecných dějin. Druhá světová válka také citelně zasáhla do Stloukalova života – hned v září 1939 byl zatčen gestapem a krátce vězněn v koncentračním táboře Dachau. Podstatnou část jeho aktivit v letech protektorátních tvořila práce na *Dějínách města Zlína*. V létě 1945 se Stloukal opět vrátil na Univerzitu Karlovu a v následujícím roce byl jmenován řádným profesorem všeobecných dějin se zpětnou účinností od září

⁵¹ K vzájemným vztahům Stloukala a Šusty i k otázce „nástupnictví“ profesury obecných dějin blíže viz LACH, Jiří: *Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel?* Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 29–2000, Sborník prací historických XVIII, s. 125–142.

1939. Po únoru 1948 se stal komunistickému režimu nepohodlným, roku 1950 nemohl přednášet a později ani účastnit odborných konferencí v zahraničí. V dubnu 1951 byl s konečnou platností penzionován. Dne 19. listopadu 1957 zemřel v Praze ve věku sedmdesáti let.⁵²

Ve svém odborném zaměření prošel Stloukal několika postupnými fázemi. Věnoval se dějinám středověkým,⁵³ raně novověkým,⁵⁴ 19. století,⁵⁵ ale také soudobé historii.⁵⁶ Pro Stloukalovu publikační činnost je vskutku typická pestrost, s níž

⁵² Eršil, Jaroslav: *Profesor Stloukal sedmdesátníkem*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 65, 1957, č. 10, s. 223; JIROUŠEK, B.: *Léta 1939–1949 v životě historika Karla Stloukala*. In: Malý, Ivan a kol.: *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha 2013, s. 394–401; TÝŽ: *Studia Karla Stloukala ve Vídni a v Římě (v korespondenci Jaroslavu Gollovi)*. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha 2004, s. 210–215; TÝŽ: *Karel Stloukal. Profesor obecných dějin*. České Budějovice 2014; POKLUDA, Z.: *Historik Zlína Karel Stloukal*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, sv. 9, 1987, s. 55–61; POLIŠENSKÝ, J.: *Karel Stloukal 1887–1957*. Československý časopis historický, 6 (56), 1958, č. 3, s. 620; TÝŽ: *Panu profesorovi s úctou*, s. 45–54; MATOUŠ, Rudolf: *Dějepisec Zlína šedesátníkem*. Podřevnicko, 4, 1947, č. 2, s. 32; VALUŠEK, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*. In: *Městské archivy & městští archiváři*, s. 273–290; TÝŽ: *Zlínské návraty historika Karla Stloukala...* Magazín Zlín, 2013, č. 5, s. 12–13; VANĚK, Jiří: *Vzpomínáme univ. prof. Karla Stloukala*. Podřevnicko, 2, 1968, č. 1, s. 36–37.

⁵³ Zde připomeňme především Stloukalovu účast na edičním projektu Josefa Šusty, který byl vydáván pod názvem *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku* u Jana Laichtera v Praze. K tomuto významnému syntetizujícímu obecně historickému dílu blíže viz LACH, J.: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc 2001.

⁵⁴ V této oblasti směřoval Stloukalův zájem k papežské politice na přelomu 16. a 17. století, fenoménu papežských nunciatur, dále k fungování české dvorské kanceláře, politické ambice Karla I. z Lichtenštejna (1569–1627) se staly tématem Stloukalovy disertační práce. Viz STLOUKAL, K.: *Bílá hora a Staroměstské náměstí*. Praha 1921, 2. vyd. Praha 1923; TÝŽ: *Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku*. Praha 1925; TÝŽ: *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*. Praha 1931. Srov. PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 258.

⁵⁵ Stloukal editoval a vydal samostatně rozsáhlé korespondence Františka Palackého (1798–1876) a Františka Ladislava Riegera (1818–1903), dále se věnoval např. počátkům Národního divadla v Praze. Viz *Rodinné listy Františka Palackého dceři Marii a zeti F. L. Riegrovi*. Ed. Karel Stloukal. Praha 1930; *Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké*. Ed. Karel Stloukal. Praha 1932; STLOUKAL, K.: *Legenda o budovatelích Národního divadla*. Český časopis historický, 41, 1935, s. 83–105, 321–351 (vydáno i jako zvláštní otisk). Srov. PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 258.

⁵⁶ Srov. PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 258.

přistupoval k různým historickým epochám a tématům. S odkazem na historikovu korespondenci však můžeme za jeho životní dílo označit zčásti dokončené, byť tiskem nevydané *Dějiny města Zlína*.⁵⁷

6.2. OSOBNÍ VAZBY NA ZLÍN

6.2.1. RODINNÉ KOŘENY

Poněkud méně známou skutečností zůstává,⁵⁸ že Karel Stloukal nebyl první členem rodiny, jenž se stal uznávaným vědcem a pedagogem. Stloukal ve svých pamětech uvádí,⁵⁹ že již v dětských letech na něj inspiračně zapůsobil jeho výrazně starší bratranec, rodák z Mladcové u Zlína, František Bartoš.⁶⁰ Vzhledem k výraznému věkovému rozdílu obou bratranců ovšem měl Stloukal na Bartoše spíše jen mizivé a méně osobní vzpomínky. V pamětech nám však zanechal záblesk paměti o tom, jak svého bratrance požádal, aby mu byl kmotrem při biřmování. Ten se však tehdy omluvil,⁶¹ v pozdější době se jejich cesty zcela rozešly a nedlouho poté Bartoš zemřel.

⁵⁷ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 726–728; JIROUŠEK, B.: *Karel Stloukal*; PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 257–258.

⁵⁸ Starší literatura k tématu, ani nedávno vydaná stloukalovská monografie od Bohumila Jirouška o tom skutečně neinformuje – autor této informaci zřejmě nepřikládá velký význam.

⁵⁹ TLOUKAL, K.: *Historie mého života*, s. 45.

⁶⁰ František Bartoš (1837–1906), středoškolský profesor, filolog, dialektolog, národopisec, po jistou dobu redaktor Časopisu Matice moravské. Srov. BAKALA, Metoděj: *Památce Františka Bartoše*. Naše Valašsko, 10, 1947, č. 1, s. 32–33; GREGOR, Alois: *O životě a díle Františka Bartoše*. Brno 1968.

⁶¹ „Milý Karlíku! V první polovici května vydám se na cestu výzkumnou do okolí brněnského. Nelze mi tedy přání Vašemu vyhovět. Pozdravuji Vás i paní matinku. F. Bartoš.“ ANM, f. Karel Stloukal, kart., inv. č. Srov. TLOUKAL, K.: *Historie mého života*, s. 45.

6.2.2. KAREL STLOUKAL A TOMÁŠ BAŤA

Stloukalovy vztahy s Baťou nebyla zdaleka tak poklidné a přátelské, jako by se na první pohled – z účasti historika Stloukala na kulturním rozvoji baťovského Zlína – mohlo zdát. Rodiny zlínských Stloukalů (resp. Vrlů) a Baťů byly vzdáleně příbuzné, na náměstí a ulicích města Zlína se členové obou rodin každodenně potkávali, dobře se znali. Pouze jedna jediná neshoda příbuzenskou vzájemnost na dlouhou dobu zkalila. Stloukal vůči Tomáši Baťovi pociťoval zřejmě osobní antipatie, celkové hodnocení však vyrovnávala objektivita, s níž zaujímal postoje k reálným baťovským úspěchům. Po jistou dobu byl historik průmyslníkovi v platonickém slova smyslu „sokem v lásce“, dokonce se krátce dostali do soudního sporu, nicméně i přesto dokázali od třicátých let minulého století spolupracovat. Představme si proto v této podkapitole alespoň přibližný náčrt vzájemných vztahů mezi Karlem Stloukalem a Tomášem Baťou – nejdříve v rodinné, následně osobní rovině.

Abychom osvětlili zmiňované ochladnutí vztahů obou zlínských rodin, ocitujme část textu ze Stloukalových pamětí, časově zaznamenávající událost z druhé poloviny devadesátých let 19. století. „Jednou v neděli přišli bratři Baťové svátečně ustrojeni k otci a prosili jej, aby jim půjčil do podniku, který se octl v nesnázích, peníze. Vysvětlovali, že továrna jde dobře, že má velkou budoucnost a nabízeli, že otce učiní společníkem s plným podílem na zisku a že dají všechny záruky. Otec, opatrný na těžce vydělané peníze, nedůvěřoval. Přišel už o moc peněz půjčkami známým a Baťovu podnikání nedůvěřoval. Odmítl. Marně se matka přimlouvala, tušila ženským instinktem veliké možnosti továrního rozmachu a Baťům přála. Otec byl neoblomný [...] Matka do smrti litovala, že si nedal říci. A od té doby zavládl jakýsi chlad mezi

naší rodinou a rodinou Baťovou, s níž jsme byli vzdáleně příbuzní.⁶² Stloukalův otec pochopitelně nemohl tušit, že se baťovské podnikání v následujících desetiletích pozvedne a přeroste hranice města Zlína, nedůvěřoval optimismu bratrů Baťových, zároveň se snažil udržet pevnou ruku nad finančními rezervami své vlastní rodiny. Baťové však byli jeho odmítnutím zřejmě výrazně dotčeni, neboť původně doufali ve tradiční výpomoc mezi oběma rodinami.

Pozdější továrník Tomáš Baťa nikdy nezapomínal, že mu stárnoucí zlínský lékař v dávné krizi nepomohl. Stloukal ve svých pamětech rovněž zaznamenává příhodu, jak Tomáš Baťa po mnoha letech vyprávěl o již zesnulém Vrlovi zlomyslné anekdoty, záměrně v přítomnosti jeho syna. Baťovo chování Stloukal označuje za „naivní Tomášovu pomstu na synu za otcovu ‚vinu‘“.⁶³ Dodejme ovšem, že když se po manželově smrti dostala Stloukalova matka do finančních potíží, byl to nakonec právě Tomáš Baťa, který jí pomohl.⁶⁴ Když byl v podobné situaci sám Stloukal v roce 1913, požádal Baťu o půjčku 100 korun – jeho prosba byla vyslyšena.⁶⁵ Domnívám se, že i přes neshody mezi oběma rodinami měl Baťa jisté pochopení a snahu vypomoci s finančními problémy vzdáleným příbuzným.

Toliko lze vysledovat rovinu vztahu mezi dvěma zlínskými rodinami. Pokusme se nyní o charakteristiku osobních vztahů mezi Baťou a Stloukalem v chronologické posloupnosti. K prvnímu výraznějšímu sporu došlo na počátku dvacátých let. V roce 1920, kdy Stloukal působil na zpravodajském oddělení ministerstva zahraničí, se mladý historik setkal s orientalistou Aloisem Musilem, který byl již dříve v dobrých vztazích s průmyslníkem Baťou a Musilův výzkum podporoval (o tom jsme již pojednali výše).

⁶² STLOUKAL, K.: *Historie mého života*, s. 72.

⁶³ Tamtéž, s. 73.

⁶⁴

⁶⁵ ANM, fond Karel Stloukal, kart. ?, inv. č. 121, T. Baťa K. Stloukalovi 24. 6. 1913.

Stloukal v pamětech vzpomínal, že jej tehdy Musil přesvědčoval o nutnosti habilitovat se na Karlově univerzitě. Po několika týdnech získal Stloukal od Josefa Šusty ujištění, že se může habilitovat z obecných dějin. Stloukal však byl v téže době nucen uvažovat nad svou finanční situací – aby se mohl habilitovat, musel disponovat většími finančními prostředky, jež by existenčně zastřešovaly jeho přípravy k habilitační práci. I v tomto ohledu se Alois Musil projevil jako praktický prostředník – Stloukalovi jednoduše sdělil, že již kontaktoval Stloukalova „soudáka“ Baťu, který byl ochoten podpořit mladého historika ve vědecké dráze. A právě v tomto okamžiku došlo k další trhlíně ve vztahu mezi Stloukalem a Baťou. Aby lépe vyzněl tón, kterým Stloukal sděluje tehdejší antipatie vůči Baťovi, odcitujme opět krátkou pasáž z jeho memoárů: „Brzy potom jsem dostal od firmy Baťa ze Zlína poukázku na tisíc korun. Musil mi ovšem nevyložil, že jde o měsíční podporu, kterou mi budou ze Zlína pravidelně posílat a já jsem myslel, že ten tisíc korun je vše čím chce Tomáš – jak jsem ho znal – přispět na mou habilitaci. Cítil jsem se tím ponížen, odpověděl jsem trochu ironizujícím dopisem adresovaným přímo Tomášovi, že mu děkuji za dobrou vůli, ale že by na uskutečnění mých vědeckých plánů bylo třeba mnohem více peněz a že si už nějak pomohu sám. [...] Tomáš Baťa neodpověděl, nenapsal, že je to jen první měsíční splátka na pravidelnou podporu. Cítil se odmítnutím uražen.“⁶⁶ Došlo tedy spíše k nedorozumění, ale v osobní rovině tu svou roli jistě stále ještě hrála živá zkušenost Tomáše Bati se Stloukalovým otcem.

K dalšímu vyhrocení vztahů mezi oběma zlínskými rodáky došlo jen krátce poté, na podzim roku 1921, dohrou byla dokonce Stloukalova žaloba na vedení Baťových závodů. Stloukal v polovině listopadu toho roku náhodně zjistil, že baťovský firemní

⁶⁶ ANM, fond Karel Stloukal, inv. č. 121, firma T. & A. Baťa Stloukalovi 4. června 1920 Srov. STLOUKAL, K.: *Historie mého života*, s. 275.

časopis Sdělení zaměstnanců firmy T. & A. Baťa (dále jen Sdělení) uveřejnil ve svém 30. čísle ročníku 1921 jeho článek *Stručný nástin dějin města Zlína*, který dříve napsal pro sokolskou kroniku ve Zlíně „s výslovným vymíněním, že nebude nikde otištěn“.⁶⁷

Vzhledem k tomu, že došlo k porušení Stloukalova autorského práva a byl otištěn dílčí výsledek dlouholeté badatelské práce, který byl bez autorova vědomí použit „k účelům tovární reklamy“,⁶⁸ rozhodl se historik jednat. Na konci listopadu 1921 zaslal redakci Sdělení rozhořčený dopis, v němž žádal jakožto náhradu 10 000 Kč a uveřejnění omluvy v některém z následujících čísel časopisu, v opačném případě se hodlal „domáhati svých práv cestou soudní“.⁶⁹ Jelikož mu do osmi dnů nepřišla žádná odpověď, podal Stloukal žalobu ke Krajskému soudu v Uherském Hradišti a v dubnu 1922 bylo započato přípravné vyšetřování Tomáše a Jana Baťových (tehdejších majitelů společnosti) a Jaroslava Pagáče (redaktora Sdělení) ve věci protiprávního otištění článku.⁷⁰ Stloukal ovšem v zákonné lhůtě nepodal obžalobu, přípravné vyšetřování bylo proto v srpnu 1922 oficiálně zastaveno.⁷¹

Ze Stloukalovy korespondence s Tomášem Baťou⁷² je zřejmé, že historik nakonec celou – pro obě strany nepříjemnou – záležitost ponechal mimosoudnímu vyrovnání. Za svůj příspěvek dodatečně obdržel autorský honorář, který neshody mezi oběma stranami smazal. Doplňme zároveň, že inkriminovaný článek de facto nebyl důsledkem Stloukalova „sblížení se zlínskou samosprávou“, jak se původně domníval

⁶⁷ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 23, inv. č. 1257, koncept Stloukalova dopisu redakci Sdělení z 22. listopadu 1921.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 22, inv. č. 1196, Usnesení z 27. dubna 1922.

⁷¹ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 22, inv. č. 1196, Usnesení z 21. srpna 1922.

⁷² Stloukalova korespondence s redakcí Sdělení zřejmě není v historikově pozůstalosti kompletní.

Zdeněk Pokluda⁷³ a po něm i David Valůšek,⁷⁴ naopak došlo k neoprávněnému otištění rukopisu, určeného k jiným účelům.

Skutečnost, že ve věci uspořádání městského archivu a sepsání díla o dějinách města zlínský starosta Baťa rozhodl o oslovení Stloukala, je patrné, že došlo k utišení osobních nesrovnalostí.

Názory Karla Stloukala na osobnost a dílo Tomáše Bati po smrti druhého procházely složitým vývojem, formovaným objektivní snahou o porozumění, v mnoha směrech však opakovaně rezonovala nemalá dávka osobní antipatie. To lze rozpoznat z jednotlivých textů, v nichž historik zlínského továrníka zmiňuje. Uvedme si na tomto místě několik vybraných písemných reflexí ze Stloukalova pera.

Zajímavé je např. osobnostní přirovnání tehdejšího československého velvyslance Štefana Osuského k Tomáši Baťovi. S Osuským se Stloukal krátce setkal v rámci svého výzkumného pobytu ve Francii na přelomu let 1925–26.⁷⁵ Svou zahraniční cestu tehdy propojil se vznikajícím záměry vytvořit samostatný československý historický ústav v Paříži. Stloukala tehdy nepříjemně překvapila chladná diplomaticko-politická vypočítavost Osuského, jež mu připomínala typický pragmatický styl Tomáše Bati. Zmiňovanou schůzku pak zaznamenal Stloukal takto: „Odevzdal jsem mu svoji čerstvou knihu o papežské politice a vyložil, co hodlám v Paříži studovat. Rozhovořili jsme se chvíli o historii a o vyhlídkách jejího studia v Paříži. Vykládal s vševědoucí samozřejmostí své názory na historii a nakonec řekl: ‚Historia, hej, je užitečná, ale nie taká ako táto.‘ Vzal při tom do ruky moji knihu, jejíž titul sotva přečetl a hodil ji s pohrdavým gestem na stůl. [...] Byl jsem zaražen touto

⁷³ Srov. POKLUDA, Z.: *Historik Zlína*, s. 56.

⁷⁴ Srov. VALŮŠEK, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*, s. 280.

⁷⁵ Srov. JIROUŠEK, B.: *Karel Stloukal*, s. 96n; STLOUKAL, K.: *Historie mého života*, s. 295.

hrubou netaktností tak, že jsem nedovedl odpovědět. [...] A u takového člověka chtěl jsem najít porozumění pro vybudování československého historického ústavu v Paříži! Tomáš Baťa v jiném vydání!“⁷⁶ Bohužel není z citovaného záznamu patrné, v jakém časovém období Stloukal tuto událost formuloval – lze však předpokládat, že se jedná o dobový záznam, který později pouze převzal do rukopisu svých pamětí. Soudím tak za předpokladu, že ve druhé polovině třicátých let již Stloukal o Tomáši Baťovi psal více umírněně a objektivněji – příčinou byla nejen Baťova tragická smrt roku 1932, ale toho času již široce rozvíjená a úspěšná spolupráce s baťovským Zlímem.

Skutečnost, že Stloukal ve třicátých letech hodnotil zlínského průmyslníka méně kriticky než dříve, potvrzuje rovněž jeho text uveřejněný v kolektivním díle *Tvůrcové dějin*.⁷⁷ Stloukal sice na jednu stranu konstatuje, že „v systému Baťově možno spatřovati snad namnoze tvrdé zasahování do individuálních práv člověka,⁷⁸ na stranu druhou ovšem „nelze mu upřítí ušlechtilou snahu povznést všechny spolupracovníky k vyšší životní úrovni, k dokonalejší mravnosti a k větší výkonnosti.“⁷⁹ Stloukal si byl zároveň vědom značného rozdílu v intelektu a vzdělání mezi ním a Baťou, objektivně však hodnotil jeho snahy o samovzdělávání, kdy „od geniálního primitiva vspěl v geniálního průkopníka národohospodářského i sociálního, jehož dílo zastínilo svým významem činy státníků.“⁸⁰ Na základě osobních zkušeností s Baťou pak dodával, že „často se mýlil i křivdil, ale poznanou křivdu rád napravoval.“⁸¹

Stloukalovy baťovské reflexe by byly poněkud neúplné, pokud bychom neodcitovali alespoň jeden záznam z historikova pera, srovnávající baťovský pracovní

⁷⁶ STLOUKAL, K.: *Historie mého života*, s. 295.

⁷⁷ STLOUKAL, K.: *Tomáš Baťa*. In: *Tvůrcové dějin*. Sv. V/2. Praha 1936, s. 534–539.

⁷⁸ Tamtéž, s. 538.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, s. 539.

⁸¹ Tamtéž.

systém se systémem, panujícím v Československu po Únoru 1948: „Zní to jako ironický paradox, ale je to krutá pravda: předobrazem dnešního systému práce v ČSR byl – Tomáš Baťa. Připadá mi, že celý tento vykořisťovatelský systém vybičování výkonnosti, údernictví atd. až po ty ‚mladé muže‘ Baťovy je přenášen ze Zlína do celého státu – ovšem podle vzoru SSSR.“⁸² Tuto výrazně kritickou poznámku ovšem Bohumil Jiroušek připisuje momentálnímu skeptickému rozpoložení pisatele na počátku let padesátých, kdy procházel zásadní existenční krizí.⁸³

5.3. PROFESNÍ VAZBY NA ZLÍN A OKOLÍ

6.3.1. DĚJINY MĚSTA ZLÍNA – ANABÁZE JEDNOHO DÍLA

Počátky a průběh Stloukalových prací na tomto díle můžeme vcelku věrohodně zmapovat na základě jeho korespondence se zlínským městským úřadem, posléze s Místním národním výborem Velkého Zlína (resp. Gottwaldova).

První podnět k přípravě *Dějin města Zlína* vyšel od zlínské městské rady. Ta, po zvážení a následném odmítnutí nabídky Josefa Pilnáčka,⁸⁴ začala systematicky připravovat půdu pro uskutečnění nepochybně prestižního edičního podniku, kterým dějiny města měly být. Karla Stloukala proto oslovila a dotázala se ho na aktuální možnosti vytvoření dějin města. Ve Stloukalově odpovědi na dotaz, zda by participoval na plánovaném projektu, se dočítáme následující: „K zásadní otázce, zda bych se chtěl uvázati v sepsání takových dějin, odpovídám s radostí kladně, poněvadž jsem se již

⁸² Stloukalovu poznámku z kalendáře datovanou květnem 1950 připomíná rovněž B. JIROUŠEK: *Karel Stloukal*, s. 213, pozn. 769.

⁸³ Srov. tamtéž.

⁸⁴ O tom blíže viz kapitola věnovaná Josefu Pilnáčkovi.

od mládí zabýval myšlenkou napsati jednu dějiny svého rodného města, které by jeho rodákům i širší české veřejnosti podaly všestranný obraz životů [...] našich předků, pokud jej dnes možno ze zachovaných pramenů rekonstruovati.“⁸⁵

V témže dopise Stloukal představuje přibližnou koncepci a rozvržení práce na předpokládaném díle. Zásadní měla podle něj být „první etapa prací, tj. uspořádání archivu“,⁸⁶ který byl v té době dočasně uložen jako depozit archivu Národního muzea v Praze.⁸⁷ Rovněž zde uvádí, že pro časovou indispozici by se první části prací neúčastnil, doporučuje k této činnosti zlínského rodáka a středoškolského profesora dějepisu a zeměpisu, mimo jiné Pekařova žáka, Jana Vrzalíka (1904–1971),⁸⁸ na jehož práci by však osobně dohlížel. Městská rada však tehdy naproti tomu iniciovala, aby Stloukal „touto prací pověřil některého vhodného vysokoškol[ského] studenta, třebaže Zlínu úplně cizího“.⁸⁹ Stloukal tedy navrhl jiného mladého historika – Františka Navrátila (1903–1974), kterého zlínská městská rada potvrdila.

Zkompletování městského archivu bylo pouze první fází připravovaného projektu. Druhá část prací pak spočívala ve „výzkumu archivů, v nichž se chovají prameny k dějinám Zlína“.⁹⁰ K této činnosti doporučoval Stloukal rovněž školeného historika a ve své koncepci díla vyjmenovával jednotlivé archivy, kde bylo možno pramenný materiál nalézt. Pro tuto významnou práci si později zvolil svého žáka Josefa

⁸⁵ ANM Praha, f. Karel Stloukal, inv. č. 1487.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ ANM Praha, f. Karel Stloukal, inv. č. 1495. Detailněji k osudům zlínského městského archivu viz Valůšek, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*.

⁸⁸ K osobnosti Jana Vrzalíka, jeho životním peripetiím a především pověstně agilní obraně RKZ blíže viz DUCHÁČEK, M.: *Obránce národního palladia. Fixní idea Jana Vrzalíka*. Dějiny a současnost, 33, 2011, č. 3, s. 24–27.

⁸⁹ ?.

⁹⁰

Polišenského, rodáka z Prostějova.⁹¹ Konečně třetí část projektu měla spočívat ve vlastním sepsání dějin města Zlína, které mělo zůstat čistě Stloukalovou povinností.

Stloukalovy odhady trvání prací na dějinách Zlína byly zpočátku velmi vágní. Časový harmonogram z roku 1932 předpokládal, že rukopis díla mohl být odevzdán do tisku nejpozději do tří let. Dnes víme, že se jednalo o nereálnou autorovu tužbu. Roku 1933 ovšem byly skutečně práce na dějinách města započaty – František Navrátil dokončil svou práci již následujícího roku. V roce 1937 začal také Josef Polišenský s vypisováním excerpt z jednotlivých archivů, které byly předem vytipovány jeho učitelem.

Ani na konci třicátých let minulého století však nebyl kompletní rukopis díla hotov. Rovněž Stloukalovy neklidné životní osudy krátce po vypuknutí druhého světového válečného konfliktu dokončení díla nepřály. Plně se Stloukal do jejich sepisování ponořil až během let válečných. Současně neustále zvyšoval své požadavky vůči zlínské městské radě. Např. v roce 1942 navrhoval, aby k prvnímu dílu *Dějiny města Zlína* vyšel druhý svazek, v němž by byla uveřejněna edice významných pramenů k dějinám města. V této souvislosti hovořil o *Knize pramenů k dějinám města Zlína*. Rukopis zmíněné edice skutečně vznikl a je rovněž v historikově písemné pozůstalosti.⁹²

Po skončení války Stloukalovi na dějiny Zlína mnoho času nezbyvalo, neboť byl zahlcen povinnostmi spojenými s návratem na Univerzitu Karlovu, ale také s edičními pracemi zděděnými po svém učiteli Josefu Šustovi (především paměti a *Dějiny lidstva*). Profesní úspěchy se v této době také jen hrnuly, roku 1946 byl například zvolen řádným

⁹¹ V citovaném dopise se mylně uvádí, že Polišenský pocházel z Kojetína. Tuto faktografickou nepřesnost bohužel přejímá také Bohumil Jiroušek ve své stloukalovské monografii. Srov. JIROUŠEK, B.: *Karel Stloukal*, s. 92, pozn. 315.

⁹² ANM, f. Karel Stloukal.

členem České akademie věd a umění. V odpovědi na blahopřání Místního národního výboru Velkého Zlína čteme následující řádky: „Nemusím Vás snad ani ujišťovat, že pokládám vždy nejen za svou povinnost, ale také čest přispívat podle svých sil k rozkvětu svého rodiště a zejména k poznání jeho slavné minulosti. Bylo od let mých studií mým opravdovým přáním a touhou, abych vylíčil svým krajanům dějiny našeho města, a Vašemu vzácnému porozumění děkuji za to, že nyní dojde k jejich vydání.“⁹³ Ještě v roce 1946 tedy Stloukal o realizaci svého životního díla nepochyboval. Roku 1947, kdy proběhly oslavy 550. výročí od povýšení městečka Zlína na město, Stloukal stačil vydat tiskem alespoň obsáhlou studii zachycující období od počátků Zlína po jeho údajné povýšení roku 1397.⁹⁴ Publikace měla být ukázkou dlouholeté práce, vzorem, jak budou jeho *Dějiny města Zlína* vypadat. Tato brožovaná kniha však zůstala jediným rozsáhlejším titulem k tématu, který ve druhé polovině čtyřicátých let stihl sepsat a vydat. Pracovní úvazek na univerzitě, kde po roce 1945 studovalo mnohanásobně větší množství studentů než v době předválečné, vyčerpával téměř všechny jeho časové a publikační možnosti. Také v tom lze spatřovat jeden z důvodů, proč své životní dílo nestihl dokončit.

ve své studii v Časopise Matice moravské v roce 1947 uvádí, že „knižní vydání i s příslušnou knihou pramenů má vyjíti ještě letos k 550. výročí povýšení Zlína na město“.⁹⁵ Nestalo se tak – místo *Dějin města Zlína* vyšla pouze jako skromná náhražka padesátistránková studie 550 let města Zlína.

⁹³ SOKA Zlín, fond Archiv města Zlína, i. č. 667, kart. 484.

⁹⁴ STLOUKAL, K.: 550 let města Zlína. V tomtéž roce Stloukal publikoval článek dotýkající se dějin města Zlína v Časopise Matice moravské, viz TÝŽ: Dva problémy z městských dějin moravských. Časopis Matice moravské, 67, 1947, s. 324–340.

⁹⁵ Stloukal, K.: *Dva problémy z městských dějin moravských*, s. 332–333, pozn. 17.

Poměrně zajímavý je rovněž přístup Místního národního výboru v Gottwaldově ke Stloukalovi a jeho připravovanému dílu po únoru 1948. S vydáním Stloukalova díla stále počítal bez ohledu na skutečnost, že se v Československu razantním způsobem změnila celá společenskopolitická situace. Dne 21. dubna 1948 vyčlenil částku 75 720 Kčs na práce spojené tímto záměrem.⁹⁶ Ukončení práce na díle však nemělo konce – Stloukal nashromážděný pramenný materiál stále zpracovával a rukopis nadále upravoval.

V únoru 1950 Stloukal gottwaldovskému MNV sdělil, že má k dispozici třísetstránkový rukopis prvního dílu dějin města, který je doveden „do konce středověku“.⁹⁷ Z toho je zřejmé, že první díl *Dějin města Zlína*, tvořený dvěma svazky (první svazek měl pojednávat o dějinách města od počátků do konce 15. století, druhý svazek měl být již zmíněnou *Knihou pramenů k dějinám města Zlína*), byl hotov a připraven k redakčnímu zpracování. Proč k vydání nedošlo, se z korespondence nedovíme. Můžeme pouze spekulovat, zda vina padá na Stloukala, nespokojeného s výsledky své práce a neustále doplňujícího rukopis, nebo na tehdejší gottwaldovskou samosprávu, která se mnohdy jasné odpovědi na autorovy dotazy vyhýbala. Podobnou „autorskou anabázi“ spatřujeme u Josefa Vítězslava Šimáka a jeho *Kroniky dějin československých*.⁹⁸

Když Stloukal v listopadu 1957 neočekávaně zemřel, jeho dílo o dějinách rodného města zůstalo torzem. Přestože patřil k historikům, kteří považovali sepsání dějin svého rodiště za životní úkol a své poslání, vydání prvního dílu, který jako jediný

⁹⁶ SOkA Zlín, f. Archiv města Zlína, i. č. 667.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Srov. Kábová, Hana:

dokončil, se nedočkal. Snahy o vydání Stloukalova životního díla se sice objevily krátce po historikově smrti (viz následující kapitola), neměly však výraznějšího úspěchu.

Zastavme se ještě krátce u obsahu *Dějin města Zlína*. Zdeněk Pokluda se domníval,⁹⁹ že rukopis prvního dílu byl zcela totožný s textem na pokračování, který vycházel v baťovském závodním časopise Zlín pod názvem *Svědectví zlínské minulosti*. Po pečlivé komparaci obou textů však lze konstatovat, že rukopis prvního dílu sice z textu otištěného ve zmíněném periodiku vychází, je však doplněn a upraven.

Rukopis Stloukalova rozsáhlého díla a veškerý přípravný materiál k němu je dnes uložen v historikově pozůstalosti v Archivu Národního muzea v Praze, částečně také ve fondech Státního okresního archivu ve Zlíně. Lze předpokládat, že bude badatelsky využit alespoň v rámci příprav dějin města Zlína, jejichž vydání je plánováno na rok 2022.

5.3.5. KAREL STLOUKAL A VLASTIVĚDA MORAVSKÁ

Ačkoliv byla Vlastivěda moravská (dále jen VM) edičním podnikem, vznikajícím pod hlavičkou brněnského Musejního spolku, Stloukalova spojitost s ní úzce souvisela též s jeho dlouholetou prací na *Dějinách města Zlína*. Na základě historikovy pozůstalosti v Archivu Národního muzea v Praze bylo možno Stloukalovu spolupráci na VM přehledně zmapovat, včetně doposud neznámých a poměrně překvapivých skutečností.

Stýkání a potýkání se Karla Stloukala s VM bylo trojího data – poprvé veřejně vystoupil jakožto její kritik na počátku dvacátých let, podruhé (o šestnáct let později) se měl dokonce na jednom ze svazků autorsky podílet a konečně třetí spojitost nalézáme až

⁹⁹ POKLUDA, Z.: *Historik Zlína*, s. 58–59.

po jeho smrti na sklonku let padesátých, kdy se měl jeho nevydaný rukopis stát součástí jednoho z připravovaných svazků VM. Představme si tedy postupně jednotlivé momenty, jež spojovaly zlínského historika s brněnským vlastivědným dílem.

VM vznikla v osmdesátých letech 19. století¹⁰⁰ a původním záměrem jejich vydavatelů bylo vytvořit encyklopedické dílo sestávající ze dvou částí – první části všeobecné a druhé části místopisné, která se pak měla dělit do samostatných svazů věnovaných jednotlivým politickým okresům a městům Markrabství moravského. V této podobě mělo být dílo hotovo již v první polovině 20. století, poslední místopisný svazek však byl dokončen až v roce 2005. Odborná kvalita jednotlivých místopisných svazků VM ovšem často kolísala v závislosti na jejich autorech – z velké části se jednalo o vlastivědné pracovníky, učitele či duchovní, kteří nebyli odborně vzděláni v oboru historie. Právě tato kolísající kvalita některých svazků přiměla Karla Stloukala, sledujícího pečlivě nově vydávanou literaturu k dějinám Moravy, aby k celému projektu zaujal veřejně kritické stanovisko založené na odborném základě. V Časopise Matice moravské dvojročníku 1919/20 zareagoval ostře formulovanou recenzí¹⁰¹ na dva svazky VM z pera Františka Dvorského.¹⁰²

¹⁰⁰ Původně měla být vydávána Vlasteneckým spolkem muzejním v Olomouci, posléze se iniciativy chopil brněnský muzejní spolek a navrhl olomouckým kolegům spoluúčast na vydávání. Nakonec olomoucká strana od jednání ustoupila, takže se jediným vydavatelem VM stal Musejní spolek v Brně (dnešní Muzejní a vlastivědná společnost v Brně). Srov. NEKUDA, Vladimír: *Sto let Vlastivědy moravské*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *100 let Vlastivědy moravské a vlastivědná práce na Moravě*. XXV. mikulovské sympozium. Brno 1999, s. 7; PÁNEK, Tomáš: *František Kameníček (1856–1930)*. Brno v minulosti a dnes, 24, 2011, s. 267.

¹⁰¹ STLOUKAL, K. (rec.): *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy*. Časopis Matice moravské, 43–44, 1919–1920, s. 494–503. Na Stloukalovu kritiku VM poprvé upozornil v historikově nekrologu Josef Polišenský, podle něhož „zájem o regionální dějiny a historickou vlastivědu přiváděl jej stále znovu a znova ke studiu zlínských dějin, ale také do víru polemik“. Dodejme ještě, že Stloukalovy recenze si povšiml také Bohumil Jiroušek, bohužel však nevěnoval výraznější pozornost jejímu obsahu a širším

Stloukalovo kritické pero, jímž zasáhl na počátku první Československé republiky VM a zákonitě tak i její redaktory, nebylo o patnáct let později žádnou překážkou pro vzájemnou spolupráci obou aktérů (ne)odborného sporu. V korespondenci Karla Stloukala se nachází dopis od Rudolfa Hurta,¹⁰³ tehdejšího redaktora VM, který přináší jasnější světlo na tuto epizodickou spolupráci zlínského historika s Musejním spolkem. Odcitujme pro názornost část tohoto listu: „Slovutný pane profesore, jako člen redakce ‚Mor[avské] vlastivědy‘ vznáším na Vás uctivý dotaz, do které doby budete hotov s rukopisem okresu napajedelského. Poněvadž při reorganizaci okresu zlínského byla velká část obcí z Napajedelska k němu připojena, prosím Vás o laskavé sdělení, zda byste je ke své práci nepřibral i tento okres. Vím totiž, že pracujete na historii města Zlína a že tudíž nová práce – vlastně sebrání pramenů – by Vám nečinila zvláštních potíží.“¹⁰⁴ Z úryvku je zřejmé, že Stloukal buďto byl v témže roce (1936) či snad ještě dříve osloven redakcí VM, aby napsal svazek věnovaný okresu napajedelského, nebo byla iniciativa ke spolupráci na jeho straně. Citovaný text každopádně vypovídá o tom, že v roce 1936 redakce počítala s budoucím dodáním rukopisu od Stloukala a Rudolf Hurt se autora dotazoval primárně na aktuální stav zpracování. Je zde patrný posun v přístupu redakce VM, která k autorství jednoho ze svazků preferovala někdejšího kritika – na druhé straně Stloukal zřejmě zamýšlel prakticky představit svým textem, jak by měla kvalitní regionálně historická práce

souvislostem jejího vzniku. Srov. POLIŠENSKÝ, J.: *Karel Stloukal*, s. 406; JIROUŠEK, B.: *Karel Stloukal*, s. 85, pozn. 286.

¹⁰² František Dvorský (1846–1917), středoškolský profesor, dlouholetý redaktor *Vlastivědy moravské*.

¹⁰³ Rudolf Hurt (1902–1978), moravský historik a archivář, absolvent Univerzity Karlovy a Státní archivní školy v Praze. Krátce působil jako středoškolský profesor, po odchodu Františka Hrubého (1887–1943) na filosofickou fakultu Masarykovy univerzity se stal ředitelem Moravského zemského archivu v Brně. Viz HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J.: *Biografický slovník*, s. 255; OBRŠLÍK, Jindřich: *Sto let od narození PhDr. Rudolfa Hurta (1902–2002)*. Archivní časopis, 53, 2003, č. 1, s. 32–34.

¹⁰⁴ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 8, inv. č. 383, Rudolf Hurt Karlu Stloukalovi 1. 5. 1936.

vypadat. Ve Stloukalově písemné pozůstalosti bohužel nenacházíme další korespondenci mezi ním a redakcí VM, ani žádný rukopis či přípravný materiál. Ani při troše štěstí bychom také nenalezli žádný tiskem vydaný svazek VM věnovaný okresu napajedelskému. Podle všeho Stloukal později na tuto práci nereflektoval a redakce dále již žádného jiného autora nehledala. Dodejme, že oblast někdejšího okresu napajedelského byla nakonec zařazena až o šest desetiletí později do svazku *Zlínsko* z roku 1995, v němž byl zpracován již územně rozsáhlejší okres Zlín (v letech 1960–1990 okres Gottwaldov).¹⁰⁵

Do roku 1958, tedy jen krátce po smrti Karla Stloukala, lze datovat třetí a poslední souvislost mezi ním a VM. V historikově pozůstalosti se nachází dopis Josefa Polišínského adresovaný Stloukalovu synovi Milanovi, v němž informuje o možnostech budoucího využití rukopisu *Dějiny města Zlína*.¹⁰⁶ Z textu zjišťujeme, že Polišínský vydání díla svého učitele konzultoval s některými moravskými historiky v Brně a zřejmě také s představiteli Městského národního výboru v Gottwaldově. Konstatoval sice, že „na úplné vydání zatím naděje není“, zmiňoval však možnost, že by byl rukopis díla použit v rámci zamýšleného svazku VM věnovaného gottwaldovskému okresu. V této souvislosti jmenuje Ladislava Hosáka, s nímž o věci osobně hovořil, a doplňuje, že by ze Stloukalova rukopisu sestavil historickou část do první poloviny 16. století „a zbytek do 1848 z našich společných materiálů“. Jednání Josefa Polišínského ohledně osudů Stloukalova rukopisu ovšem nakonec vedla do ztracena a brněnský Musejní spolek k vydání svazku o gottwaldovském okrese ani nepřistoupil. Zmiňované snahy

¹⁰⁵ NEKUDA, Vladimír (ed.): *Vlastivěda moravská. Zlínsko*. Brno – Zlín 1995. Srov. ŠTROBLÍK, Vladimír: Správní vývoj zlínského okresu po roce 1848. In: Tamtéž, s. 375.

¹⁰⁶ Jedná se o odpověď Polišínského na dopis Milana Stloukala, v němž zřejmě vyjádřil přání, aby bylo otcovo dílo vydáno tiskem alespoň post mortem – originál ani kopii dopisu jsem ovšem nenalezl. ANM Praha, fond Karel Stloukal, kart. 65, inv. č. 1487, Josef Polišínský Milanu Stloukalovi (?) 1958. Srov. PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 261.

Polišenského opět symbolicky propojily Stloukalovo jméno s VM, jednalo se však zřejmě o jediný a poslední pokus vydat životní dílo zlínského historika tiskem.

6.3.6. OSTATNÍ REGIONÁLNĚ HISTORICKÉ PŘÍSPĚVKY (ZLÍN A OKOLÍ)

V roce 1929 přispěl Stloukal svým článkem *V předvečer tolerančního patentu* do jubilejního sborníku k šedesátinám Václava Novotného (1869–1932).¹⁰⁷ V nedlouhém textu představuje pomyslný střípek z rodinné historie, pojednává totiž o „moravském kacíři“ Mikuláši Vrlovi, prostém sedláku z Kudlova u Zlína, který se ve druhé polovině 18. století stal zástupcem nespokojeného evangelického obyvatelstva Valašska a jehož jméno problesklo císařským vídeňským dvorem ve Vídni i dobovými diplomatickými depešemi. Stloukal ve své studii představuje události z dubna 1777, kdy jistí dva exjezuité prohlašovali mezi obyvatelstvem Valašska, že císař Josef II. povolil nekatolíkům svobodu vyznání a je vyslal, aby provedli soupis těch, kteří se hlásili k nekatolictví. Pouhá lest dvou exjezuitů se tehdy vymkla kontrole, neboť více než 60 osad Valašska se přihlásilo k evangelictví. V té době se na scéně objevil Stloukalův předek Mikuláš Vrla, který byl vyslán jako zástupce nekatolických Valachů. Několikrát zavítal do Vídně, kde byl nakonec v říjnu 1777 zatčen a vyšetřován jakožto kacír. Vrlovy pozdější životní osudy sice Stloukal neobjasnil, jeho smělý čin a následné kroky vídeňského dvora ovšem považuje za jednu z předzvěstí vydání tolerančního patentu (1781). Zajímavostí je, že na základní pramen k tématu – protokol státní rady, uložený ve vídeňském státním archivu, byl Stloukal upozorněn rodákem ze Zlína, předčasně zesnulým Josefem Malotou (1881–1922).¹⁰⁸

¹⁰⁷ STLOUKAL, K.: *V předvečer tolerančního patentu*. In: Českou minulostí. Sborník k šedesátinám prof. Václava Novotného. Praha 1929, s. 310–316.

¹⁰⁸ Srov. STLOUKAL, K.: *V předvečer tolerančního patentu*, s. 312–313.

V poválečné době byl Stloukal doslova zahlcen prací na fakultě – šestiletá proluka ve vysokoškolském vzdělávání totiž přinesla výrazný nárůst studentstva a na vědeckou práci, natožpak publikování, nezbývalo mnoho času. Přesto Stloukal publikoval v roce 1947 k dějinám Zlína alespoň dva podnětné texty – první časopisecky, druhý samostatně.

V Časopise Matice moravské byla otištěna jeho studie *Dva problémy z městských dějin moravských*,¹⁰⁹ v níž shrnul své dosavadní poznatky k nejstarším dějinám města Zlína.¹¹⁰ Stloukal zde předkládá vlastní vývody k dvěma badatelským problémům – prvním je otázka datování a s ním souvisejících okolností vzniku Zlína, druhým je povýšení Zlína na město. V prvním případě vyvrací dlouho tradovaný mylný názor, že první zmínka o Zlíně pochází z roku 1030.¹¹¹ Na základě předložených argumentů pak usuzuje, že Zlín vznikl „někdy koncem 50. let 13. století jako kolonizační městečko a že jeho zakladatelem byl Vilém z Hustopečí“.¹¹² V případě druhého problému uzavírá, že Zlín byl městem již na konci 14. století.¹¹³

Stloukalovu studii *Dva problémy z městských dějin moravských* podrobil o deset let později dílčí kritice Ladislav Hosák v Časopise Společnosti přátel starožitností, když se zamýšlel nad středověkou kolonizací Podřevnicka.¹¹⁴ Podle Hosáka konstatoval Stloukal správně, že byl Vilém z Hustopečí majitelem území při středním toku

¹⁰⁹ STLOUKAL, K.: *Dva problémy z městských dějin moravských*. Časopis Matice moravské, 67, 1947, s. 324–340.

¹¹⁰ Jedná se o upravený a doplněný text přednášky, kterou Stloukal proslovl 28. dubna 1947 v rámci cyklu přednášek k badatelským otázkám moravskoslezských dějin, jež v té době pořádala Historická sekce Matice moravské v Brně. Srov. Tamtéž, s. 324.

¹¹¹ Tento historiografický omyl přejal ještě v roce 1908 Matouš Václavek. Srov. Tamtéž, s. 324–325.

¹¹² Tamtéž, s. 333.

¹¹³ Tamtéž, s. 339–340.

¹¹⁴ HOSÁK, Ladislav: *Středověká kolonisace karpatské oblasti*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 65, 1957, č. 1, s. 6.

Dřevnice, jednoznačně však odmítl datování vzniku Zlína mezi léta 1257 až 1261. Odkazuje zde přitom především na čelední jména osad při střední Dřevnici, která musela být osídlena výrazně dříve, zároveň poosobní koncovka v názvu města podle Hosáka nevyklučuje, že Zlín existoval již před polovinou 13. století.¹¹⁵ Pro tuto skutečnost svědčí i poměrně vhodné místo k osídlení. Hosák ovšem nepopírá, že za Viléma z Hustopečí probíhal v oblasti kolonizační proces a že se v téže době Zlín stal městečkem (oppidum). Stloukal se vůči kritice ohradil korespondenční cestou v září 1957 slovy, aby Hosák své kritické poznámky „také poněkud obšírněji zdůvodnil a pak teprve zveřejnil“.¹¹⁶ Odpovědi se však Stloukal již nedočkal, o pouhé dva měsíce později zemřel.

6.3.7. STLOUKAL A PŘEJMENOVÁNÍ OTROKOVIC NA BAŤOV

V následující kapitole se formou detailnějšího pojednání přesuneme do Otrokovic. Tato obec, ležící necelých 10 km západně od města Zlína, usilovala od léta 1933 o přejmenování na „Baťov“, vytrvalé snahy o úřední změnu však byly završeny teprve roku 1939 v předvečer druhé světové války. U tohoto nesnadného a mnoho let táhnoucího se úředního procesu stál v pozadí rovněž Karel Stloukal a několik dalších osobností, o nichž bychom s trochou nadsázky mohli hovořit jako o „vlivových agentech“ firmy Baťa v hlavním městě Praze – vynikají zde především historik a archivář Jaroslav Prokeš (1895–1951) a právník Václav Mikyna. Na základě dostupných archivních pramenů je zřejmé, že Stloukalova role byla v procesu

¹¹⁵ Srov. HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Sv. II, M–Ž. Praha 1980, s. 796–797, kde

¹¹⁶ MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, Stloukal Hosákovi 22. 9. 1957; ANM, fond Karel Stloukal, kart. 22, inv. č. 1166, nedatovaný koncept dopisu Ladislavu Hosákovi.

přejmenování Otrokovic na Bařov doslova klíčová a tedy mnohem důležitější, než by napovídala dosavadní literatura k tématu.¹¹⁷ Vzhledem k tomu, že Stloukal stál od faktického počátku až po uskutečnění plánů na přejmenování Otrokovic, je nutné představit tento proces faktograficky podrobněji, aby byla zřejmá Stloukalova aktivní či pasivní účast v jeho jednotlivých etapách.

Osvětleme však nejdříve základní historický profil Otrokovic, jež v současnosti náleží k významným průmyslovým, vzdělávacím i dopravním uzlům údolí řeky Moravy. V minulosti byl hospodářský význam obce zanedbatelný – na počátku 20. století se jednalo o středně velkou vesnici, z etnografického hlediska ležící na východním cípu Hané.¹¹⁸ Prakticky vzato se obec mohla více rozvíjet jedině díky místní vlakové zastávce, vybudované roku 1882, která byla o sedmnáct let později, v souvislosti s otevřením místní dráhy Otrokovice–Zlín–Vizovice, rozšířena do podoby nádraží.¹¹⁹ Zdůrazněme, že Otrokovice byly po dlouhá staletí vsí a na vyšší statut (tj. městečko) nedosáhly.¹²⁰ Až v letech třicátých – v období svého rozsáhlého hospodářského rozvoje – usilovala obec o získání statutu města. V roce 1960 byly

¹¹⁷ Nástin procesu přejmenování Otrokovic na Bařov jsem v širších souvislostech, reflektujících především antroponomatistické a regionálně historické aspekty problematiky, představil v kolektivní monografii vydané Historickým ústavem AV ČR v Praze. PELUNĚK, L. F.: „BAŘOV, nejmladší město moravské“. *Přejmenování Otrokovic ve stínu regionální politiky a vizi firmy Bařa (1939–46)*. In: KŘÍŽOVÁ, Lenka – MARTÍNEK, Jiří (eds.): *Od Karlova mostu ke Gottwaldovu. Osobní jména v názvech měst a míst*. Praha 2016, v tisku.

¹¹⁸ Srov. KRAMÁŘOVÁ, Věra: *Otrokovice – město na rozhraní tří regionů*. *Podřevnicko*, 5, 1996, č. 4, s. 4–5.

¹¹⁹ TRAPL, Miloš: *Od zrušení poddanství ke vzniku Československa*. In: *Otrokovice. Dějiny a současnost*. Praha 1981, s. 54–77, zde s. 69; BEDNAŘÍK, Ivan – VÍŠEK, Miroslav – ERBEN, Ludvík – LONDIN, Vladimír: *90 let místní dráhy Otrokovice – Zlín – Vizovice*. Olomouc 1989, nestr.

¹²⁰ Srov. SKOUPÝ, Arnošt: *Město*. In: *Otrokovice. Dějiny a současnost*. Praha 1981, s. 224; KUČA, Karel: *Města a městečka Čech, Moravy a Slezska*. 4. Díl. *MI–Pan*. Praha 2000, s. 918; SLADKOWSKI, Marcel: *Otrokovice městečkem v raném novověku?* *Východní Morava*, 2, 2012, s. 141–142.

Otrokovice spojeny se sousední vsí Kvítkovicemi a teprve o čtyři léta později se oficiálně staly městem.¹²¹

Výklad o snahách otrokovické samosprávy o přejmenování obce na Bařov, by nebyl úplný, pokud bychom stručně nepředstavili postupnou proměnu této vesnice v regionálně významné sídlo městského typu. Počátkem jsou události přelomu 20. a 30. let, doba vzestupu bařovského Zlína, kdy Tomáš Bařa inicioval rozšíření továrního zázemí své společnosti mimo katastrální území města. Aby mohl nový prostor poskytnout dostačující zázemí, musel splňovat tři základní kritéria – snadnou dopravní dostupnost ze Zlína, bezproblémový přístup k vodním zdrojům a rovný povrch. Jednoznačně nejvhodnější prostor k rozšíření výrobních aktivit se proto naskýtal v blízkosti obce Otrokovice, při soutoku Dřevnice a Moravy. Již na sklonku roku 1928 začala firma Bařa jednat o získání pozemků v katastru Otrokovic – jednalo se o rozlehlé území severně od zástavby Otrokovic směrem k Tlumačovu, jež bylo z velké části bažinaté (místní trati Menšov a Bahňák). Brzy došlo k jejich odkoupení firmou Bařa a v srpnu následujícího roku bylo na Bahňáku do provozu uvedeno firemní letiště.¹²²

Získání otrokovických pozemků a zřízení tamního letiště byly teprve symbolickým předstupněm k velké přeměně Bahňáku a budování Bařova. Vzápětí se rozvinula myšlenka vytvoření moderního „zahradního města“, organicky propojeného s komplexem nově zbudovaných továrních objektů. Na rozlehlých pozemcích otrokovického Bahňáku do roku 1937 vyrostla nová obytná a tovární čtvrť, pro kterou

¹²¹ POKLUDA, Z.: *Na cestě k socialismu*. In: Otrokovice. Dějiny a současnost. Praha 1981, s. 187–188; ŠTROBLÍK, Vladimír: *Správní vývoj obcí okresu Gottwaldov*. In: Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 1985, sv. 7, s. 136.

¹²² Tamtéž.

se postupně ujímalo spontánní pojmenování „Baťov“. Oficiálně se ovšem stále jednalo o místní část obce Bahňák.¹²³

Tragická smrt Tomáše Bati na Bahňáku v červenci 1932 způsobila značné obavy o budoucnost Baťových závodů. Brzy však bylo jisté, že již započaté plány, záměry a vize se dále plynule rozvíjely v oblasti regionální politiky nejen Zlína, ale i Otrokovice. Krátce po Baťově smrti vzešly z místní samosprávy oficiální návrhy na přejmenování obce Otrokovice na „Baťov“ – skutečnost, že zde zlínský průmyslník našel svou smrt, měla pro dobové smýšlení lidí nepochybně sama o sobě jistou symboliku.¹²⁴

Mezi lety 1923 až 1939 byl starostou Otrokovice Josef Krčma, který měl bezpochyby lví podíl na změně názvu obce.¹²⁵ Na základě archivních pramenů můžeme říci, že se v průběhu těchto jednání ocital tak trochu mezi mlýnskými kameny, jelikož se snažil o povznesení Otrokovice a současně o udržení dobrých vztahů s vedením města Zlína i firmou Baťa, z nichž pro obec plynuly nejrůznější výhody, především hospodářské a kulturní.

Proces přejmenování Otrokovice nebyl organizačně snadný, trval relativně dlouho a žádostí v této věci bylo v průběhu třicátých let několik – poprvé v létě 1933, podruhé roku 1936, dvakrát v roce následujícím. Předehru k užší spolupráci mezi samosprávami Otrokovice, Zlína a vedením firmy Baťa lze rozpoznat na jaře 1933 – 5. června byli čestnými občany obce jmenováni přední činitelé společnosti Dominik Čipera a J. A.

¹²³ KŘEČEK, V.: *Začátky budování Baťova*, s. 12; POKLUDA, Z.: *Bahňák – Baťov*, s. 23.

¹²⁴ Hlubší souvislosti mezi Tomášem Baťou a Otrokovici nedávno ve své publikaci názorně představil zlínský historik Zdeněk Pokluda. Srov. POKLUDA, Z.: *Bahňák – Baťov*, s. 7. Proč zrovna Otrokovice vzájemné vazby viz článek (můj?)

¹²⁵ Konec Krčmova života byl tragický – jeho propojení s prvorepublikovým politickým systémem a příslušnost k agrární straně byly příčinou jeho zatčení gestapem v září 1939 a několikaletého věznění, z něhož se vrátil již s podlomeným zdravím. Srov. BARTOŠ, J.: *V letech 1918–1945*. In: *Otrokovice. Dějiny a současnost*. Praha 1981, s. 139.

Baťa, mimo jiné „za zásluhy o vybudování měšťanské školy, za vynikající průmyslovou činnost v naší obci a za povznesení duševního i hmotného rozvoje našich spoluobčanů“.¹²⁶ V zápise ze schůze obecní rady z 9. června se pak poprvé objevila výzva k přejmenování obce.¹²⁷ Nadpis záznamu tohoto jednání – „Vyřízení dopisů (Změna názvu obce) ze závodů Baťových“ – již napovídá, že původní iniciativa nepocházela přímo z Otrokovic, nýbrž od vedení firmy Baťa. Představitelé obce nad touto myšlenkou začali uvažovat teprve poté, kdy byli zlínskou stranou osloveni.

Na následnou schůzi obecní rady 11. června zavítali zástupci města Zlína a firmy Baťa, kteří představili výhody přejmenování obce na „Baťov“.¹²⁸ Ředitel osobního oddělení firmy Baťa Vincenc Jaroněk tehdy zmínil „nekalé“ praktiky zahraničních rivalů, kteří do cizích jazyků přejmenovávali Otrokovice záměrně doslovně, tedy jako „osadu otroků“ a dále měl být Bahňák „bahnitou krajinou, kde tito otroci musejí pracovat, a les Trestný [správně Tresné, ležící na druhém břehu Moravy – pozn. L. P.] prý místem, kde odpykávají své tresty“.¹²⁹ S odstupem času bychom tento argument mohli nahlížet s rozpaky, nicméně mu lze porozumět s odkazem na tehdejší ostré zahraniční útoky proti firmě Baťa. Obecní rada se posléze na schůzi jednomyslně shodla na změně názvu obce na „Baťov“. Zúčastněným bylo nepochybně zřejmé, že s firmou Baťa budou spojeny vyhlídky na nikoli bezvýznamné investice a budoucí prosperitu obce. K podání žádosti o změnu názvu vyzvala také schůzce obecního zastupitelstva 15. června.¹³⁰ Prakticky vzápětí začali starosta Krčma a náměstek zlínského starosty

¹²⁶ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápis o schůzi obecního zastupitelstva z 5. 6. 1933); inv. č. 42 (Pamětní kniha obce Otrokovic, díl II., s. 235); inv. č. 165 (zápis z června 1933).

¹²⁷ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápis o schůzi obecní rady z 9. 6. 1933).

¹²⁸ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápis o schůzi obecní rady z 11. 6. 1933).

¹²⁹ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápis o schůzi obecního zastupitelstva z 15. 6. 1933).

¹³⁰ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 42 (Pamětní kniha obce Otrokovic, díl II., s. 237–242).

Zavrtálek ve věci jednat. Žádost o přejmenování obce byla 1. července 1933 odevzdána na prezidiu zemského úřadu v Brně.¹³¹

Žádost Otrokovických byla na vyšších místech projednána během září 1933 a obci bylo ještě v témže měsíci zasláno vyrozumění.¹³² Odpověď úřadů nebyla jednoznačně zamítavá, pouze požadovala dílčí změny návrhu. Žádost připomínkovalo především ministerstvo železnic, které připomnělo, že návrh nevyhovuje z hlediska dopravního – nový název obce by mohl vést k záměnám s obcí Baťovo na Podkarpatské Rusi.¹³³ Ministerstvo vnitra dále vzneslo dotaz ohledně případného rozlišovacího přídomku, pakliže bude žádosti vyhověno. Zajímavá byla reakce zastupitelstva, které zasedalo 26. září a trvalo i nadále na svém usnesení z 15. června 1933, tedy o změnu názvu obce na „Baťov“ bez doplňujícího přídomku. Zastupitelé argumentovali, že pokud by měl název obce přívlástek, památka Tomáše Bati by byla znehodnocena.¹³⁴ Poněkud odlišného názoru však bylo vedení města Zlína – jeho zástupce Zavrtálek navštívil zasedání obecního zastupitelstva Otrokovic druhého dne 27. září a prohlásil, že námítky úřadů jsou srozumitelné a nový název by mohl znít „Baťov u Zlína“. Zde však zlínský návrh narazil na nesouhlas otrokovických zastupitelů. Ti Zavrtálekův koncept

¹³¹ SOKA Zlín, f. AMZ, inv. č. 602 (pracovník Domu služeb Baťa Brno Zavrtálekovi 1. 7. 1933).

¹³² SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápisy o schůzi obecního zastupitelstva 26. 9. 1933 a 27. 9. 1933).

¹³³ Baťovo (Бацьово, maď. Bányú). Zdůrazněme, že název obce nemá se jménem „Baťa“ nic společného. Až do konce existence Rakouska-Uherska byl oficiální název obce maďarský – „Bányú“ či „Batyú“, k doplnění slovansky znějícího „Baťovo“ = „Бацьово“ došlo až v prvních letech ČSR. V *Chytilově místopisu* je obec uváděna ještě pod původním maďarským názvem. Po druhé světové válce byla obec – již v rámci Sovětského svazu – přejmenována na Vuzlove (Вузлове, 1946), nedlouho po rozpadu SSSR pak obdržela zpět název původní (1995). Srov. *Chytilův místopis republiky Československé*. Praha 1922, s. 1612;

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%BE>

[aktuální informace k 19. 4. 2016]

¹³⁴ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápis o schůzi obecního zastupitelstva 26. 9. 1933).

nepřijali, usnesli se naopak na vypracování „memoranda“ adresovaného ministerstvům železnic a vnitra, aby obec získala nový název bez přívlastku.¹³⁵

Městská rada ve Zlíně dále jednala ve větší míře samostatně. Zásadní překážku spatřovala v existenci podkarpatského Baťova. Prostřednictvím vedoucího tamní prodejny firmy Baťa proto zkontaktovala místní obecní zastupitelstvo, jemuž 16. dubna 1935 zaslala dotaz, zda by obec byla ochotna změnit svůj aktuální název. V žádosti se zlínská městská rada zaručovala proplacením veškerých finančních nákladů, které by s přejmenováním podkarpatské vesnice vznikly. Místní zastupitelstvo tuto otázku projednalo již 30. dubna a za podmínky finanční kompenzace ze Zlína ke změně názvu svolilo. Dodejme, že tamní zastupitelé požadovali na dobové poměry nemalou částku 100 000 Kč, z dostupných pramenů je ovšem zřejmé, že s touto sumou zlínská představitelé skutečně kalkulovali.¹³⁶

V téže době probíhala čilá korespondence mezi zlínskou městskou radou na straně jedné a Václavem Mikynou a Karlem Stloukalem v Praze na straně druhé. Oba pražští spolupracovníci firmy Baťa byli v květnu 1934 dotázáni, zda by mohli v dané věci intervenovat na vyšších místech. Stloukal nejdříve navštívil svého kolegu a přítele Jaroslava Prokeše, který byl tehdy ředitelem archivu ministerstva vnitra. Prokeš posléze konzultací s ministerským radou Studentem zjistil, že by rozhodující slovo v přejmenování Otrokovic na Baťov měla mít podle zákona Místopisná komise České akademie věd a umění (dále jen ČAVU), jejíž nejbližší zasedání bylo plánováno na podzim 1934. Zde již Stloukal s Prokešem zřejmě mohli tušit, že stanovisko Místopisné komise bude spíše zamítavé, neboť se v případě Otrokovic jednalo o jeden z nejstarších

¹³⁵ SOKA Zlín, f. ObÚ Otrokovice, inv. č. 5 (zápis o schůzi obecního zastupitelstva 27. 9. 1933).

¹³⁶ ANM, fond Stloukal, inv. č. 1487, Zavrtálek Stloukalovi 24. 5. 1935 (připojen opis protokolu z jednání obecního zastupitelstva Baťova); SOKA Zlín, fond AMZ, inv. č. 602, materiály k přejmenování Otrokovic.

sídelních názvů na Moravě.¹³⁷ Pražský advokát Mikyna si proto zjistil personální složení komise, aby u jednotlivých členů osobně intervenoval krátce před podzimní schůzí. Tento krok však vzbudil nemalé kontroverze a rozladění prakticky všech členů Místopisné komise – Stloukal o vzniklé situaci neprodleně informoval do Zlína: „Velmi důvěrně Vám sděluji, že v komisi bylo velmi rozhořčeně poukazováno na to, že se ze strany firmy Baťa vyvíjí nátlak na členy komise, který byl označen jako nemorální a v odůvodnění stojí, že co bylo možno za časů feudalismu a roboty, není přípustno v době demokratické republiky a že metody, které jsou úspěšny v záležitostech obchodních, nemohou rozhodovati v otázkách vědeckých a veřejných.“¹³⁸ Onoho dne 9. listopadu 1934 na jednání komise byla tedy žádost jednomyslně odmítnuta, zřejmě pod vlivem zmíněných „nátlaků na členy“ prostřednictvím pražského advokáta Mikyny, případně snad jiných osob.

Karel Stloukal, na základě několika konzultací s úředníky ministerstva vnitra, navrhoval již na podzim 1934 zlínskému náměstkovi Zavrtálkovi, že by bylo schůdnější vytvořit novou katastrální obec Baťov, která by byla od Otrokovic osamostatněna – tento návrh rezonuje i v několika dalších Stloukalových listech do Zlína.¹³⁹ Podobné návrhy však narážely na neměnné stanovisko vedení Otrokovic – změnit název obce jako celku. Výmluvně to dokládá záznam z jednání zástupců města Zlína se starostou Krčmou z února 1935, který prohlásil, že je ochoten v obecním zastupitelstvu prosadit „každou možnou věc, ale s tímto bych si nesměl ani troufat přijít“. Zastupitelstvo by podle něj bylo jednohlasně proti, a pokud by byl přece jen nějakým způsobem donucen

¹³⁷ Původní název obce poprvé zmiňován roku 1141, etymologicky lze odvodit od slova „otrok“, tj. v původním významu „dítě“. HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, M–Ž*. Praha 1980, s. 211–212.

¹³⁸ SOkA Zlín, f. AMZ, inv. č. 602, Stloukal Zavrtálkovi 9. 11. 1934, podtrženo pisatelem dopisu.

¹³⁹ ANM, f. Stloukal, inv. č. 1384, dopis Stloukala 8. 6. 1935.

s takovým návrhem předstoupit, před hlasováním by dokonce rezignoval na starostenskou funkci.¹⁴⁰

Byl to právě starosta Krčma, který mezi zářím 1933 a listopadem 1936 na půdě Otrokovice vyvíjel aktivitu a nepolevoval ve svých snahách o konsensus všech stran. Na konci roku 1934 rozeslal třem československým obcím pojmenovaných podle významných osobností dotaz, za jakých podmínek jim byla změna názvu povolena.¹⁴¹ Jednalo se o nově založené vesnice Hodžov a Šrobárová na Slovensku a také Holečkov v jižních Čechách. Je však zřejmé, že k pojmenování těchto obcí došlo na základě dobové politické atmosféry, kdy byli vyzvedáváni především soudobí demokratičtí politikové či literáti. Krčmova iniciativa ostatně neměla znatelného významu.

Zatímco mezi Zlínem a Prahou probíhala mezi lety 1933 až 1936 čilá korespondence, Otrokovice žily i nadále svým životem, místní část Bahňák stavebně rostla a nabývala stále větších rozměrů. Názory na formu nového názvu celé obce se také postupem času tříbily, současně očividně vzrůstaly ambice obce mířící ke statutu města. Na schůzi obecní rady 10. listopadu 1936 předložil starosta Krčma společně se svým náměstkem Maňasem návrh přejmenování obce na „Baťov na Moravě“. Návrh byl jednohlasně přijat s dodatkem, aby byla k návrhu připojena žádost o povýšení obce na město.¹⁴² Na schůzi také zaznělo, že už mnohým obcím v Československu byla povolena změna názvu i po stále žijících osobnostech (Šrobárová, Slávikovo) – proč by nemohla být obec pojmenována po již nežijící osobnosti? Radní zároveň plánovali, aby 12. července 1937 – u příležitosti pátého výročí smrti Tomáše Bati – již zněl název obce

¹⁴⁰ SOkA Zlín, f. AMZ, inv. č. 602, záznam z jednání se starostou 26. 2. 1935.

¹⁴¹ SOkA Zlín, f. AMZ, inv. č. 602, kopie dopisů.

¹⁴² SOkA Zlín, fond ObÚ Otrokovice, inv. č. 6, zápis o schůzi obecní rady 10. 11. 1936.

„Bařov na Moravě“.¹⁴³ V pořadí již druhá žádost o změnu názvu byla podána v lednu 1937 prostřednictvím okresního úřadu ve Zlíně.

Odpověď úřadů dorazila v srpnu 1937.¹⁴⁴ Ministerstvo vnitra žádosti opět nevyhovělo, úřední název „Bařov“ však bylo ochotno stanovit, a to „pouze pro část obce, která vznikla na Bahňáku“, tedy pro novou bařovskou zástavbu. Takové řešení bylo v dané chvíli pro tamější radní zcela neakceptovatelné, podobně jako již dříve zmiňovaný návrh o rozdělení katastru Otrokovic na dva. Proto ještě v srpnu 1937 adresovala obecní rada třetí žádost přímo ministerstvu vnitra.¹⁴⁵

Aniž by představitelé Otrokovic obdrželi odpověď na svou dubnovou žádost, rozhodli se nevyčkávat pasivně na další odmítnutí. V prosinci 1937 zaslali již čtvrtou žádost o změnu názvu na „Bařov na Moravě“, která byla doplněna o obsírnější zdůvodnění.¹⁴⁶ Toto urychlené jednání bychom snad mohli vysvětlit tím, že se v té době stále pravidelněji ozývaly hlasy vyzývající k prostému rozdělení Otrokovic a Bahňáku na dvě samostatné katastrální obce.¹⁴⁷ Několikaleté snahy Otrokovických by tak vzaly zaslavé a přísliby ekonomických výhod pro obec by se v mžiku rozplynuly.

Žádost obce Otrokovic z prosince 1937 musela čekat další půldruhý rok, než byla v Praze vyslyšena. V té době se zároveň diametrálně proměnila politická atmosféra. Podněty k řešení situace opět vyšly ze Zlína – náměstek starosty Zavrtálek adresoval 17. října 1938 dopis novému ministru vnitra Otakarovi Fischerovi s dotazem, zda by se mohl s otázkou přejmenování Otrokovic osobně seznámit. Z korespondence mezi Prahou a Zlínem je patrné, že na přelomu let 1938–1939 se projednávání návrhu

¹⁴³ SOKA Zlín, fond ObÚ Otrokovice, inv. č. 6, zápis o schůzi obecní rady 19. 11. 1936.

¹⁴⁴ SOKA Zlín, fond ObÚ Otrokovice, inv. č. 6, zápis o schůzi obecní rady 19. 8. 1937.

¹⁴⁵ SOKA Zlín, fond MěstNV Otrokovice, inv. č. 38, Pamětní kniha obce Otrokovice, III. díl, s. 29.

¹⁴⁶ SOKA Zlín, fond ObÚ Otrokovice, inv. č. 6, zápis o schůzi obecní rady 24. 10. 1937; zápis o schůzi obecního zastupitelstva 1. 12. 1937.

¹⁴⁷ Tento argument zaznívá nejen u Stloukala, ale i u advokáta Mikyny a zástupců zlínské městské rady.

na úrovni ministerstva skutečně zrychlilo. Dělo se tak již ve funkčním období Beranovy vlády (od 1. prosince 1938), v níž post ministra veřejných prací zastával Dominik Čipera, dlouholetý starosta města Zlína a generální ředitel firmy Baťa. Je nasnadě se domnívat, že Čipera mohl ze své nové pozice ve věci intervenovat. K završení dlouholetého usilování o přejmenování došlo až za protektorátní Eliášovy vlády v červenci 1939, kdy se novým ministrem vnitra stal Josef Ježek – oficiální přejmenování obce na Baťov bylo potvrzeno výnosem ministerstva vnitra z 27. července 1939.¹⁴⁸

V průběhu druhé světové války si Otrokovice – již pod úředním názvem Baťov – udržovaly svůj ekonomický i kulturní význam. Po válce však, ač to nikdo nečekal, došlo k opětovnému přejmenování obce – šlo o návrat k názvu Otrokovice a tato změna proběhla poněkud svérázným způsobem. Výnosem ministerstva vnitra z 18. května 1945 byly obnoveny všechny české názvy obcí ČSR, jež byly platné před 1. říjnem 1938.¹⁴⁹ V Otrokovicích sice ještě v polovině května 1946 proběhl dotazníkový průzkum nálad obyvatelstva, zda si přeje původní či novější název obce, na jeho základě se však MNV rozhodl, že obec zůstane na původním pojmenování „Otrokovice“ a název „Baťov“ ponese již jen nová baťovská zástavba ze třicátých let.¹⁵⁰

Z výkladu o přejmenování Otrokovic na Baťov je výrazně patrné, že záměry a samotná podstata činnosti firmy Baťa a městské rady ve Zlíně v mnohých aspektech

¹⁴⁸ Výnos ministerstva vnitra z 27. 7. 1939 č. 8010/39; SOkA Zlín, fond ObÚ Otrokovice, inv. č. 7, zápis o schůzi obecního zastupitelstva 31. 8. 1939; inv. č. 10, zápis o schůzi obecní rady 3. 8. 1939; f. MěstNV Otrokovice, inv. č. 38, Pamětní kniha obce Otrokovice, III. díl, s. 91.

¹⁴⁹ Výnos ministerstva vnitra z 18. 5. 1945 č. B-8150-12/5-45-III 1.

¹⁵⁰ SOkA Zlín, fond MěstNV Otrokovice, inv. č. 1, zápisy o schůzích NV v Otrokovicích z 17. 4. a 12. 6. 1946; inv. č. 15, zápis rady NV z 15. 5. 1946; inv. č. 267, upozornění na nesprávné pojmenování železniční stanice v Baťově; inv. č. 384, stanovení úředního názvu Otrokovic. Srov. MARUŠÁK, I.: *Otrokovice v letech 1945–1948*, s. 99.

prakticky splývaly v jedno. To je zřejmé například z účasti zástupců obou subjektů na počátečních jednáních s představiteli obce Otrokovice, případně na finanční účasti při úvahách o přejmenování podkarpatské vesnice Baťovo. V kapitole bylo upozorněno také na jistý drobný generační rozkol uvnitř tehdejší historické obce – zatímco starší generace reprezentovaná Josefem Vítězslavem Šimákem (1870–1941) byla při jednání Místopisné komise ČAVU jednoznačně proti změně názvu,¹⁵¹ mladší generace – Karel Stloukal či Jaroslav Prokeš – proti přejmenování neměli výrazných námitek a dokonce se svým podílem o ně zasazovali. To však lze přičítat i smýšlení obou mladších historiků, kteří se s teorií čechoslovakismu, ale i jinými novými podněty doby ztotožňovali těsněji než jejich někdejší univerzitní učitelé. V jednotlivých návrzích na přejmenování obce se prolínaly především ambice regionální politiky na Zlínsku (tj. Zlína a Otrokovic), vize společnosti Baťa a širší souvislosti dané doby. Podnětné plány vycházející ze zlínského regionu zároveň nezřídka narážely na centralistický a plně byrokratický koncept první Československé republiky, což do budoucna vytváří další prostor k úvahám.

¹⁵¹ Šimák byl mezi lety 1913 až 1941 jednatelem Komise, jejíž činnost podle Ivana Lutterera a Hany Kábové mezi 1933 až 1945 stagnovala. Z případu projednávání změny názvu Otrokovic je však zřejmé, že se Komise v této době scházela zvláště k jednotlivým případům. Srov. LUTTERER, Ivan: *K sedmdesátému výročí založení Místopisné komise ČSAV*. Onomastický zpravodaj, 24, 1983, s. 10–21; KÁBOVÁ, H.: *Místopisná komise České akademie věd a umění v letech 1913–1952*. Práce z dějin Akademie věd, 7, 2015, č. 1, s. 61–88, zde s. 67, 75.

6.3.8. KAREL STLOUKAL A MÍSTNÍ A POMÍSTNÍ NÁZVY JIHOVÝCHODNÍ MORAVY

Přejmenování Otrokovic na Bařov nebylo jediným případem, kdy byl Stloukal požádán o konzultaci ohledně úředního přejmenování místních a pomístních názvů jihovýchodní Moravy. Podobně tomu bylo v případě snah o změnu názvů Mladcové u Zlína, místních části města Zlína či Uherského Hradiště a Uherského Ostrohu. Představme si případ poslední zmíněných obcí.

Stloukal byl v prosinci 1949 osloven Archivem Ministerstva vnitra, aby se znalecky vyjádřil ohledně snah o přejmenování Uherského Hradiště na „Hradiště“ či „Slovácké Hradiště“ a Uherského Ostrohu na „Ostroh“.¹⁵² Stloukal u prvního případu souhlasil, že název Uherské Hradiště je ahistorický a že se v minulosti používalo pouze názvu „Hradiště“, zároveň ovšem je nutný rozlišovací přídomek. Ujela pouta představivosti- Navrhoval ovšem název „Hradiště Velehrad“, neboť konstatoval, že na místě současného Hradiště. „Pokud jde o tento přídomek, doporučoval by se nejlépe název ‚Hradiště Velehrad‘, pro který mluví důvod obnovení starého názvu místa z doby velkomoravské, neboť posledními archeologickými výzkumy bylo nesporně prokázáno, že starý velkomoravský Velehrad stával na místech dnešního města Hradiště. Proti takovému obnovení starého názvu Velehrad mluví pouze okolnost, že název Velehrad již nese nedaleká obec Velehrad. Možné záměně obou míst by se však snadno dalo čelit tím, že by dnešnímu Velehradu byl dán přídomek ‚Kláster Velehrad‘ nebo ‚Svatý Velehrad‘ [...].“ Připouští ještě možnost „Přemyslovo Hradiště“ připomínající zakladatele města, krále Přemysla Otakara II., možnost „Slovácké Hradiště“ se mu jevila jako nejméně vhodná. V případě Uherského Ostrohu by volil přídomek

¹⁵² ANM, f. Stloukal, kart. 22, inv. č. 1141, Archiv ministerstva vnitra Stloukalovi 8. 12. 1949; odpověď Stloukala 4. 1. 1950.

„Moravský“. Je kupodivu, že v na přelomu čtyřicátých a padesátých let, v době tuhého stalinismu, Stloukal navrhoval tyto názvy. Zároveň však je možné, že své návrhy myslel ironicky, neboť jeho deníky z této doby jsou ironickými poznámkami plné.

Střízlivější názor však Stloukal vyjádřil v případě možného přejmenování Uherského Ostrohu – zde navrhoval variantu „Moravský Ostroh“,¹⁵³ což mohlo být v této době teoreticky úřady akceptovatelné.

¹⁵³ Tamtéž.

7. SPOLUPRACOVNÍCI NA DĚJINÁCH MĚSTA ZLÍNA

7.1. FRANTIŠEK NAVRÁTIL (1903–1974)

6.1. STRUČNÝ BIOGRAM

František Navrátil se narodil 12. 11. 1903 v Počátkách u Pelhřimova. Na UK v Praze studoval dějepis-zeměpis u Gustava Friedricha a Václava Vojtíška. V letech 1932–34 byl výpomocnou silou v Archivu Národního muzea v Praze (pod vedením Karla Stloukala), posléze však trvale usídlil v jižních Čechách – nejdříve v Třeboni, pak až do sklonku života v Českém Krumlově, kde zemřel 10. března 1974.¹⁵⁴

Navrátil náležel k předním znalcům regionálních dějin jižních Čech, k nimž publikoval velké množství prací, angažoval se i v rámci aktivit Historického klubu v Praze, jehož byl v letech 1932–34 tajemníkem.¹⁵⁵

6.2. USPOŘÁDÁNÍ ZLÍNSKÉHO MĚSTSKÉHO ARCHIVU

Přestože byl František Navrátil prvním historikem a archivářem, který byl přizván ke zpracování archivního materiálu pro Stloukalovy *Dějiny města Zlína*, je paradoxní, že do baťovského Zlína osobně zavítal pouze jednou. Musíme si totiž uvědomit, že Navrátil byl výpomocnou silou v Archivu Národního muzea v Praze, který v té době vedl Karel Stloukal. Ten využil vhodné pracovní síly ve svém archivu a

¹⁵⁴ TRÍSKA, Karel: *Pětasedmdesátiny Františka Navrátila*. Archivní časopis, 18, 1968, č. 3–4, s. 233; ZÁLOHA, Jiří: *Za archivářem Františkem Navrátilem*. Archivní časopis, 24, 1974, č. 1, s. 55–56; HOFFMANOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J.: *Biografický slovník*, s. 439 (tam i další lit.).

¹⁵⁵ Tamtéž.

praktikantovi Navrátilovi určil za úkol zpracování zlínského městského archivu, který byl v té době provizorně uložen v muzejním depozitáři v Praze.¹⁵⁶

Na základě pramenů zjišťujeme, že Navrátil na začátku své práce absolvoval cestu do Zlína. Dorazit do města měl původně v půli července 1933, zpozdil se však o týden – Stloukal informoval v pondělí 24. července o zpoždění, zmínil se o návštěvě Baťova památníku, kde si povšiml vystavovaných cechovních památek. V pondělí ráno navštívil náměstka Zavrtálka „a započal s prací ve školách, na faře a na radnici“.¹⁵⁷ 28. července 1933 pak svého mentora informuje: „pozdržel jsem se ve Zlíně déle nežli jsem původně myslel a stále bylo co dělat.“¹⁵⁸ Na přelomu července a srpna 1933 pak strávil několik dní v Kroměříži, kde docházel arcibiskupského archivu. 31. července dorazil do Kroměříže, 3. srpna pak sděloval Stloukalovi, že odjíždí do Holešova a odtud pak do Olomouce, v následujícím týdnu pak hodlal vyhledat Stloukala v Praze.¹⁵⁹ Spolupráce Navrátila se Stloukalem skončila již na počátku roku 1934, kdy odešel do služeb schwarzenberského archivu v Třeboni.

Skutečností, že bylo uspořádání městského archivu hotovo, Navrátilova spolupráce se Stloukalem neskončila, jak dokazuje následná korespondence. Ještě v průběhu světové války sděloval Stloukalovi do Jindřichova Hradce zmínky k zlínským dějinám, nejdříve z archivních pramenů,¹⁶⁰ pak z různých novějších článků, které objevil.

¹⁵⁶ VALŮŠEK, D.: *Karel Stloukal*, s. 282–283.

¹⁵⁷ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 16, inv. č. 696, Navrátil Stloukalovi 24. 7. 1933.

¹⁵⁸ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 16, inv. č. 696, Navrátil Stloukalovi 28. 7. 1933. (pro zajímavost – připojeny srdeční pozdravy od 1. náměstka starosty Josefa Zavrtálka a od faráře Vavruši)

¹⁵⁹ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 16, inv. č. 696, Navrátil Stloukalovi 3. 8. 1933.

¹⁶⁰ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 16, inv. č. 696, Navrátil Stloukalovi 6. 3. 1941. o Tetourech z Tetova v 15. století

U příležitosti šedesátin Karla Stloukala napsal jubilantovi dopis, v němž oceňuje příležitost podílet se na přípravných pracích k Dějinám města Zlína: „Ani se mi věřit nechce, že byste měl již šedesátku; vždyť poprvé jsem Vás poznal, když jako posluchač historie v prvním roce jsem četl Váš článek k padesátinám prof. Dr. Šusty. To jsem Vás poznal z Vaší pěkné studie a brzy pak na to osobně v musejním archivu, kam jsem chodil za Vašeho vlídného svolení opisovat si nejstarší gruntovní knihu Počáteckou. Pak přicházel jsem s Vámi v bližší styk v Historickém klubu a posléze před 15 lety přijal jste mne pro pořádání zlínského archivu. Rád na ty časy vzpomínám a práce s tím spojená byla mi velmi prospěšná pro moje přijetí do schwarzenberského archivu v Třeboni, čímž vlastně jste také zasáhl do mého životního osudu.“¹⁶¹

Navrátilova účast na historiografické práci v baťovském Zlíně byla sice poměrně krátká, měla však svůj nepochybný význam a užitek pro obě strany – zlínský archiv byl uspořádán a praktikant Navrátil získal cennou zkušenost, díky níž získal následné zaměstnání.

¹⁶¹ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 16, inv. č. 696, Navrátil Stloukalovi 19. 11. 1947.

6. JOSEF POLIŠENSKÝ (1915–2001)

6.1. STRUČNÝ BIOGRAM

Josef Vincenc Polišínský se narodil 16. prosince 1915 v Prostějově. Jeho otec byl hajným v arcibiskupských službách.

Jak trefně poukázal již Josef Válka, Polišínský byl historikem, „jehož dílo nemá v české poválečné historiografii obdobu svým rozsahem, šíří záběru a žánrovou rozrůzněností“.¹⁶² O Polišínského práci na zlínských dějinách ovšem mlčí¹⁶³. některé texty však příspěvky Polišínského k zlínským dějinám stručně zmiňují.¹⁶⁴

6.2. ASISTENTEM KARLA STLOUKALA NA DĚJINÁCH MĚSTA ZLÍNA

Ke spolupráci byl Polišínský přizván Stloukalem v roce 1937. V první fázi měl zpracovávat zlínské městské knihy, uložené v té době provizorně v Archivu Národního muzea. Byla mu přidělena samostatná místnost ve skladišti archivu.¹⁶⁵

Polišínský na svou práci vzpomínal těmito slovy: „Na zpracování městských knih mi pan profesor žádné pevné směrnice nedal – musel jsem se naučit číst rukopisy, objevovat skladbu zápisů a kriticky hodnotit jejich obsah. Dalo mi to dost práce, protože jsem o městských knihách věděl jenom něco málo od prof. V. Vojtíška – ale to byl materiál pražských měst, od materiálů zlínského velice odlišný. Znal jsem některé mladší archiváře z archivu hlavního města Prahy, především M. Kratochvíla, ale ani ti

¹⁶² VÁLKA, Josef: *Josef Polišínský v diskurzu poválečné historiografie*. In: Pocta Josefa Polišínského. Sborník prací moravských historiků k 80. narozeninám univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišínského, DrSc. Eds. Ivo Barteček – Miloslav Pospíchal – Radmila Slabáková. Olomouc 1996, s. 171.

¹⁶³ Kutnar – Marek, 3. vyd., s. 818–819.

¹⁶⁴ Srov. BARTEČEK, IVO: *Sté výročí narození univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišínského, DrSc. (16. 12. 1915 – 11. 1. 2001)*. Časopis Matice moravské, 134, 2015, č. 2, s. 613.

¹⁶⁵ POLIŠENSKÝ, J.: *Panu profesorovi s úctou*, s. 47.

mi moc poradit nemohli.“¹⁶⁶ „Práce mě zaujala – tím spíš, že jsem za ni dostával po deset měsíců královskou odměnu (tuším 500 Kč měsíčně), a tak jsem se do studia zlínských městských knih zabral natolik, že jsem ve studiu pokračoval, i když stipendium přestalo.“¹⁶⁷ Polišenský pak dodává: „v létě 1937 jsem ve Zlíně strávil asi dva týdny studiem městských knih, které ještě byly chovány v registratuře okresního soudu. Na pár dní za mnou přijel i pan profesor, a tak jsem s ním a s dr. Jar. Böhmem obhlíželi terén u Hradské cesty [...] a seznámil se s výtečným milovníkem zlínské minulosti Antonínem Slovenčíkem.“¹⁶⁸ Poupravme, že se zřejmě jednalo o rok 1938, kdy Zlín navštívil Jaroslav Böhm.

Ve svých pamětech pak Polišenský vzpomínal na své cesty do archivů. Mezi lety 1942 až 1945 navštívil – vlakem i na kole – Zlín, Kvasice, Holešov, Veselíčko a Telč (Podstatští-Liechtensteinové), Hustopeče nad Bečvou. S odstupem času oceňoval, že získal přístup do cenných rodinných šlechtických archivů, z nichž mnohé byly již tehdy v poměrně nevyhovujícím stavu.¹⁶⁹ Miloš Kouřil zmiňuje v této souvislosti i arcibiskupský archiv v Kroměříži.¹⁷⁰

Aktivně se Polišenský zúčastnil i archeologického výzkumu zlínského kostela sv. Filipa a Jakuba. Je zajímavé, že přítomné archeology – Jaroslava Böhma a Ivana Borkovského – údajně upozornil na skutečnost, že hrobky, jež byly hledány uvnitř kostela, mohly být situovány východně od kostelní věže, neboť byla stavba v minulosti několikrát přestavována.¹⁷¹

¹⁶⁶ POLIŠENSKÝ, J.: *Panu profesorovi s úctou*, s. 47.

¹⁶⁷ POLIŠENSKÝ, J.: *Panu profesorovi s úctou*, s. 47.

¹⁶⁸ POLIŠENSKÝ, J.: *Panu profesorovi s úctou*, s. 48.

¹⁶⁹ POLIŠENSKÝ, J.: *Historik v měnícím se světě*, s. 100.

¹⁷⁰ KOUŘIL, Miloš: *Professor Polišenský a jeho vztahy ke Kroměříži*. In: *Ad honorem Josef Polišenský (1915–2001)*. Edd. Ivo Barteček – Zdeněk Šamberger. Olomouc 2007, s. 197–201.

¹⁷¹ POLIŠENSKÝ, J.: *Historik v měnícím se světě*, s. 100.

6.3. PŘÍSPĚVKY K ZLÍNSKÝM DĚJINÁM

Studium zlínských městských knih Polišenského inspirovalo také při výběru tématu závěrečné práce ve Státní archivní škole. Rozhodl se pro zpracování zlínských městských knih, práci dokončil a odevzdal 6. května 1940.¹⁷²

Práci posuzovali Bedřich Jenšovský a Václav Vojtíšek. Jelikož se dochovaly oba posudky na závěrečnou práci Polišenského, představme, jak ji oponenti hodnotili. Jenšovský postrádal v práci bližší kontext, který by téma přiblížil badateli neznalému materiálu zlínské provenience – měl však pochopení, že se jedná pouze o dílčí shrnutí poznatků při zpracovávání pramenů pro Stloukalovy *Dějiny města Zlína*. Chyběla mu dále informace o tom, jaké byly záznamy o Zlíně před rokem 1555, požadoval také upřesnění poměru poddanského města k vrchnosti a jeho následného vývoje. Autor práce pak dle Jenšovského dostatečně nevyargumentoval své tvrzení, že byl zlínský městský písař zároveň i rektorem městské školy. I přes zmiňované nejasnosti Jenšovský hodnotil práci jako dobrou.¹⁷³ Václav Vojtíšek naproti tomu poukázal na méně přehlednou strukturu textu, doporučoval více komparace s podobnými městy v okolí, zároveň pokládal otázku, zda byla městská kniha z roku 1555 skutečně první.¹⁷⁴ Polišenský svou závěrečnou práci na Státní archivní škole nakonec úspěšně obhájil.¹⁷⁵

Kromě své kvalifikační práce Polišenský v téže době vypracoval studii *Zlín v bouřích XVII. století*,¹⁷⁶ jež vyšla tiskem až po 40 letech. Autor tehdy „vložit do ní svoje tehdejší představy o tom, jak by měly vypadat regionální dějiny“.¹⁷⁷

¹⁷² Archiv Univerzity Karlovy, kart. 17, inv. č. 456.

¹⁷³ AUK, fond Státní archivní škola, seznamy posluchačů Státní archivní školy.

¹⁷⁴ AUK, fond Státní archivní škola, hodnocení Bedřicha Jenšovského

¹⁷⁵ AUK, fond Státní archivní škola, hodnocení Václava Vojtíška.

¹⁷⁶ O studii se zmiňuje rovněž J. Vaňhara: Příběh jednoho muže, s. 297.

Josef Polišenský později vzpomínal také na počátek čtyřicátých let, kdy mu Stloukal ve Zlíně zprostředkoval „nejvýnosnější angažmá, které jsem asi vůbec kdy dostal. Majitel Myslivny [jedné ze zlínských restaurací, pozn. L. P.] chtěl jako soukromý tisk vydat brožurku o dějinách svého podniku. Historik měl připravit text (což ovšem nešlo, protože Myslivna vyrostla na zeleném palouku) a nikdo menší než Eduard Bass měl text jazykově upravit. Pan profesor tento úkol přesunul na mne a já jsem opravdu spáchal *vyprávění O historii zlínských šenků*. Bass, který strávil jako host restaurátéra několik příjemných prázdnin ve Vizovicích, nakonec prohlásil, že na mém textu se nic upravovat nemusí, což mne velice potěšilo. Pro honorář jsem si do Vizovic dojel z letního pobytu ve Valašském Meziříčí na kole. Ve Vizovicích jsem dostal plný tlumok cukru, láhev červeného vína a láhev slivovice – to byly za války poklady, které jsem dovezl do Meziříčí, ne bez obav před kontrolou.“¹⁷⁸

Ačkoliv Polišenský po válce již výrazněji nenavázal na předchozí spolupráci se zlínskou samosprávou, dokázal maximálně využít svých rozsáhlých archivních výzkumů ke dějinám města – tyto zhodnotil v několika pozdějších publikacích. Poprvé roku 1948, kdy připravil výbor z moravských kronik pod názvem *Knihy o bolesti a smutku*.¹⁷⁹ Do této knihy zařadil výběrově přepisy městských kronik z jihovýchodní Moravy, z nichž některé původně vyhledal pro Stloukalovy *Dějiny města Zlína*. Ke Zlínu samotnému se vztahují čtyři editované kronikářské záznamy (3, 10, 33, 53).

O dvanáct let později publikoval Polišenský svůj první rozsáhlejší příspěvek k dějinám třicetileté války pod názvem *Třicetiletá válka a český národ*.¹⁸⁰ Podle

¹⁷⁷ POLIŠENSKÝ, J.: *Historik v měnícím se světě*, s. 100.

¹⁷⁸ POLIŠENSKÝ, J.: *Panu profesorovi s úctou*, s. 49–50. Zmiňovaný spis se bohužel nepodařilo dohledat, nelze proto zjistit rozsah textu, ani z jakých pramenů autor čerpal.

¹⁷⁹ *Knihy o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Ed. Josef Polišenský. Praha 1948.

¹⁸⁰ POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a český národ*. Praha 1960.

vzpomínek autora publikace „byla koncipována tak, že třicetiletou válku sledovala na jedné straně jako celoevropský, ne-li celosvětový konflikt, na druhé straně jako záležitost středoevropskou, a za třetí jakožto mikrohistorii poddanského městečka Zlína na Moravě“.¹⁸¹ Tuto „trojrozměrnou strukturu“ díla ovšem z principu odmítl recenzent Jaroslav Charvát. Polišenský dále doplňuje: „Zlín, to byla práce Karla Stloukala, a Stloukal byl tehdy v nemilosti, takže Charvát si prostě vynutil, že jsem tyto kapitoly musel škrtnout“.¹⁸² Nicméně, nahlédneme-li do zmiňované knihy, zjišťujeme, že Polišenský i přes recenzentovy výtky na několika místech cituje zlínské městské knihy a upozorňuje i na svou studii *Zlín v bouřích XVII. století*, byť bez uvedení uložení rukopisu.¹⁸³

Podnětné kapitoly o poddanském městečku Zlín mohl Polišenský zařadit až o deset let později „v dozvuku Pražského jara“¹⁸⁴ do své monografie *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*.¹⁸⁵ Představme si jednotlivé pasáže věnované mikrohistorické analýze Zlína. V kapitole *Mikrokosmos užší vlasti Komenského* líčí autor postupně majetkové, hospodářské, správní, sociální a konfesijní poměry města v období od druhé poloviny 16. do počátku 17. století.¹⁸⁶ V následující kapitole pak doplňuje výklad do druhého desetiletí 17. století (1613), tedy před počátek třicetiletého konfliktu.¹⁸⁷

¹⁸¹ Týž: *Historik v měnicím se světě*, s. 208.

¹⁸² Tamtéž, s. 242. Srov. týž: *Panu profesorovi s úctou*, s. 54.

¹⁸³ Srov. POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a český národ*, s. 223.

¹⁸⁴ Týž: *Historik v měnicím se světě*, s. 242.

¹⁸⁵ Týž: *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha 1970. Kniha byla později přeložena i do angličtiny a italštiny, viz Týž: *The Thirty Years War*. London 1974; Týž: *La guerra dei trent'anni. Da un conflitto locale a una guerra europea nella prima metà del Seicento*. Torino 1982. Srov. Týž: *Panu profesorovi s úctou*, s. 54; VALUŠEK, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*, s. 285; Srov. BARTEČEK, I.: *Sté výročí narození*, s. 613.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 59–70.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 71–81.

Dále již Polišenský představuje situaci ve Zlíně v jednotlivých, tradičně dělených etapách třicetileté války s případnými chronologickými přesahy – jedná se o kapitoly *Dva roky v dějinách moravského města* (léta 1619 až 1620),¹⁸⁸ *Jihovýchodní Morava ve víru perzekucí a rebelií* (léta 1621 až 1625),¹⁸⁹ *Zlín za dánské války a za valašských povstání* (léta 1625 až 1630),¹⁹⁰ *Malí Valdštejnové na Moravě* (třicátá léta až počátek čtyřicátých let 17. století),¹⁹¹ *Válka, rebelie, ničení a rozvrat* (léta 1643/4 až 1652).¹⁹² V kapitole *Obraz války v moravském mikrokosmu* pak autor shrnuje důsledky třicetileté války pro Zlín, respektive oblast jihovýchodní Moravy (výrazný demografický úbytek obyvatelstva) a představuje plastický obraz městečka ve druhé polovině 17. století za vlády hrabat Serényiů (přestěhování části zlínských měšťanů do Lomnice, následné proměny složení obyvatelstva).¹⁹³

Je patrné, že v koncepci své knihy z roku 1970 Polišenský navázal na svého učitele Stloukala, který se snažil regionální dějiny (např. v *Dějínách města Zlína*) podat v širším kontextu obecných dějin. Jeho žák se pokusil o týž model v obráceném slova smyslu – představit celoevropský (resp. celoevropský) válečný konflikt nejen v obecně historické rovině, ale také na ukázce městečka Zlína a okolního zlínského panství. Shledáváme zde zřejmou inspiraci pro budoucí metodologické pojetí mikrohistorie, jak je představil např. Josef Petráň ve své monografii o Ouběnicích. Tento přístup ocenil rovněž Josef Válka, který se ve svém jubilejním článku zmiňuje o tom, že v době příprav na svou habilitaci měl Polišenský již za sebou výzkum o dějinách Zlínska, „při

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 119–125.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 149–160.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 184–190.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 199–205.

¹⁹² Tamtéž, s. 225–232.

¹⁹³ Tamtéž, s. 244–250.

kterém poznal plodnost analýzy sociálního mikrokosmu“.¹⁹⁴ Válka doplňuje, že Polišenský na přelomu čtyřicátých a padesátých let naštěstí nepodlehł úzké specializaci na hospodářské a sociální dějiny, jak to učinila velká část jeho generačních druhů, naopak dokázal ze svých předchozích výzkumů vytěžit to podstatné.¹⁹⁵

Výše jsme zmínili rukopis Zlín v bouřích XVII. století. Rukopis práce ležel dalších bezmála 40 let, než byl zčásti publikován. V roce 1979, kdy vznikl sborník Gottwaldovsko od minulosti k současnosti (GMS), si výpovědní hodnoty textu byl vědom Zdeněk Pokluda, který oslovil Polišenského a navrhl mu otištění textu po částech v rámci nově založeného regionálního sborníku. Výsledkem jsou čtyři hodnotné studie řazené chronologicky, které do tisku připravil Z. Pokluda. Představme si je alespoň nástinem.

První studie nazvaná *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století*¹⁹⁶ uvozuje Polišenského hlubší zájem o raně novověké dějiny města a vychází především ze studia zlínských městských knih. Autor se zde pokusil zjistit, nakolik byl Zlín hospodářsky významný kolem roku 1600, tedy že vzestup baťovského průmyslu na přelomu 19. a 20. století nebyl prvním vzestupem. Text je proto uzavřen tvrzením, že kolem roku 1600 Zlín nebyl zcela bezvýznamným sídlem v rámci poddanských měst Moravy.¹⁹⁷

Další studie *Ekonomický a sociální vývoj Zlína v první polovině XVII. století*¹⁹⁸ je věnována historickému vývoji města v době zmítané válečnými událostmi. Již

¹⁹⁴ VÁLKA, Josef: *Josef Polišenský v diskurzu poválečné historiografie*, s. 173.

¹⁹⁵ VÁLKA, J.: *Josef Polišenský v diskurzu poválečné historiografie*, s. 173–174.

¹⁹⁶ POLIŠENSKÝ, J.: *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 1, 1979, s. 105–129.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 128.

¹⁹⁸ POLIŠENSKÝ, J.: *Ekonomický a sociální vývoj Zlína v první polovině XVII. století*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 2, 1980, s. 99–136.

bočkajovské povstání v Uhrách a jeho přesah na Moravu¹⁹⁹ byl symbolickou předzvěstí tzv. třicetileté války, jež v mnoha směrech omezila rozvoj Zlína v letech následujících. Polišínský zde zároveň zdůrazňuje, že v důsledku válečných událostí přestaly být zlínské městské knihy v polovině 17. století řádně vedeny a záznamy z tohoto období proto začínají být méně spolehlivé.²⁰⁰

Ve studii *Zlín po třicetileté válce*²⁰¹ sleduje Polišínský na pozadí městských knih a lánského rejstříku ekonomický a sociální vývoj Zlína ve druhé polovině 17. století, kdy se zlínské panství stalo majetkem Serényiů. Poválečná léta označuje s odkazem na dochované (či lépe řečeno nedochované) prameny za dobu úpadku města. Upozorňuje zde také na nezanedbatelný odliv zlínského obyvatelstva do Lomnice, které se stalo po roce 1665 sídlem Františka Serényie.²⁰²

¹⁹⁹ Dobovou reflexí vpádu bočkajovců na Moravu se Polišínský zabýval i později, viz POLIŠENSKÝ, J. – HRUBEŠ, Jiří: *Bocskaiovy vpády na Moravu r. 1605 a jejich ohlas ve veřejném mínění*. Historické štúdie, 7, 1961, s. 133–159.

²⁰⁰ POLIŠENSKÝ, J.: *Ekonomický a sociální vývoj Zlína*, s. 134.

²⁰¹ Týž: *Zlín po třicetileté válce*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 3, 1981, s. 109–124.

²⁰² Tamtéž, s. 113–116.

9. ARCHEOLOGOVÉ V BAŤOVSKÉM ZLÍNĚ

9.1. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM ZLÍNA ZA 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

Karel Stloukal patřil nepochybně k historikům, kteří archeologické aktivity nepodceňovali. Chápal, že historicko-archeologické průzkumy některých lokalit mohou upřesnit znalosti historiků a leckdy jsou i užitečnějšími ukazateli než prameny písemné. Ve druhé polovině třicátých let, uprostřed práce na *Dějínách města Zlína*, uvažoval Stloukal i nad archeologickými výzkumy ve Zlíně a okolí. První doklad o tom představuje jeho korespondence s Josefem Skutilem ze září 1937, kdy jej požádal o stručné informace týkající se pravěkých nálezů na Zlínsku. Ten ovšem nabídl, že by napsal vlastní drobný text, s čímž Stloukal zřejmě nepočítal.²⁰³ Zda mezi oběma badateli existovaly i pozdější osobní kontakty, nevíme – korespondence se buď nedochovala, nebo ani není. Každopádně je zřejmé, že v roce následujícím (1938) korespondoval Stloukal s Jaroslavem Böhmem,²⁰⁴ s nímž později realizovali i archeologický průzkum přímo na půdě města Zlína. Průzkum údajné lokality zlínského hradu měl pokračování o dva roky poté, v roce 1944 pak byl archeologicky prozkoumán zlínský kostel sv. Filipa a Jakuba. Stloukal v průběhu válečných let koncipoval i plán archeologického zmapování Zlínska.

Ačkoliv k problematice archeologických výzkumů v baťovském Zlíně dosud nevznikl žádný ucelený text, máme k dispozici alespoň několik pramenů ze Stloukalovy pozůstalosti, texty zlínských historiků a soudobého archeologa Jiřího Kohoutka. Pokusme se proto představit oba archeology a také přibližný obraz jejich aktivit na půdě města Zlína mezi lety 1938 až 1944.

²⁰³ ANM, fond Karel Stloukal, kart. 17, inv. č. 883, Skutil Stloukalovi 11. 10. 1937.

²⁰⁴ SOKA, fond AMZ, inv. č.

9.2. IVAN BORKOVSKÝ (1897–1976)

Narodil se jako Ivan Borkovskij-Dunin v Čortovci ve východní části tehdejší rakouské Haliče. Studoval na gymnáziu ve Stanislavi (dnešní Ivano-Frankivsk, za první světové války bojoval v rakousko-uherské armádě na italské frontě, později pod barvami Západoukrajinské lidové republiky proti Polsku a ruským bolševikům. Roku 1920 uprchl do Československa, kde mezi lety 1922 až 1929 studoval na Karlově univerzitě v Praze. V letech 1926–1938 pracoval v Komisi pro výzkum Pražského hradu, po smrti vedoucího výzkumu Karla Gutha roku 1943 nastoupil na jeho místo. Jako docent a posléze profesor přednášel také na Ukrajinské svobodné univerzitě v Praze (1933–1945), kde byl ve dvou obdobích rektorem (1939–40, 1941–43). Od roku 1939 působil Borkovský jako vědecký pracovník ve Státním archeologickém ústavu, jen krátce poté vydal svou objevnou práci *Staroslovanská keramika v střední Evropě* (1940),²⁰⁵ která však byla dobovými silně ideologizovanými německými historiky a archeology odmítána a na nátlak okupačních úřadů stažena z distribuce. V květnu 1945 byl zatčen sovětskou NKVD a kvůli své angažovanosti v ukrajinských intelektuálních kruzích měl být deportován do pracovních táborů v SSSR. Díky jeho kolegovi Jaroslavu Böhmovi však byl z transportu „vyreklamován“ a mohl i nadále působit jako přední archeolog ve Státním archeologickém ústavu (po roce 1953 Archeologického ústavu ČSAV). Později knižně publikoval i své poznatky z výzkumu Pražského hradu.²⁰⁶

²⁰⁵ BORKOVSKÝ, Ivan: *Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury*. Praha 1940.

²⁰⁶ Týž: *O počátcích Pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze*. Praha 1949; Týž: *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969.

Zemřel 17. března 1976 v Praze jakožto uznávaný odborník na středověkou archeologii českých zemí.²⁰⁷

9.4. ARCHEOLOGICKÉ PRŮZKUMY NA PŮDĚ MĚSTA ZLÍNA

Poprvé přijel Jaroslav Böhm do Zlína v létě 1940. O průzkumu lokality, který proběhl ve dnech 29. května až 2. června 1940, se Stloukal vyjádřil těmito slovy: „Za války, v roce 1940, jsme ve Zlíně podnikli archeologický výzkum vrchu Hradištko, kde podle místního lidového podání stával starý zlínský hrad. Dal jsem k prokopání H[radištk]a podnět proto, že jsem byl po svých pramenných i lokálních studiích přesvědčen, že na vrchu H[radištk]u hrad nikdy nestával, nýbrž že je to jen pověst, výplod lidské fantasmie. Soudil jsem, že zlínský hrad či spíše tvrz, doložená v pramenech už v polovině 14. století, stávala hned od počátku na místě dnešního zámku, kde je její nepřetržitou kontinuitu možno sledovat aspoň od 15. století. [...] Tento můj předpoklad se sice vykopávkami provedenými na H[radištk]u potvrdil, nenašel se tam žádný zbytek hradu ani větší tvrze, ale zato se tam našlo něco, co jsem naprosto neočekával: zbytek opevněného srubu či snad malé dřevěné tvrze na kamenné podezdívce.“²⁰⁸

²⁰⁷ Kutnar Marek 3. vyd., s. 870–871; SKLENÁŘ, Karel – SKLENÁŘOVÁ, Zuzana: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 84–85; HLAVÁČEK, Petr – FESENKO, Mychajlo: *(Ne)šťastná Ukrajina. Osobnosti Ukrajinské svobodné univerzity v Praze 1921–1945*. Praha 2015, s. 109–111.

²⁰⁸ Srov. STLOUKAL, K.: *Dva problémy*, s. 325–326.

8. BAŤOVSKÁ GENEALOGIE (VLASTIVĚDA × PROFESIONALITA)

V následující kapitole zařazujeme záměrně dva badatele, kteří se věnovali baťovské genealogii – prvním je Josef Pilnáček, amatérský historik a genealog, druhým odborný historik, absolvent Univerzity Karlovy Oldřich Říha. Z textu by mělo být zřejmé, že oba přístupy k tématu (vlastivědný a odborný) sice mohou nacházet styčné body, avšak nedostatečné vzdělání v oboru v případě vlastivědných pracovníků mnohdy badatelskou činnost přivádějí na scestí, jak tomu bylo i v případě J. Pilnáčka.

8.1. JOSEF PILNÁČEK (1883–1952)

8.1.1. STRUČNÝ BIOGRAM

Josef Pilnáček se narodil 9. února 1883 v Černé Hoře do rodiny řezníka. Navštěvoval české gymnázium v Brně, posléze hospodářskou školu v Přerově. Ještě před první světovou válkou se oženil s majetnou vdovou po bankéři, později žil dlouhodobě ve Vídni. Jakožto vlastivědný nadšenec se zajímal o místopis, heraldiku a genealogii, především ve vztahu k rodné Moravě. Jeho texty jsou dodnes i přes metodologické a dílčí faktografické nepřesnosti stále cenným příspěvkem k dějinám Moravy a Slezska.²⁰⁹

²⁰⁹ KOŠŤÁL, Pavel: *Josef Pilnáček – historik Blanenska (50. výročí jeho úmrtí)*. Sborník Muzea Blansko, 2002, s. 119–120; KRYL, Rudolf: Josef Pilnáček šedesátníkem. Časopis Rodopisné společnosti československé, 1943, s. 26–27; MÜLLER, Karel: *Josef Pilnáček a Slezsko*. Genealogické a heraldické informace, 7 (22), 2002, s. 26–30; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 854.

8.1.2. SPOLUPRÁCE S BAŤOVSKÝM ZLÍNEM

Josef Pilnáček sepsal v první polovině 20. století řadu regionálně zaměřených článků i samostatných publikací. Z valné většiny se jednalo o příspěvky genealogického charakteru, nezanedbatelný prostor však věnoval i dějinám některých moravských měst a městysů – autor tato díla příznačně označuje jako „paměti“. Ve dvacátých letech v tomto duchu zpracoval historické přehledy rodné Černé Hory či Blanska.²¹⁰ Vzhledem ke skutečnosti, že také Pilnáčka ve třicátých letech minulého století dostihla hospodářská krize, snažil se životní situaci řešit především sepisováním „pamětí“ na objednávku, o čemž výrazně svědčí i jeho korespondence.²¹¹

Z archivních pramenů zjišťujeme, že první kontakt Josefa Pilnáčka s baťovským Zlínem proběhl prostřednictvím, Jana A. Bati. Ten si na počátku třicátých let u Pilnáčka objednal genealogický vývod své rodiny – rukopis se v současnosti nalézá po jedné kopii v Moravském zemském archivu²¹² a ve Státním okresním archivu ve Zlíně.²¹³ Podle Z. Pokludy, je však Pilnáčkův rodokmen rodiny Baťů zatížen četnými nepřesnostmi, z čehož lze rozpoznat samotnou skutečnost, že autor neměl relevantní odborné vzdělání. Z toho důvodu je vhodné se orientovat spíše na genealogickou práci z pera Oldřicha Říhy, který text zpracoval precizněji o několik let později než Pilnáček.

Pilnáček se jen krátce poté stal prvním badatelem v oboru regionální historie, který zlínské samosprávě nabídl, že pro ni zpracuje ucelené dějiny města. V této záležitosti oslovil tamější městskou radu v dopise ze září 1931, v němž navrhl, že sepíše

²¹⁰ PILNÁČEK, Josef: *Paměti městyse Černé Hory*. Černá Hora 1926; Týž: *Paměti města Blanska a okolních hradů*. Blansko 1927.

²¹¹ Srov. dokumenty o dodatečné Pilnáčkově žádosti o penzi z důvodu neočekávané existenční tísně. MZA Brno, fond Pilnáček, kart. 1. inv. č. 1b.

²¹² MZA Brno, fond G 73 Josef Pilnáček, kart. 9, inv. č. 23.

²¹³ SOkA Zlín, fond AMZ, inv. č.

knihu nazvanou *Paměti města Zlína*. V příloženém dokumentu pak představil koncepci nabízeného knižního díla a jeho přibližný finanční rozpočet.²¹⁴

Odpověď zlínské radnice na Pilnáčkův dopis byla odeslána se značným zpožděním,²¹⁵ až v září následujícího roku, a k návrhu publikace byla jednoznačně zamítavá. Neodbytný vlastivědný spisovatel ovšem městské radě zaslal další dopis, v němž vysvětloval, že se jedná „o omyl a že pan továrník [Tomáš Baťa, pozn. L. P.] byl o celé práci jinak orientován. Chci napsati dějiny Vašeho města, a ne dějiny továrny pana T. Bati“.²¹⁶ Návrh však nebyl zlínskými vyslyšen ani napodruhé, a to z několika důvodů. V odpovědi starosty města²¹⁷ na Pilnáčkův druhý dopis stojí: „Pokud jde však o spisovatelské zpracování, tu jsme přesvědčeni, že život u nás, úplně odlišný od každého jiného prostředí, může vystihnouti pouze ten, kdo dlouhá léta se zúčastnil naší práce.“²¹⁸

Interpretujeme-li citovanou větu, lze předpokládat, že Tomáš Baťa považoval za vhodné, aby se oficiálním historiografem města Zlína stal pouze a výhradně zlínský rodák, tedy dokonalý znalec lokálních poměrů. Zdá se proto více než pravděpodobné, že vedení města zamítnutím Pilnáčkovy nabídky neoficiálně předurčilo k autorství dějin

²¹⁴ SOkA Zlín, f. Archiv města Zlína, kart. 484, inv. č. 667. Srov. VALŮŠEK, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*, s. 281–282; PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 255.

²¹⁵ Vzhledem k pověstné baťovské efektivitě práce si ovšem můžeme položit otázku, z jakého důvodu měla odpověď městské samosprávy zpoždění. Nabylo snad vedení města zpočátku dojmu, že Pilnáčkova nabídka není seriózní? Rozhodovalo se vedení města tak dlouho, zda na návrh Pilnáčka přistoupit? Nebo se spisovatelův dopis na tak dlouhou dobu ztratil v úředním prachu? Odpověď nelze z písemných pramenů zcela přesně vyvodit.

²¹⁶ Tamtéž. Srov. VALŮŠEK, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*, s. 281; PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 255.

²¹⁷ Dopis je podepsán „Baťa, a. s.“, z čehož lze usuzovat, že byl diktován přímo starostou města Zlína. Firemní značkou byl text doplněn zřejmě jen ze zvyku diktujícího šéfa podniku.

²¹⁸ SOkA Zlín, fond Archiv města Zlín, kart. 484, inv. č. 667. Srov. VALŮŠEK, D.: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*, s. 282; PELUNĚK, L. F.: *Dějiny města Zlína*, s. 255.

města předem zvolenou osobu – historika, archiváře, tou dobou soukromého docenta všeobecných dějin Karla Stloukala, který byl již dříve obeznámen se zlínským městským archivem a k dějinám města již dříve publikoval několik drobných příspěvků.

Pilnáčkova spolupráce s baťovským Zlínem však odmítnutím zamýšlených *Pamětí města Zlína* zcela neskončila. Z archivních dokumentů uložených v Moravském zemském archivu je zřejmé, že tento vlastivědný badatel nabídl firmě Baťa své služby i později – v roce 1939 navrhoval J. A. Baťovi, že pro firmu vyhledá archiválie pro výkazy „o árijském původu“, jež byly později úředně skutečně vyžadovány. Pilnáčkova nabídka však byla odmítnuta právním oddělením, neboť relevantní záznamy byly k dispozici.²¹⁹

Spolupráce Josefa Pilnáčka s baťovským Zlínem byla pouze dílčího charakteru. Ačkoliv byl vyzván J. A. Baťou k sestavení genealogického vývodu, jeho další dvě nabídky služeb nebyly vyslyšeny. Lze předpokládat, že tomu bylo také kvůli badatelově neodbornosti, na níž firma Baťa dbala, zatímco v případě J. A. Bati měla iniciativa zřejmě jen soukromý charakter. Domnívám se zároveň, že lokální moravský patriotismus bývá u Pilnáčka často přeceňován. Ačkoliv měl tento vlastivědný badatel upřímný zájem o dějiny své rodné země a bádání v archivech nepochybně patřilo k jeho radostem, nesmíme zapomínat, že např. své „paměti“ měst a městysů, stejně tak soupisy vídeňských bohemik a výkazy o árijském původu nezpracovával nezištně – naopak za tyto činnosti vždy získal slušné finanční ohodnocení.

²¹⁹ MZA Brno, fond G 73 Josef Pilnáček, kart. 9, inv. č. 23, Josef Pilnáček J. A. Baťovi 1939.

8.2. OLDŘICH ŘÍHA (1911–1974)

8.2.1. STRUČNÝ BIOGRAM

Oldřich Říha pocházel ze skromných rodinných poměrů. Narodil se 28. října 1911 v obci Hlušičky u Hradce Králové, reálné gymnázium navštěvoval v Novém Bydžově. Na Univerzitě Karlově v Praze studoval historii (1931–1935), absolvoval rovněž Státní archivní školu (1937–1940).²²⁰ Ve druhé polovině třicátých let se připojil k levicové Historické skupině, k níž náležel mj. Jiří Hánl. V letech 1936–1940 působil na Československém historickém ústavu vydavatelském v Praze, následné dva roky strávil ve Zlíně, kde byl dokumentaristou a tajemníkem národohospodářského oddělení Studijního ústavu. V téže době byl Říha činný v komunistickém odbojovém hnutí, roku 1942 zatčen a do konce druhé světové války vězněn v Bayreuthu a Creussenu.²²¹ Po osvobození se vrátil do Československého ústavu vydavatelského, odkud roku 1949 přešel na filosofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde působil jako profesor novějších obecných dějin až do své smrti 31. srpna 1974, krátce byla také děkanem Filosoficko-historické fakulty. V závěrečných letech života zastával rovněž funkci ředitele Ústavu československých a světových dějin ČSAV v Praze (od roku 1970). Jeho silné postavení mezi československými marxistickými historiky i jeho chování v několika důležitých oborových funkcích mu v soudobém hodnocení vynesly označení „normalizačního“ historika.²²²

²²⁰ KOLLMANN, J.: *Státní archivní škola*, s. 300.

²²¹ Říhova písemná pozůstalost skýtá velmi zajímavý biografický materiál, jenž je tvořen mimo jiné i rukopisem zachycujícím osobní vzpomínky na pobyty v Bayreuthu a Creussenu. Srov. AUK, fond Říha Oldřich, kart. 7 (neinventarizováno), rukopis vzpomínek bez uvedení titulu.

²²² BOHÁČ, Zdeněk: *Akademik Oldřich Říha zemřel*. Historická geografie Praha, 12, 1974, s. 361–362; HERMAN, Karel: *Jubileum profesora Oldřicha Říhy*. Slovanský přehled, 57, 1971, č. 5, s. 443–445; KRÍŽEK, Jurij: *Za akademikem Oldřichem Říhou*. Československý časopis historický, 23 (73), 1975, č. 1,

Z hlediska odborného se Říha zaměřoval na hospodářské a sociální dějiny, což bylo ovlivněno v první řadě rodinným zázemím, ale také metodologickými výzvami a inspiracemi historického semináře Bedřicha Mendla (1892–1940).²²³ Roku 1937 dokončil podnětnou disertační práci *Počátky moderního průmyslu cukrovarnického v českých zemích*, roku 1946 vydal přehlednou publikaci *Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1791–1945*,²²⁴ v níž již zcela převládá marxistické pojetí dějin a periodizace historického vývoje. Posledním významnějším dílem z pera Oldřicha Říhy je třísetstránková monografie *Ohlas Říjnové revoluce v ČSR*,²²⁵ která se stala jakýmsi „vzorem“ pro dobovou československou marxistickou historiografii v náhledu na zrod Sovětského svazu, převzetí moci bolševiky a následný dopad těchto událostí na politický a sociální vývoj v Československu – zaznívají zde naprosto scestné, komunistickému režimu poplatné názory o tom, že „bez VŘSR by nebylo Československa“.²²⁶

s. 154–157; VÁVRA, Jaroslav – HERMAN, K.: *Zemřel akademik Oldřich Říha*. Slovanický přehled, 60, 1974, č. 6, s. 515–517; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 987; JIROUŠEK, B.: *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha 2011, s. 30, pozn. 72; PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci*, s. 104–105.

²²³ Srov. zajímavou korespondenci mezi Oldřichem Říhou a Bedřichem Mendlem včetně materiálů z Mendlova semináře. Mendl Říhu vyzval, aby se věnoval dějinám cukrovarnictví, na jeho přímluvu také Říha obdržel v roce 1936 stipendium Československého historického ústavu vydavatelského k pobytu ve vídeňských archivech, v nichž našel značné množství materiálu k tématu. Viz AUK, fond Říha Oldřich, kart. 7 (neinventarizováno).

²²⁴ Týž: *Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1791–1945*. Praha 1946.

²²⁵ Týž: *Ohlas Říjnové revoluce v ČSR*. Praha 1957.

²²⁶ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 987.

8.2.2. VE STUDIJNÍM ÚSTAVU FIRMY BAŤA (1940–1942)

Říhovo profesní a badatelské propojení s baťovským Zlínem bylo zřejmě více náhodné, než plánované. Již výše jsme zmínili, že byl Josef Polišenský kolem roku 1940 vyzván národohospodářem F. X. Hodáčem, aby pracovním přestoupil z Prahy do Zlína, kde by pomáhal s vyhledáváním materiálu k dějinám Baťových závodů. Polišenský v pamětech sděluje, že právě ono nabízené pracovní místo nakonec získal jeho spolužák ze Státní archivní školy Oldřich Říha.²²⁷ S trochou nadsázky tedy můžeme říci, že budoucí přední představitel marxistické historické vědy v Československu se do Zlína dostal částečně díky Polišenskému, který odmítl odejít za prací z Prahy do Zlína.

Zaměstnancem firmy Baťa se stal Říha 17. října 1940,²²⁸ krátce po uzavření Československého ústavu vydavatelského. V témže roce rovněž dokončoval Státní archivní školu – z archivních pramenů je patrné, že v době nástupu do nového zaměstnání již nebyl zastižen na své pražské adrese, nýbrž v Hotelovém domě ve Zlíně.²²⁹ Přesunem do Zlína si Říha nepochybně polepšil, obzvlášť si jistě vydechl od unavujících sporů, jež v posledních letech pobytu v Praze vedl kvůli dlužnému nájemnému za předchozí studentský byt.²³⁰

V postavení tajemníka Národohospodářského oddělení Studijního ústavu (dále jen NOSÚ) byl Říha pověřen šesti základními úkoly: 1. sledovat a upozorňovat na novou národohospodářskou literaturu pro potřeby (tj. zaměření) firmy Baťa, 2. ujmout

²²⁷ POLIŠENSKÝ, J.: *Historik v měnícím se světě*, s. 90.

²²⁸ Byl zařazen do 8. platové třídy s 26 000 korun ročně. Archiv Univerzity Karlovy, fond Říha Oldřich (neinventarizováno), kart. 7, Výměr o pojistné povinnosti a o předpisu pojistného (15. 11. 1940).

²²⁹ Státní archivní škola mu tehdy posílala vysvědčení o zkoušce, adresát však už bydlel ve Zlíně (24. 10. 1942). Srov. AUK, fond Státní archivní škola, kart. 20, inv. č. 525.

²³⁰ AUK, fond Říha Oldřich (neinventarizováno), kart. 7, korespondence ohledně bytu.

se organizace NOSÚ, 3. podílet se na řešení národohospodářské problematiky související s činností firmy Baťa a navazovat kontakty s pracovníky téhož oboru, 4. zpracovávat originály a opisy pramenů k rodokmenu Tomáše Bati a dějinám obuvnického průmyslu Zlínska, 5. vytvořit bibliografii publikací a projevů Tomáše Bati a literatury o něm, 6. spravovat národohospodářskou knihovnu a rozšiřovat její fondy.²³¹

Náplň Říhovy pracovní činnosti byla po následující dva roky neměnná a nepřekračovala hranice dohodnutého programu.²³² Nelze proto dát za pravdu Bohumilu Jirouškovi, navazujícímu na tvrzení v pamětech Josefa Polišenského, že byl Říha (vedle Jiřího Hánla) pověřen zpracováním dějin Baťových závodů – ve skutečnosti se „pouze“ podílel na sběru a zpracování pramenů a literatury k baťovské genealogii a dějinám obuvnictví na Zlínsku.²³³ Po prvním pracovním roce bylo vedení Studijního ústavu s Říhou zřejmě spokojeno – od 1. listopadu 1941 si tajemník oddělení dokonce výrazně platově přilepšil.²³⁴

Ve Zlíně Říha vstoupil do komunistického odboje a krátce poté vedl samostatnou ilegální buňku, což se mu na poslední tři válečná léta stalo osudným. Dodejme zároveň, že vedení firmy Baťa zřejmě dobře vědělo o jednotlivých svých zaměstnancích, kteří působili v podzemním komunistickém hnutí, do jejich aktivit

²³¹ AUK, fond Říha Oldřich (neinventarizováno), kart. 9, Pracovní program pana Dr. Říhy tajemníka Nosu /nár. hospod. odd. Studijního ústavu/ (24. 10. 1940).

²³² Lze tak soudit přinejmenším na pozadí korespondence Oldřicha Říhy s Františkem X. Hodáčem. Archiv Univerzity Karlovy, fond Říha Oldřich (neinventarizováno), kart.

²³³ Josef Polišenský hovoří pouze o „vyhledávání materiálu pro dějiny Baťových závodů, jejichž sepsáním byl tehdy [F. X. Hodáč, pozn. L. P.] pověřen“. Ani toto sdělení však není přesné, Hodáč se v rámci svého působení ve Zlíně zaměřoval pouze na zpracování životopisu Tomáše Bati, nikoliv firmy Baťa jakožto celku. Srov. JIROUŠEK, B.: *Karel Stloukal*, s. 175, pozn. 624; 185, pozn. 663; POLIŠENSKÝ, J.: *Historik v měnícím se světě*, s. 90.

²³⁴ Byl přeřazen z 8. do 9. platové třídy s 30 800 korun ročně. Viz Archiv Univerzity Karlovy, fond Říha Oldřich (neinventarizováno), kart. 7, Bescheid.../Výměr o změně třídy služného... (12. 12. 1941).

nikterak nezasahovalo a, jak je dále patrné, tiše s nimi sympatizovalo, byť se jednalo o politickou sílu na druhé straně břehu.²³⁵

V prosinci 1942 – po dvou letech práce pro Studijní ústav – byl Říha, společně s dalšími vedoucími buněk komunistického odboje ve Zlíně a okolí, zatčen gestapem a po několik týdnů byl vystaven brutálním výslechům. Otto Wichterle, který byl vězněn společně s Říhou ve Zlíně a později také v Uherském Hradišti,²³⁶ na tehdejší historikovy postoje a vytrvalost vůči vězňitelům vzpomínal těmito slovy: „dr. Říha byl jediným vedoucím komunistické buňky, o kterém to gestapo od Růžičky [konfident gestapa, pozn. L. P.] vědělo i s tím, kolik měl členů a který ani jednoho z nich nevyzradil přes strašné týrání. Přinášeli ho do cely, kterou jsem s ním sdílel, s rozdrásaným tělem, na kterém se mísila krev se stolicí. Přesto vydržel a zachránil tak své členy před zatčením a sobě život, protože všichni ostatní vedoucí buněk, kteří se přiznali, byli nakonec popraveni“.²³⁷

Po četných výsleších na zlínské úřadovně gestapa byli Říha i Wichterle internováni v Uherském Hradišti. K této době se váže další vzpomínka Wichterleho na společné věznění, kdy Říha mohl využít svých odborných schopností. Wichterle na tyto aktivity po letech vzpomínal s poněkud tragikomickým přídechem – nechme proto promluvit samotný pramen: „Když se správce věznice v Uherském Hradišti, esesák Hertl hodlal ženit, potřeboval k tomu velký rodokmen, sahající až do 17. století. Zjistil, že je mezi námi dr. Oldřich Říha, filozof [absolvent filosofické fakulty, pozn. L. P.], kterého si Baťa kdysi angažoval, aby mu vyhledal až do nejzazší minulosti rodokmen všech jeho ševcovských předků a tak vytáhl Říhu z cely, aby totéž udělal pro něho.

²³⁵ Srov. paměti Otto Wichterleho.

²³⁶ Zatímco Wichterle byl vězněn „pouhé“ 4 měsíce, Říha byl internován až do konce války. Srov. WICHTERLE, O.: *Vzpomínky*, s. 44, 46.

²³⁷ Tamtéž, s. 45.

Říha, který nechtěl, aby případné výhody z této funkce sklízel sám, vysvětlil Hertlovi, že půjde o velmi rozsáhlou agendu, ke které potřebuje sekretariát. Hertl mu proto přidělil další dva vězně s doktorským titulem, JUDr. Nondka a mne. Korespondovali jsme pak s faráři a matrikáři, od nichž jsme se dovídali, že skoro všichni předchozí Hertlové byli pašeráky na německé straně Krkonoš a zčásti také umřeli ve vězení. Přitom jsme se snažili své pátrání různě zamotávat, aby nám takto výzkum co nejdéle vydržel.²³⁸ Krátce po dokončení genealogického vývodu ředitele věznice Hertla byl Říha přemístěn do Vratislavi k soudu a zbytek druhé světové války strávil v německých pracovních táborech.²³⁹

8.2.3. PŘÍSPĚVKY K BAŤOVSKÉ GENEALOGII

O Oldřichu Říhovi bylo v historické obci všeobecně známo, že publikoval spíše jen sporadicky a jeho celkové vědecké výkony byly v porovnání s jinými historiky slabé. Např. Josef Polišenský ve svých pamětech doslova konstatuje, že „dostat z něho článek bylo veliké umění“.²⁴⁰ Za dva roky, jež Říha strávil v baťovském Zlíně, sepsal sice jen dva ucelenější texty, z nichž u druhého lze říci, že jeho faktografický význam je nezanedbatelný.

Prvním textem je stručná, populárně psaná biografie historika a vídeňského dvorního knihovníka Ferdinanda Menčíka, tchána Tomáše Bati.²⁴¹ Říha v tomto článku, otištěném v baťovském periodiku Zlín v červenci 1941, připomíná čtvrtstoletí od historikovy smrti a je patrné, že informace čerpal pouze z dostupných naučných

²³⁸ Tamtéž, s. 44–45.

²³⁹ Tamtéž, s. 45.

²⁴⁰ POLIŠENSKÝ, J.: *Historik v měnícím se světě*, s. 236.

²⁴¹ ŘÍHA, O.: *Před 25 lety zemřel Ferdinand Menčík*. Zlín, č. 28, 11. 7. 1941, s. 2.

slovníků. Z hlediska historiografického je však zajímavé, že text věnovaný Menčíkovi je zřejmě jediným Říhovým příspěvkem tematicky směřujícím k dějinám českého dějepisectví.

Druhým Říhovým textem vzniklým za pobytu v baťovském Zlíně je genealogická studie v originálu nazvaná *Rod Tomáše Bati*.²⁴² Zdeněk Pokluda se domníval,²⁴³ že byla dokončena „asi r. 1942“, nicméně nahlédnutí do archivních pramenů prozrazuje, že musela být hotova již o rok dříve.²⁴⁴ Osudy Říhova rukopisu byly pestré. Po roce 1942, kdy byl Říha zatčen gestapem, byl spisek nevelkého rozsahu uložen v Archivu Tomáše Bati, jenž sídlil v národohospodářském oddělení Studijního ústavu,²⁴⁵ později se dostal společně s texty jiných historiků baťovského Zlína do fondu Archiv města Zlína v současném Státním okresním archivu Zlín.²⁴⁶

Říhova studie k baťovské genealogii zůstávala prakticky nepovšimnuta sedm desetiletí. Teprve Zdeněk Pokluda text pod upraveným názvem *O rodě Tomáše Bati* připravil do tisku v *Genealogických a heraldických listech*.²⁴⁷ K textu přidal vlastní úvodní komentář a v následné samostatné studii představil stručný vývoj historiografického bádání o předcích Tomáše Bati od počátků do současnosti.²⁴⁸ Zdeněk

²⁴² Srov. POKLUDA, Z.: *Úvodní poznámka k vydání Říhovy baťovské genealogie*. *Genealogické a heraldické listy*, 32, 2012, č. 3, s. 2.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ „Tajemník NOSÚ dr. Oldřich Říha prozkoumal archivy v Praze, v Brně a v Olomouci, aby zjistil bezpečné údaje o předcích Tomáše Bati. Výsledek zkoumání jest uložen ve zvláštní studii, kterou přikládáme, a podle něho nakreslen celý rodokmen Tomáše Bati, pokud s vědeckou přesností je možno jej zjistiti.“ Viz AUK, fond Říha Oldřich (neinventarizováno), kart. 7, Zpráva o činnosti Národohospodářského oddělení /NOSÚ/ ve Zlíně [údobí 1940/41], s. 4.

²⁴⁵ O minulém uložení textu viz tamtéž, s. 494.

²⁴⁶ SOKA Zlín, Sběrka rukopisů, č. 75. Srov. POKLUDA, Z.: *Úvodní poznámka*, s. 2; Týž: *Baťovi muži*, s. 10.

²⁴⁷ ŘÍHA, O.: *O rodu Tomáše Bati*. *Genealogické a heraldické listy*, 32, 2012, č. 3, s. 2–10.

²⁴⁸ POKLUDA, Z.: *Úvodní poznámka*; Týž: *Hledání předků Tomáše Bati*. *Genealogické a heraldické listy*,

Pokluda považuje Říhův text za faktograficky hodnotný a přes drobné nesrovnalosti jej označuje za do té doby nejpečlivější zpracování problematiky založené na rozsáhlém výzkumu – naráží tak především na nedostatky předchozího zpracování baťovského rodokmenu Josefem Pilnáčkem.²⁴⁹

Nahlédneme-li do Říhova textu blíže, zjišťujeme, že autor dílčím způsobem navázal také na práci Josefa Pilnáčka, jehož závěry však na základě dalších pramenů precizoval a zároveň upozornil na řadu chyb, jichž se Pilnáček, historik-amatér, dopustil. Nejvýraznějším pozitivem Říhovy práce ovšem zůstává kvantitativní archivní výzkum. V průběhu několika měsíců navštívil postupně několik archivních institucí v Brně, Olomouci a Praze, z nichž olomoucký kapitulní archiv skýtal nejceněnější materiál – záznamy zlínských matrik, které ve zlínském farním archivu jednoduše chyběly.²⁵⁰

Ačkoliv jsme výše uvedli, že Říha během svého zlínského působení zpracoval pouze dva texty, z archivních pramenů je zřejmé, že byl zlínskou stranou osloven ke spolupráci i po skončení druhé světové války. Na počátku roku 1947, půl roku před oslavami domnělých 550 let povýšení Zlína na město, připravoval Místní národní výbor Velkého Zlína „publikaci o Zlíně“, představující jakýsi informativní, populárně laděný přehled o městě, jeho minulosti a současnosti.²⁵¹ V seznamu předpokládaných autorů²⁵² nacházíme také Oldřicha Říhu, který měl napsat stať na téma „Ohlas státu a světa ve Zlíně a Zlína ve státě a světě“. Z následné korespondence MNV Velkého Zlína se

32, 2012, č. 3, s. 11–17.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Srov. *Pátrání po historii Zlína. Objev starých zlínských matrik*. České slovo, 22. 5. 1941, č. 134, s. 3.

²⁵¹ Rozsah publikace byl odhadován na 240 stran, z toho asi 55 stran měla zaujímat inzerce. Náklad byl původně odhadován na 5 000 výtisků, posléze byl ještě snížen na 2 000 kusů. ANM, f. AMZ, inv. č. 667, korespondence MNV Velkého Zlína a Místní osvětové rady Velkého Zlína ze září 1947.

²⁵² Kromě Říhy jsou v seznamu zastoupeni také např. Stloukal a Rutte.

dozvídáme, že 1. září 1947 byly příspěvky hotovy kromě dvou (první text autor nedodal, druhý nebyl kompletní), v upraveném seznamu autorů již Říha uveden není.²⁵³ Publikace nakonec nebyla vydána, příčinou neúspěchu zřejmě byly technické a finanční problémy, především vydavatelé nestihli symbolický termín, kdy měla být kniha na světě – říjen 1947. Z této epizody je však odvoditelná jedna důležitá informace – nová zlínská samospráva, již pod převažující vládou komunistů, se po roce 1945 nebránila udržení vazeb s lidmi, kteří spolupracovali s baťovským Zlínem za předchozího vedení firmy Baťa. Jedná se de facto o podobnou kontinuitu spolupráce jako v případě Karla Stloukala, který dokončoval své *Dějiny města Zlína* i po změně politického klimatu v roce 1948.

8.2.4. KONTROVERZNÍ HISTORIK MEZI PRAHOU A ZLÍNEM

Oldřich Říha byl během svého nedlouhého působení ve Zlíně přímým zaměstnancem firmy Baťa (narozdíl od Karla Stloukala či Josefa Polišínského, kteří byli financováni z rozpočtu městské samosprávy). Do baťovského města také přibyl nikoliv jako Stloukalův spolupracovník, nýbrž v rámci programově koncipovaného přijímání „ohrožených“ představitelů československé inteligence po uzavření českých vysokých škol v roce 1939. Domnívám se, že působení Říhy ve Zlíně bylo prospěšné pro obě strany, neboť Říha svým četným pracovním závazkům jednoznačně dostál; zároveň lze vyslovit domněnku, že i pro něj bylo baťovské prostředí (ve srovnání s Prahou) novou životní zkušeností.

Pro období mezi lety 1948 až 1989 je vskutku příznačné, že se o Říhově válečném působení u firmy Baťa veřejně nepsalo a nehovořilo. Tento stav měl přirozené

²⁵³ Říha zřejmě na výzvu zřejmě ani nerefletoval, neboť jsem v jeho pozůstalosti nenalezl žádnou následnou korespondenci v této věci.

příčiny, neboť Říha již po roce 1945 zaujal přední místo v rámci rodící se československé marxistické historiografie a skutečnost, že byl po dvě léta financován jednou z nejvýznamnějších soukromých společností ve státě, by jeho pozici nepochybně narušila či přinejmenším problematizovala.²⁵⁴ Např. Karel Herman se v jubilejním článku k Říhovým šedesátinám (1971) dokonale vyhnul jakékoli zmínce o zlínské profesní zkušenosti oslavence: „Nadějný vědecký vývoj Říhův přerušuje však Mnichov, okupace, protektorát. Říha plní svou povinnost jako český vlastenec a přesvědčený internacionalista; a platí za to tehdejší krutou daň. Přicházejí léta nacistického kriminálu, který Říhovi podlamuje zdraví, ne však nezlomnou chuť k další tvůrčí práci.“²⁵⁵

Postoje Oldřicha Říhy mezi Zlínem a Prahou působí výrazně kontrastním dojmem. Zatímco společensko-politická angažovanost Říhy po roce 1948 (a také po roce 1968) lze v kontextu vývoje moderní české historiografie hodnotit přinejmenším s nemalými kontroverzemi a rozpaky, v silném protikladu je nahlíženo jeho sebezapření a odmítnutí vyzradit jména svých spoluodbojářů po zatčení zlínským gestapem roku 1942. Při celkovém hodnocení Říhova zlínského působení pak také nemůžeme ani zdaleka opomenout Říhovu zásluhou činnost organizační, badatelskou, bibliografickou a publikační, kterou ve službách baťovského Zlína během dvou válečných let vykonal.

²⁵⁴ Lze souhlasně tvrdit s Bohumilem Jirouškem, že působení marxistického historika ve službách významné a vlivné soukromé firmy bylo jistým – byť dobově podmíněným – společenským paradoxem. Srov. JIROUŠEK, B.: *Karel Stloukal*, s. 175, pozn. 624.

²⁵⁵ HERMAN, K.: *c. d.*, s. 444.

9. MORAVSKÝ HISTORIK A FIRMA BAŤA V EXILU

9.1. OTAKAR ODLOŽILÍK (1899–1973)

9.1.1. STRUČNÝ BIOGRAM

Výrazný historik českého a moravského evangelictví pocházel – podobně jako Stloukal a Polišínský – z jihovýchodní části Moravy. Narodil se 12. ledna 1899 v Kostelci u Holešova do silně věřící evangelické rodiny. Duchovní zázemí nejbližších také predestinovalo jeho pozdější badatelské zájmy. Gymnazijní vzdělání získal v Přerově, Valašském Meziříčí a Kroměříži. Na Karlově univerzitě v Praze pak absolvoval studium historie u Václava Novotného (1869–1932), jež doplnil studiem na Státní archivní škole. Posléze působil v ministerstvu vnitra, v roce 1926 se habilitoval na Univerzitě Karlově, kde byl roku 1934 jmenován mimořádným československých dějin. V letech druhé světové války žil Odložilík v exilu, nejdříve v USA, později ve Velké Británii, kde spolupracoval s československou exilovou vládou. Na krátký čas se vrátil do osvobozeného Československa a na Karlovu univerzitu již jako řádný profesor, avšak po únoru 1948 opět odešel do exilu. V USA působil na dvou univerzitách – University of Colorado v Boulderu a University of Pennsylvania ve Philadelphii. Zemřel na jedné ze svých cest do Evropy 14. července 1973 v tehdejší Jugoslávii.²⁵⁶

²⁵⁶ KOJECKÝ, Radovan: *Vzpomínka na prof. dr. Otakara Odložilíka*. Časopis Matice moravské, 117, 1998, č. 2, s. 562–567; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*; NĚMEC, Ludvík: *Professor Otakar Odložilík. Czech Historian and Apostle of Czechoslovak National Traditions*. East European Quarterly, 8, 1974, s. 5–28; POKORNÁ, Magdaléna: *Otakar Odložilík 12. 1. 1899 – 17. 7. 1973*. Akademický Bulletin, 1999, č. 2, s. 13; POLIŠENSKÝ, J.: *Otakar Odložilík (1899–1973)*. Studia Comeniana et historica, 3, 1973, č. 6, s. 149–155; Týž: *Úděl českého historika: Otakar Odložilík (1899–1973)*. Zpravodaj Muzea

9.1.2. KONTAKTY S FIRMOU BAŘA V AMERICKÉM EXILU

Odložilík odešel do svého prvního amerického exilu na podzim 1939. Historikova cesta ke spolupráci s americkou odnoží firmy Bařa ovšem byla zpočátku spíše náhodná a neplánovaná. Lze dokonce říci, že pokud by se Odložilík neocitl ve Spojených státech amerických, k jeho kontaktům s firmou Bařa by zřejmě došlo jen velmi nepravděpodobně.

Poměrně zajímavé vztahy mezi Odložilíkem a americkými bařovci, stejně tak historikovy úvahy o fenoménu Bařa můžeme vcelku autenticky osvětlit na základě jeho deníkových zápisků,²⁵⁷ částečně také z korespondence roztříštěné do dvou archivních fondů.²⁵⁸ Odložilík během svého pobytu v severní Americe za druhé světové války dokonce osobně navštívil dvě místní bařovská centra – Belcamp (USA) a Frankford (Kanada).

S továrnou v Belcampu, kterou řídil přední bařovec John Hoza,²⁵⁹ jej po jistou dobu propojily také exilové publikační aktivity. Tamní pobočka firmy Bařa vydávala závodní časopis Belcamp, do něhož Odložilík slíbil článek o prvním Američanovi

Kroměřížska, 1990, č. 3, s. 9–12; SEKYRKOVÁ, Milada: *Několik stránek ze života Otakara Odložilíka (Pražské archivy k životu Otakara Odložilíka)*. Sborník archivních prací, 43, 1994, č. 1, s. 34–65; Táž: *Otakar Odložilík (12. 1. 1899 – 14. 7. 1973)*. Historický obzor, 4, 1993, č. 7–8, s. 188–190; WINTERS, Stanley B.: *Otakar Odložilík – historik, který odešel do země zaslíbené*. Český časopis historický, 101, 2003, č. 2, s. 306–331.

²⁵⁷ ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*. II. 1939–1948. Ed. Milada Sekyrková. Praha 2003.

²⁵⁸ AAV ČR, fond Odložilík Otakar; SOKA Kroměříž, fond C-21 Pozůstalost Otakara Odložilíka.

²⁵⁹ John Hoza (1894–?), narozen jako Jan Hoza v Mladcové u Zlína, v Bařových závodech pracoval již od roku 1908, po mnoho let byl osobním šoférem Tomáše Bati. Později odcestoval do severní Ameriky, kde získal bohaté praktické zkušenosti a nakonec i státní občanství USA – později se vrátil zpět do služeb firmy Bařa, nejdříve ve Zlíně, od roku 1939 pak pomáhal s organizací bařovských společností v USA, kde využíval svého amerického občanství. K Hozovi blíže viz POKLUDA, Z: *Bařovi muži*, s. 72–75.

českého původu Augustinu Heřmanovi (1621–1680).²⁶⁰ Článek pod názvem *Not far from Belcamp*²⁶¹ – tj. Nedaleko od Belcampu – odeslal již 7. května 1940.²⁶²

Baťovský Frankford navštívil Odložilík v dubnu 1942, kdy poprvé nahlédl do Kanady. Z deníků historika je patrné, že cestu absolvoval společně s pracovníky československého konzulátu Pavláskem a Pečmanovými – v pátek odpoledne navštívili Frankford, kde byly Baťovy závody, v sobotu večer v Torontu u Ferdinanda Menčíka, někdejšího osobního asistenta J. A. Bati, tehdy již ve službách Tomáše Bati mladšího.²⁶³ Základním pojítkem mezi Odložilíkem a americkou firmou Baťa se však stala rodina Muškových, jejichž syna učil na Columbia University.

9.1.3. ÚVAHY O FENOMÉNU BAŤA

Abychom našli první doklady Odložilíkových úvah o fenoménu Baťa, musíme se vrátit zpět do srpna 1942, kdy zemřel František Muška. Pro Odložilíka přijeli zaměstnanci Baťových závodů až do Aberdeenu, odkud byl odvezen na místo pohřbu v Belcampu.²⁶⁴ Své dojmy z rozloučení s výrazným baťovcem posléze zachytil

²⁶⁰ K němu blíže viz ČAPEK, Tomáš: *Augustin Herrman, zakladatel Bohemia Manor r. 1660 a autor mapy států Virginie a Marylandu*. Praha 1930.

²⁶¹ Strojopis článku *Not far from Belcamp* je uložen v Archivu Akademie věd ČR, fond Odložilík Otakar, sig. III b, inv. č. 596.

²⁶² ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*, s. 133. Dodejme zároveň, že osobnost Augustina Heřmana pro Odložilíka nebylo novinkou – o Augustinu Heřmanovi vedl historik korespondenci s Čechoameričanem Thomasem Čapkem již v meziválečném období. Uložena je v Archivu Akademie věd ČR, fond Odložilík Otakar, sig. II b – 1. Srov. VLHA, Marek: *Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajaňské komunity v USA 19. století v transatlantické perspektivě*. Brno 2013 (nepublikovaná disertační práce), s. 27.

²⁶³ ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*, s. 237. Srov. DOSTALÍKOVÁ, A.: *Příspěvek k životním osudům*, s. 20.

²⁶⁴ Srov. *Z dojmů na pohřbu p. Františka Mušky, ředitele Baťových závodů*. Věstník. Orgán Slovanské Podporující Jednoty Státu Texas, 30, 1942, 19. 8., č. 33, s. 8. Doplňme jen, že název citovaného článku je

v denících: „Přemýšlel jsem o mnoha věcech za těch obřadů: poprvé jsem se vlastně přiblížil typickému Baťovci, který měl v závodě vynikající místo. Jak to proměnilo jeho povahu. Co s těmi chlapci zde v Americe? Byl to venkovský hřbitov na lesní mýtině; sem tam se ozvaly cikády, žízňivé v tom letním dusnu. Jak to, že tu v Marylandu pochováváme Moravana?“²⁶⁵ Odložilík tehdy začal hlouběji přemýšlet o svém vztahu k fenoménu Baťa.

Františku Muškovi posléze věnoval biografickou črtu – jakýsi širší nekrolog – v angličtině.²⁶⁶ V září 1942 pak byl hostem u Mušků v Belcampu, kde se svými hostiteli rozvíjel rozhovory o knížce, kterou Muškově památce věnoval, později dorazil i ředitel místních Baťových závodů John Hoza, s nímž prožili „velice příjemné chvíle“.

Krátce poté napsal o Františku Muškovi biografickou črtu v angličtině, jakýsi širší nekrolog, která byla vydána v omezeném nákladu firmou Baťa v Belcampu.²⁶⁷ V tomto textu ocenil zesnulého nejen jako příkladného baťovského pracovníka, ale také jako úcty hodného muže, podporujícího kulturní aktivity amerického exilu.²⁶⁸

V září 1942 pak Odložilík navštívil rodinu Muškovu v Belcampu. Se svými hostiteli rozvíjel rozhovory o publikaci, kterou věnoval Muškově památce, později se ke společnosti přidal i ředitel místních Baťových závodů John Hoza, s nímž prožili „velice příjemné chvíle“.²⁶⁹ Ve svých denících se Odložilík nad návštěvou Mušků opět zamýšlí: „Byl jsem poprvé vlastně v tom prostředí, které se tak jaksí

nepřesný – František Muška sice byl jedním z vedoucích pracovníků zahraničních Baťových závodů, ředitelem ovšem nebyl.

²⁶⁵ ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*, s. 357.

266

²⁶⁷ ODLOŽILÍK, O.: *The Path of Work. The Life and Work of František Muška, November 21, 1892 – July 27, 1942*. Belcamp 1942 (strojopis díla uložen v Nadaci Tomáše Bati ve Zlíně).

²⁶⁸ Srov. POKLUDA, Z.: *Baťovi muži*, s. 95.

²⁶⁹ ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*, s. 364.

odtrhlo od Moravy a vyrostlo jako samostatná jednotka, s vědomím stavovské příslušnosti a trochu i solidarity. Trochu mi to pomohlo orientovat se znovu zpět po těch 20 letech samostatnosti – i ten Zlín tam patřil, třebaže osobního vztahu jsem k tomu všemu, a zejména k té filosofii úspěchu, neměl. A tak jsem celou tu návštěvu, nehledě k lepšímu seznámení s oběma chlapci (syny Františka Mušky, pozn. L. P.), uvítal jako zisk a klad.²⁷⁰

Je patrné, že k přehodnocování vlastního názoru na fenomén Baťa dospěl Odložilík především díky odchodu do exilu a následnému náhledu z patričního dějinného odstupu. Jak podotýká Ivo Barteček: „Pobyt mimo Československo současně nabízel exulantům i jisté ‚výhody‘, jež ti, kteří tuto alternativu zvolit nemohli, neměli: například pohlédnout na svou zemi, na její dějiny a její současnost z vnější perspektivy. ‚Viděno z Nového světa‘, v nových souvislostech a dimenzích, nabízelo možnosti zatím neakcentovaných přístup k nedávné i vzdálenější české a československé minulosti. Pobyt v cizině zároveň nutil k bilancování, k hodnocení věcí, které by za normálního běhu událostí snad zůstaly opomenuty, či by se k nim pisatel pro množství jiných podnětů ani nedostal, ač by tak – jak sděluje O. Odložilík – rád učinil. Pobyt v exilu otevřel před Otakarem Odložilíkem mimo jiné zatím nedotčené téma – vyrovnání se s fenoménem první československé republiky [...].“²⁷¹

Odložilíkův zájem o firmu Baťa se projevil i v poválečných letech, kdy se navrátil do vlasti. V denících uvádí, že se krátce po válce setkal v Praze se dvěma britskými důstojníky, s nimiž hovořil o situaci v politice a hospodářství, zejména o

²⁷⁰ ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*, s. 364–365.

²⁷¹ BARTEČEK, IVO: *Exil jako předmět výzkumu a životní zkušenost – Otakar Odložilík*. In: HRUBÁ, Michaela (ed.): *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5. – 6. listopadu 1998. Ústí nad Labem 2001, s. 47.

stavu Baťových závodů.²⁷² Bohužel se již nedozvídáme bližší podrobnosti, zda byli přítomní důstojníci dostatečně o tehdejší situaci ve Zlíně informováni, či nikoliv. Je však patrné, že Odložilíkovi – po cenných zkušenostech s americkými baťovci za války – nebyl osud baťovského Zlína, oné neopomenutelné součásti prvorepublikového Československa, zcela cizí.

Historikovo smýšlení o fenoménu Baťa i o dějinách města Zlína prošlo v letech exilu výraznou proměnou. Jeho původní vztah ke zlínské minulosti dobře vystihuje osobní vzpomínka Josefa Polišenského: „Nebyl jsem [...] Odložilíkovým žákem, ale choval se ke mně jako ke svému krajanovi, tak trochu jako otcovský rádce. Kroutil hlavou nad mou zálibou vrtat se v knihách městečka Zlína (‘vždyť víte, jak hubené kravky honívali na trh k nám do Holešova’).“²⁷³ V Odložilíkově nekrologu zároveň vyslovil domněnku, že zkušenější historik tehdy pouze „nesouhlasil s příliš podrobnou analýzou problematiky poddanského městečka Zlína [...] Považoval ji asi za málo produktivní a slibnou.“²⁷⁴ Odložilík tedy zřejmě nebyl zastáncem podrobného zpracování zlínských dějin prosazovaného Stloukalem a Polišenským, avšak reflexi Zlína (ať již historického či moderního baťovského) jakožto historik nepodceňoval.

Zřejmě jen jednou za svůj život se Odložilík publikačně dotknul problematiky dějin města Zlína – v druhém americkém exilu v letech padesátých. V drobné a spíše esejisticky pojaté publikaci *Listy z dějin rodného kraje*,²⁷⁵ již připsal k šedesátinám svého přítele, církevního historika a byzantologa Františka Dvorníka (1893–1975), pojednává o nejstarších dějinách jihovýchodní Moravy (především okolí Holešova,

²⁷² ODLOŽILÍK, O.: *Deníky z let 1924–1948*, s. 532.

²⁷³ Srov. POLIŠENSKÝ, J.: *Úděl českého historika: Otakar Odložilík (1899–1973)*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, 1990, č. 3, s. 10; Týž: *Historik v měnícím se světě*, s. 64; Týž: *Otakar Odložilík (1899–1973)*. *Studia Comeniana et historica*, 3, 1973, č. 6, s. 149–155, zde s. 150.

²⁷⁴ Týž: *Otakar Odložilík (1899–1973)*, s. 150.

²⁷⁵ ODLOŽILÍK, O.: *Listy z dějin rodného kraje*. New York City 1954.

Hulína, Lukova, Podřevnicko). Z pohledu regionální historiografie je zajímavé, že v odstupu téměř jednoho desetiletí Odložilík navazuje na Stloukalovy úvahy o počátcích Zlína (1946, 1947), byť ve zřejmé nezávislosti na závěrech zlínského historika.²⁷⁶

Závěrem kapitoly se ovšem nelze ubránit stručnému srovnání životní situace Stloukala a Odložilíka v průběhu druhé světové války. Ačkoliv první zůstal ve vlasti a druhý zvolil dobrovolný odchod za velkou louži, paradoxně byli oba historikové finančně podporováni z prostředků firmy Baťa.

²⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 21an.

10. DALŠÍ HISTORICI A MÍSTNÍ VLASTIVĚDNÍ PRACOVNÍCI

LADISLAV HOSÁK (1898–1972)

STRUČNÝ BIOGRAM

Narodil se 5. června 1898 v Újezdě u Brna v rodině učitele. Gymnázium navštěvoval ve Strážnici, během první světové války narukoval na frontu, v závěru války byl československým dobrovolníkem. V roce 1918 se zapsal ke studiu dějepisu a zeměpisu na Univerzitě Karlově v Praze, roku 1921 přešel na Masarykovu univerzitu v Brně. Od roku 1922 byl po mnoho let středoškolským profesorem (Příbor, Břeclav, Brno). Roku 1933 byl jmenován konzervátorem státního památkového ústavu v Brně, v letech 1937–42 učil na dívčím gymnáziu na Mendlově náměstí v Brně, později na reálném gymnáziu v Brně-Žabovřeskách. Po druhé světové válce se jeho osudy propojily s obnovenou Univerzitou Palackého v Olomouci, kde byl nejdříve asistentem (1946), posléze docentem (1951), nakonec profesorem československých dějin a historické vlastivědy (1963).²⁷⁷

ZÁJEM O DĚJINY ZLÍN A OKOLÍ

²⁷⁷ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 916–918; HARAŠTOVÁ, Z.: *Profesor Ladislav Hosák očima kolegů, rodiny a přátel*. *Historica Olomucensia* 44–2013, Sborník prací historických XXXII, s. 175–180.

O oblast Zlínska se Ladislav Hosák začal zajímat již ve druhé polovině dvacátých let minulého století. V roce 1927 jej přizval ke spolupráci etnograf Antonín Václavík,²⁷⁸ který konal přípravy k vydání rozsáhlého díla *Luhačovské Zálesí* (1930).²⁷⁹ Hosák tehdy nabídku přijal a zpracoval pro dílo kapitolu věnovanou dějinám sledované oblasti.²⁸⁰ Korespondence mezi Hosákem a Václavíkem z počátku třicátých let pak osvětluje historikovu ochotu zpracovat genealogii některých rodin z Luhačovického Zálesí,²⁸¹ nemáme však bohužel doklady o tom, že by některé z těchto plánů nakonec realizoval. Později pak Hosák publikoval několik článků v baťovském periodiku Zlín (viz bibliografie).

POZDNÍ POJEDNÁNÍ O TETOURECH Z TETOVA

Hosákův zájem o zlínské Tetoury z Tetova měl po třiceti letech od publikování článků v periodiku Zlín jistý epilog. V historikově pozůstalosti v Moravském zemském archivu se nachází korespondence s jistým Aloisem Tetourem z Prahy datovaná rokem 1971. Z několika dopisů se dozvídáme, že v dubnu toho roku Hosáka oslovil Alois Tetour ohledně upřesnění některých nejasností z dějin šlechtického rodu, o něž se tehdy zajímal západoněmecký občan Dietrich Freiherr Tettauer von Tettau, „předseda spojených rodin sasko-pruských“.²⁸² Hosák v reakci na Tetourův list nabídl baronu Tettauerovi, že pro něj může vypracovat přehled dějin rodu na Moravě o

²⁷⁸ Univ. prof. PhDr. Antonín Václavík

²⁷⁹ MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, kart. 5, inv. č. 335, korespondence z roku 1927.

²⁸⁰ HOSÁK, L.: *Z minulosti Luhačovského Zálesí*. In: VÁCLAVÍK, Antonín: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice 1930, s. 27–80.

²⁸¹ MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, kart. 5, inv. č. 335, Antonín Václavík Ladislavu Hosákovi 26. 11. 1931.

²⁸² MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, kart. 4, inv. č. 322, Alois Tetour Ladislavu Hosákovi 20. 4. 1971. Zmiňovaný svobodný pán Tettauer von Tettau byl zřejmě právním teoretikem, můžeme-li mu připisat autorství monografie *Grundlagen und Lösung des Problems der Gleichberechtigung von Mann und Frau in der Bundesrepublik Deutschland*. Perugia 1960.

předpokládaném rozsahu 20–50 stran.²⁸³ O pět měsíců později, v září 1971, již Alois Tetour děkuje za zasláné pojednání,²⁸⁴ které přislíbit přeložit do němčiny pro německého objednavatele.²⁸⁵ Zde bohužel korespondence končí – je však patrné, že Ladislav Hosák na problematiku dějin rodu Tetourů z Tetova nezanevřel a že i po třech desetiletích se k tématu znovu vrátil.

²⁸³ MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, kart. 4, inv. č. 322, Ladislav Hosák Aloisi Tetourovi 24. 4. 1971.

²⁸⁴ MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, kart. 10, inv. č. 538, Dějiny moravské větve rodu Tetourů z Tetova (strojopis).

²⁸⁵ MZA, fond G 350 Ladislav Hosák, kart. 4, inv. č. 322, Alois Tetour Ladislavu Hosákovi 12. 9. 1971.

11. LADISLAV RUTTE (1894–1967)

11.1. STRUČNÝ BIOGRAM

Narozen 5. května 1894 v Praze, po absolvování právnické fakulty Univerzity Karlovy (1920) se přestěhoval na Moravské Slovácko – advokátní praxi nejdříve provozoval v Uherském Hradišti, od roku 1937 sídlil trvale ve Zlíně. Již od studentských let byl Rutte vášnivým obdivovatelem moravské lidové kultury – naplno se jeho zájem projevil v létě 1909, kdy společně s rodiči trávil dovolenou na Slovensku a cestou do Prahy pobyl krátce i v okolí Břeclavi, na Podluží. Od té doby se mladý Rutte na Moravu vracel vcelku pravidelně. Poté, co se odstěhoval z Prahy na Slovácko, se s tímto krajem ztotožnil ještě více, živě se zajímal o místní nářečí a folklor, naučil se dokonce hrát na gajdy (dudy).²⁸⁶ Výrazně ovlivnil rozvoj folklorismu na Zlínsku a na Slovácku od dvacátých let až do své smrti, ve Zlíně také založil Krúžek moravských Slováků. Dlužno připomenout, že již v roce 1935, kdy se ve Vlčnově natáčelo filmové zpracování *Maryši bratří Mrštíků*, pracoval Rutte pro filmový štáb jakožto jazykový poradce.²⁸⁷

²⁸⁶ Rutte je autorem několika prací na dané téma, především pak RUTTE, L.: *Gajdy a gajdošské tradice na Valašsku a Slovácku*. Strážnice 1964.

²⁸⁷ HOLÝ, Dušan: *Jubileum významného regionálního národopisného pracovníka*. Český lid, 50, 1963, s. 369; Týž: *L. Rutte (1894–1967)*. Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, 2, 1967, č. 1–2, s. 61; CHOVANEC, Jan: *Dvojice přátel*. Uherský Brod 2000; JILÍK, Jiří: *Čech se slováckým srdcem*. Malovaný kraj, 14, 1978, č. 4, s. 16–17; Týž: *Sběratel Ladislav Rutte*. Malovaný kraj, 16, 1980, č. 6, s. 11; KUNZ, Ludvík: *Bibliografie. Národopisné dílo Ladislava Rutteho*. Podřevnicko, 3, 1969, č. 1–2, s. 61–70; KUŽMA, Štěpán: *Hlasy na poušti*. Literární noviny, č. 4, 27. 1. 1967; MIŠUREC, Zdeněk. *Nad nedožitými osmdesátinami JUDr. Ladislava Rutteho*. Český lid, 61, 1974, s. 50–51; OREL, Jaroslav: *Morava vzpomíná*. Rovnost, 6. 2. 1968; PAVLIŠTÍK, Karel. *K nedožitým devadesátinám JUDr. Ladislava Rutteho*. Národopisné aktuality, 20, 1983, s. 202; Týž: *Ladislav Rutte (1967 až 1967)*. Národopisné aktuality, 4, 1967, č. 1, s. 54–56; Týž: *Za dr. Ladislavem Ruttem*. Český lid, 54, 1967, s. 247; Týž: *Za dr. Ladislavem Ruttem*. Podřevnicko, 1, 1967, č. 2, s. 49–50;

11.2. PROJEKT BARTOŠOVA NÁRODOPISNÉHO MUSEA V PŘÍRODĚ

Jedním z výrazných fenoménů v dějinách národopisu na Moravě ve 20. století je vytváření národopisných muzeí v přírodě, tzv. skanzenů. Snahy o založení takto koncipovaných muzeí se projevily rovněž na Zlínsku – již v roce 1925 vzniklo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm na pozadí mnohaleté činnosti dvou zlínských rodáků, sourozenců Jaroňkových. Je zajímavé, že jen relativně krátce poté se zrodily další, podobně zamýšlené plány. Např. Antonín Václavík zveřejnil v roce 1940 záměr vytvořit v Luhačovicích národopisné muzeum Luhačovického Zálesí, jež mělo být symbolickým završením jeho životního zájmu o tento region.²⁸⁸ V nedalekém baťovském Zlíně v téže době ovšem vznikly ještě důmyslnější plány Ladislava Rutteho na založení „Bartošova národopisného musea v přírodě“. Osvětleme tedy tento muzejní projekt a pokusme se nalézt příčiny neúspěchu těchto v mnoha ohledech výjimečných plánů.

Výrazným mezníkem v národopisných aktivitách a záměrech Ladislava Rutteho se staly Bartošovy slavnosti ve Zlíně roku 1937. Právě tehdy poprvé zazněla výzva k uctění památky Františka Bartoše tím, že mu bude postaven pomník – národopisné

Týž: *Vzpomínka na Ladislava Rutteho*. Národopisná revue, 3, 1993, č. 1–2, s. 47; Týž: *Rutte Ladislav*. In BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard et al.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, Biografická část*. Praha 2007, s. 189; TODT, Stanislav. *Nedožitě jubileum*. Malovaný kraj, 9, 1973, č. 3, s. 20; UHER, Jindřich: *Vzpomínka na folkloristu L. Rutteho*. Lidová demokracie, 9. 5. 1973; Týž: *Za dr. Ladislavem Ruttem*. Rovnost, 8. 2. 1967, s. 3; Týž: *Živé poselství*. Malovaný kraj, 29, 1993, č. 3, s. 8–9; Týž: *Dvě kapitoly jednoho života*. Rovnost, 23. 10. 1966; Týž: *Mít někde svoje kořeny*. Rovnost, 1. 10. 1967; Týž: *Národopisec posláním*. Rovnost, 5. 5. 1973, příl. s. 5; VÁCLAVÍK, A.: *Dvě jubilea na Podřevnicku*. Valašsko, 2, 1953, s. 104–105; VLACH, D.: *K nedožitým osmdesátinám Ladislava Rutteho*. Národopisné aktuality, 10, 1973, s. 298–299.

²⁸⁸ Srov. VÁCLAVÍK, A.: *Národopisné aktuality*. Lázeňský zpravodaj Luhačovský, 13, 1940, č. 13, s. 1–4. Srov. HYLSKÝ, K.: *Museum v přírodě*. Lázeňský zpravodaj Luhačovský, 13, 1940, č. 10, s. 8.

muzeum. Na dané téma publikoval v tisku kratší článek.²⁸⁹ Rutte v něm píše: „Sledoval jsem po léta obdivuhodný rozmach Baťových závodů v tomto kdysi zastrčeném, zapadlém koutě, tvořícím přechod mezi Moravským Slováckem, Valašskem a Hanou, a vždy mi napadlo, zda si budoucí generace budou moci uvědomit, jak to v okolí Zlína vypadalo kdysi. Vystoupíme-li nad Kudlov, necelé tři kilometry od středu města, není po Zlínu a po tom úžasném ruchu moderního rozvoje téměř ani stopy. Kolkolem věnec mlčenlivých pasek, lesů a hor, tak jak zde od věků stály.“²⁹⁰ Myšlenku vybudovat národopisné muzeum v přírodě tedy Rutte zakládá na vizuálním kontrastu, na důmyslném propojení moderního a tradičního v těsné blízkosti.

V následujících pěti letech Rutte pracoval na detailnějším projektu národopisného muzea v přírodě. Vybral zároveň vhodné místo, kde měl být areál muzea vybudován – zalesněné plochy kolem tehdejší pily pod lokalitou Hradisko, svažující se směrem ke Kudlovu. Roku 1940 Rutte získal nepřímou veřejnou podporu také od Antonína Václavíka, jenž ve svém návrhu na skanzen v Luhačovicích uvedl, že „Niméné, kdyby se tu [tj. v Luhačovicích, pozn. L. P.] nenalezlo pro myšlenku dosti předpokladů, jest tu Zlín, skýtající opět jiné možnosti pro Skansen větších rozměrů.“²⁹¹ O dva roky později, v roce 1942, byl projekt ve své podstatě hotový, dusná atmosféra druhé světové války však prozatím nedovolovala jeho zveřejnění – aktivity kolem projektu tedy probíhaly téměř v utajení. Zajímavé je, že se v této době uvažovalo o vytěžení lesa v místě, kde bylo muzeum plánováno. Nakonec však bylo vyhlédnuté území zachováno v původním stavu díky ráznému zakročení firmy Baťa,

²⁸⁹ RUTTE, L.: *K Bartošovým oslavám ve Zlíně*. Svoboda, 27. 1. 1937; přetištěno in: RUTTE, L.: *Projekt*, s. 5–8. Připomeňme zároveň důležitou informaci, že rukopis článku Rutte původně nabídl redakci časopisu Zlín, informační domény firmy Baťa – text však nebyl přijat k otištění. Srov. MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 252.

²⁹⁰ RUTTE, L.: *K Bartošovým oslavám*; RUTTE, L.: *Projekt*, s. 5.

²⁹¹ VÁCLAVÍK, A.: *Národopisné aktuality*, s. 4.

prostřednictvím generálního ředitele Josefa Hlavničky. Dodejme, že Rutte společně s Hlavničkou uvažovali o úzké spolupráci zlínské Školy umění a budoucího muzea v přírodě, kde měli studenti vykonávat praxi.²⁹²

Teprve po skončení války mohl Rutte představit plody své několikaleté usilovné tvůrčí činnosti. Přehlednou propagační publikaci určenou širší veřejnosti vydal ve Zlíně roku 1946, která je naším primárním pramenem. Podívejme se na koncepci Bartošova národopisného muzea v přírodě blíže. Areál o předpokládané výměře 102 hektarů měly tvořit čtyři základní celky: přírodní divadlo, valašská zahrada, dědina muzea v přírodě a vlastní muzejní budova.²⁹³

Přírodní jeviště je vyobrazeno ve formě půlkruhového stupňovitého amfiteátru o celkové kapacitě 5 000 míst k sezení. Jeviště je organickou součástí dědiny, jejíž budovy mohou být k dispozici jako přirozené kulisy pro jednotlivá umělecká představení. Budovy zasahující do jeviště pocházejí ze Zlínska – v samém středu zájezdní hospoda, po levé straně grunt, vpravo od hospody chalupa se zařízenou kovárnou, dále starý mlýn, od něhož vede lávka přes potok, spojující přírodní divadlo s valašskou zahradou.²⁹⁴

Valašská zahrada je koncipována jako rozsáhlá letní restaurace s kapacitou 2 000 osob. Jejími součástmi jsou především krytá veranda a valašská patrová budova, které mají sloužit ke konání odpoledních a večerních lidových slavností v případě, že nebude v provozu přírodní divadlo. Další budovy mají význam administrativní a propagační. Zajímavostí je, že před začátkem a po dobu představení v přírodním divadle nemá být

²⁹² MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 239.

²⁹³ Dle RUTTE, L.: *Projekt*, MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 238, H 20 254.

²⁹⁴ RUTTE, L.: *Projekt*, s. 12–17.

valašská zahrada přístupná veřejnosti, ale má sloužit jako zázemí pro členy vystupujících souborů.²⁹⁵

Dědinu muzea v přírodě pak tvoří několik výrazných objektů – čejkovský a blatnický patrový sklep, podlužácký a hanácký grunt. Uprostřed jsou slovácká malovaná boží muka, před hanáckým gruntem pak roubená studna, nechybí zde ani kopaničářská chalupa. Skutečnou dominantou pak je valašský dřevěný kostel (předpokládaná kopie z Tiché u Frenštátu), který měl být vysvěcen a sloužit běžnému duchovnímu životu. Muzeum dále pokračuje směrem do valašského údolí s roubenou chalupou, pilou, seníkem, krčmou a fojtstvím. Dojem ze scénérie umocňuje vodní přehrada. Na svahu nechybí ani větrný mlýn z Březnice. Všechny objekty v dědině měly být obydleny lidmi, kteří zde měli žít po celý rok v tradičním – všedním i svátečním – kroji. Život v dědině měl být dle Rutteho přirozený, každý z obyvatel se měl věnovat tradičnímu řemeslu. Autor projektu zároveň respektuje i právo na soukromí těchto trvalých obyvatel skanzenu – přístup veřejnosti do dědiny omezuje dopoledne na 8. až 11. hodinu a odpoledne na 14. až 17. hodinu.²⁹⁶

Konečně poslední částí areálu je hlavní muzejní budova, která měla být využita k administrativním účelům a především jako depozit a zastřešený výstavní prostor pro vybrané muzejní exponáty – slovácké, hanácké a valašské kroje, ručně vyřezávaný betlém zlínského řezbáře Vrzalíka,²⁹⁷ výšivky, krajky, malby, řezby či kraslice ze všech tří národopisných oblastí.²⁹⁸

²⁹⁵ Tamtéž, s. 17–19.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 19–33.

²⁹⁷ Autorem vzorů jednotlivých figurek nebyl nikdo jiný než valašský výtvarník Jan Kobzáň (1901–1959). MJVMZ, fond Ladislav Rutte, inv. č. H 20 252.

²⁹⁸ RUTTE, L.: *Projekt*, s. 33–36

V roce 1946 působila akceschopnost Rutteho projektu více než nadějně. Myšlenka zlínského muzea v přírodě získala veřejnou podporu ze všech stran, příznivě byla přijata odbornou i laickou veřejností, o čemž svědčí řada reakcí v tisku.²⁹⁹ Také významné špičky tehdejší profesionální etnografie tyto plány podporovaly, jak lze dohledat v Rutteho korespondenci s Antonínem Václavíkem, Janem Húskem, Karlem Pekárkem, Ludvíkem Kunzem a jinými.³⁰⁰

Pro založení muzea ovšem muselo v první řadě existovat základní institucionální zázemí. V roce 1946 se proto zlínský muzejní spolek spojil s Rutteho Bartošovou společností a vytvořil tak „muzeotvornou“ Bartošovu muzejní společnost, která měla být subjektem zajišťujícím činnost budoucího muzea v přírodě. Předsedou společnosti se samozřejmě stal autor projektu Rutte.³⁰¹

Bařův podpůrný fond, vlastník lesních pozemků mezi Zlínem a Kudlovem, muzejní projekt rovněž podpořil a Bartošově muzejní společnosti požadovaný prostor propůjčil.³⁰² Krátce poté však majetek fondu přešel do vlastnictví národního podniku Státní lesy, který předchozí závazky vůči muzejníkům potvrdil v únoru 1949.³⁰³ Místní národní výbor Velkého Zlína dokonce ještě v roce 1947 žádal Zemský výbor v Brně o

²⁹⁹ Např. FIALOVÁ, V.: *Bartošovo národopisné muzeum ve Zlíně*. Naše Valašsko, 10, 1947, s. 88–89; HÚSEK, Jan: *Skansen*. Slovo národa, č. 5, 6. 1. 1946; Týž: *Bartošovo*. Slovo národa, č. 223, 27. 9. 1946; ŠULC, Antonín: *Bartošova muzejní společnost ve Zlíně*. Podřevnicko, 3, 1947, č. 2, s. 40; ŠULC, Antonín: *110. výročí narozenin Fr. Bartoše*. Podřevnicko, 3, 1947, č. 3–4, s. 71; ÚLEHLA, Vladimír: *Při zrodu Bartošova*. Svobodné noviny, č. 230, 2. 10. 1946; VÁCLAVÍK, A.: *Národopisná práce na Moravě*. Vlastivědný věstník moravský, 2, 1947, č. 1–2, s. 3–15, zde s. 11–12.

³⁰⁰ MJVMZ, fond Ladislav Rutte, inv. č. H 20 240 – 20 242.

³⁰¹ ŠULC, A.: *Bartošova muzejní společnost*, s. 40.

³⁰² Vlasta Fialová ve svém článku mylně uvádí, že byl pozemek věnován firmou Bařa – Bařův podpůrný fond ovšem byl samostatný právní subjekt a k žádnému majetkovému převodu nedošlo. Srov. FIALOVÁ, V.: *Bartošovo národopisné muzeum*, s. 88.

³⁰³ MJVMZ, fond Ladislav Rutte, inv. č. H 20 244.

přidělení pozemků patřících v té době n. p. Státní lesy do svého vlastnictví, čímž by se realizace muzea v přírodě výrazně usnadnila, k tomu však nakonec nedošlo.³⁰⁴

V následujících letech se ovšem výrazně proměňovala společensko-politická atmosféra. Slovácký krúžek a Bartošova muzejní společnost, kterým Rutte předsedal, byly na počátku 50. let rozpuštěny, sbírky muzejní společnosti byly předány tehdy se nově konstituujícímu Krajskému muzeu v Gottwaldově. Představitelé národních výborů, kteří Ruttemu a myšlence muzea v přírodě dříve prokazovali výraznou podporu, o věc jednoduše ztratili zájem. Rutte se proto pokusil zachránit lesní pozemek pro budoucí využití ustanovením přírodní rezervace „Bartošovo“ na základě jím předloženého Ideového podkladu z roku 1950. Přestože byl tento dokument projednáván a formálně odsouhlasen Radou MěNV v Gottwaldově, Rutteho iniciativa neměla významnějšího výsledku.³⁰⁵

V květnu 1951 byly na místě někdejší pily – v hypotetickém centru plánovaného muzea – zřízeny sklady Sběrných surovin a zařízení na mletí kostí. V parných letních měsících pak bylo okolí zasaženo zápachem ze skladovaného materiálu.³⁰⁶ Veškeré Rutteho výzvy k odstranění skladů a zachování původního charakteru lesního pozemku však vyzněly naprázdno. V roce 1954 se již o muzeu v přírodě v oficiálně rovině příliš nehovořilo. Rada MěNV v Gottwaldově na svém zasedání 17. listopadu schválila nové pojetí této lesní oblasti jako „Parku kultury a oddechu“, na místě měla být vybudována turisticky pojatá „Bartošova stezka“. Zároveň prostranství, na němž stál sklad Sběrných surovin, mělo být upraveno.³⁰⁷

³⁰⁴ SOKA Zlín, fond AMZ, inv. č. 702.

³⁰⁵ MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 246.

³⁰⁶ MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 249.

³⁰⁷ MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 249.

Problém se skladem na místě plánovaného muzea v přírodě se však táhl i do dalších let. Ještě v lednu 1956 Rutte adresoval Radě MěNV Gottwaldov dopis, v němž žádá nápravu situace. Na kopii tohoto dopisu si později už jen poznamenal: „Vyvrcholení nezájmu o ‚Bartošovo‘!!“.³⁰⁸ Tímto dopisem Rutteho korespondence ve věci Bartošova národopisného muzea v přírodě končí. Autor projektu byl zřejmě již znechucen nezájmem rozhodujících představitelů samosprávy a od této chvíle již nevyvíjel v otázce realizace muzea výraznější kroky. Je zřejmé, že se Rutte s neúspěchem svých vizí hořce, ale nakonec přece vyrovnal – v oblasti národopisu zůstal i nadále aktivní.

Důvodů, proč nebyly Rutteho velkolepé plány realizovány, je zřejmě několik. V této souvislosti nelze hledat jen aspekty politické – místní představitelé KSČ, sociálních demokratů, národních socialistů i lidovců muzejní projekt prakticky od počátků veřejně podporovali, ani po roce 1948 nedošlo k zásadnímu – v mnoha jiných případech běžnému – odmítnutí či zákazu činnosti. Můžeme však zároveň hovořit o prostém nezájmu institucí, jež mohly projektu poskytnout ideální zázemí a původně tak i přislíbily – tedy samospráva reprezentovaná národními výbory, Osvětová rada v Gottwaldově, n. p. Baťa (od roku 1949 n. p. Svit) či n. p. Státní lesy, který převzal závazky vůči Bartošově muzejní společnosti po Baťově podpůrném fondu. Zároveň je možné předpokládat, že Bartošovo národopisné museum v přírodě bylo v přílišné blízkosti k již existujícímu skanzenu v Rožnově pod Radhoštěm, a proto mohlo být v očích rozhodujících osob poněkud nadbytečným. Od konce šedesátých let minulého století pak na pozadí praktické součinnosti brněnských etnografů (zejména Václava Frolce) a představitelů KNV v Brně vznikalo ve Strážnici budoucí Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy, které částečně suplovalo – a dodnes tak i nadále činí – funkci

³⁰⁸ MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 252.

Ruttego muzejního projektu.³⁰⁹ Po realizaci strážnického skanzenu proto již nebyl prostor pro vybudování obdobného muzea v přírodě v nedalekém Zlíně.

Ruttego idea Bartošova národopisného musea v přírodě jistě měla své přednosti – jednalo se o originální koncept propojení moderního a tradičního Zlína, zároveň slibovala perspektivu turistického ruchu ve městě i okolí. Originalita však s sebou mnohdy přináší obtíž, jak myšlenku – byť vloženou na papír – zrealizovat. Dnes bychom snad Ruttego muzejní projekt označili za megalomanský až utopický, důležité je však mít na mysli autorův upřímný vztah k moravské lidové kultuře a především dobové pozadí. Poválečné nadšení z budování nového, lidově demokratického Československa sice přálo velkolepým myšlenkám a plánům, realita se však od představ zásadně lišila. Téměř prorocky znějí slova Ruttego blízkého přítele Vladimíra Boháče v dopise ze září 1945: „Zatím ještě nejsme tak vzdělaní a povýšení nad lidskou hloupost, nevyjímaje nejvyšší kulturní činitele až po dělníka, aby celá věc byla spontánně všemi těmi činiteli i lidem pojata tak vážně, jak Ty ji pojímáš“.³¹⁰ Skutečně – původní přísliby institucionální či finanční podpory ze strany Baťových závodů (resp. nástupnických organizací) a místní samosprávy vzaly v průběhu padesátých let zaspé. Když v lednu 1967 Ladislav Rutte zemřel, zanechal za sebou vpravdě životní dílo – propracovaný projekt národopisného muzea v přírodě, který ovšem zůstal jen na papíře.

NEREALIZOVANÉ NABÍDKY KE SPOLUPRÁCI

³⁰⁹ Srov. SOUČEK, Jan: *Výstavba muzea lidové architektury v přírodě ve Strážnici*. Malovaný kraj, 5, 1969, č. 8–9, s. 15–17; FROLEC, Václav: *Muzeum lidových staveb jihovýchodní Moravy ve Strážnici*. Národopisné aktuality, 10, 1973, č. 1, s. 3; JANČÁŘ, Josef: *Strážnické národopisné muzeum v přírodě*. Malovaný kraj, 17, 1981, č. 3, s. 18–19; ŠIMŠA, Martin – KALÁBOVÁ, Petra a kol.: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy*. Strážnice 2006.

³¹⁰ MJVMZ, fond Rutte, inv. č. H 20 240.

Ve třicátých a čtyřicátých letech byly baťovskému Zlínu adresovány dokonce další dvě nabídky ke spolupráci. Jednalo se ovšem spíše o epizodické případy, neboť ne vždy návrhy doznaly realizace.

Prvním kandidátem na spolupráci byl jistý **Milan Motyka** z Moravské Ostravy,³¹¹ jenž v červnu 1932 městu navrhoval zřízení městského muzea, tvořeného archivem, knihovnou a oddělením lidových památek „Vašeho kraje“.³¹² Ve svém dopise prohlašoval, že má se zakládáním muzeí dlouholeté zkušenosti. Uspořádání archivu však již bylo svěřeno doc. Stloukalovi, nabídku M. Motyky proto zdvořile odmítli.

V srpnu 1943 se pak na zlínské městské muzeum obrátil tehdejší pracovník ministerstva vnitra **Rudolf Kalhous (1911–1975)**³¹³ s dotazem, kdo se zabývá dějinami města a zda se v této souvislosti objevila v minulosti Zlína nějaká nevyřešená právně historická otázka; zároveň se zajímal o noviny a časopisy vydávané ve městě a okolí. Na oplátku za poskytované informace Kalhous přislíbil zpracování seznamu archiválií k dějinám města Zlína uložených v archivu ministerstva vnitra.³¹⁴ V korespondenci XX sice nalézáme odpověď zlínské městské rady, jež vítá nabízený seznam archiválií, samotný seznam však Kalhous zřejmě již nedodal.

³¹¹ O Milanu Motykovi jsem bohužel nenašel žádnou upřesňující informaci.

³¹² SOkA Zlín, inv. č. Milan Motyka městské radě ve Zlíně 19. 6. 1932, odpověď 27. 6. 1932.

³¹³ Ke Kalhousovi blíže viz UHLÍŘ, Jiří: *Nedožitých 95 let JUDr. Rudolfa Kalhous (1911–1975)*. Sborníček. Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 5, 2006, s. 4–5; UHLÍŘ, J. – WOLF, Vladimír: *JUDr. Rudolf Kalhous (1911–1975), propagátor česko-polské příhraniční spolupráce v poválečných letech 1948–1949*. Kladský sborník, sv. 8, 2008, s. 137–142.

³¹⁴ SOkA Zlín, fond AMZ, inv. č. 586, Rudolf Kalhous Ředitelství městského muzea ve Zlíně 3. 8. 1943; odpověď Josefa Zavrtálka z 25. 8. 1943.

ZÁVĚR

Problematika předložené diplomové práce propojila několik badatelských oblastí – výrazné místo zde mají dějiny historiografie. Byly reflektovány 1. dějiny české historiografie, 2. podpora výzkumných a tvůrčích aktivit v dějinách Baťových závodů, 3. regionální dějiny Zlína a jeho okolí.

V textu jsem představil jednotlivé osobnosti historiografie v kontextu baťovského Zlína, jsem rovněž upřesnil či doplnil nejasnosti, respektive omyly v literatuře (Pokluda, Petráň, Jiroušek, Polišínský), zároveň jsem si všímal výraznější momentům, kterým nevěnoval pozornost třeba Jiroušek. Více světla práce přináší také na vybrané etapy některých historiků, kteří doposud nemají samostatnou monografii (Říha, Poli, Hosák, Odložilík aj.). Také je patrné, že ke zpracování práce bylo nutné reflektovat širší souvislosti související s fenoménem Baťa (např. Vlastivědu moravskou, přejmenování Baťova a jiných obcí jihovýchodní Moravy)

Téma, které jsem v předložené diplomové práci nastínil, v neposlední řadě nabízí ke srovnání rozdílných společenských přístupů k humanitním oborům dneška i minulosti. Otázka financování vědy je v současných podmínkách stále ožehavou otázkou a svým způsobem se lze také dnes inspirovat – nikoli však poučit ve smyslu ciceronské devízy „*Historia magistra vitae*“ – úspěšností firmy Baťa a její cílenou podporou vědeckého výzkumu. Je patrné, že ačkoliv byl Tomáš Baťa i jeho následovníci pragmaticky založení obchodníci, nepodporovali soustavně vývoj pouze věd technologických, jež teoreticky vzato přitahují další finanční kapitál, naopak si byli vědomi důležitosti podpory humanitních věd v koexistenci s vědními disciplínami odlišného zaměření.

V práci bylo v rámci samostatných kapitol či podkapitol představeno několik osobností české historiografie první poloviny 20. století, jejichž pracovní a publikační aktivity byly propojeny spoluprací s baťovským Zlínem. V průběhu zpracování tématu vyvstaly další doplňující otázky, jež by se v budoucnu mohly stát předmětem dalších samostatných výzkumů. Naznačme si je alespoň v obecných rysech. Samostatného zpracování by si jistě zasloužila problematika odboje zaměstnanců firmy Baťa za druhé světové války, přinejmenším jako studie či bakalářská práce.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY ARCHIVNÍ

ARCHIV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY (PRAHA)

- fond Böhm Jaroslav
- fond Odložilík Otakar

ARCHIV MASARYKOVY UNIVERZITY (BRNO)

- fond Josef Macůrek

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA (PRAHA)

- fond Karel Stloukal

ARCHIV UNIVERZITY KARLOVY (PRAHA)

- fond Polišínský Josef (neinventarizováno)
- fond Státní archivní škola
- fond Říha Oldřich (neinventarizováno)

ARCHIV MUZEA JIHOVÝCHODNÍ MORAVY VE ZLÍNĚ

- fond Ladislav Rutte – osobní pozůstalost
- fond Miroslav Batík – osobní pozůstalost (nezpracovaný)

MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV V BRNĚ

- fond G 73 Josef Pilnáček
- fond G 350 Ladislav Hosák

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV KROMĚŘÍŽ

- fond C-21 Pozůstalost Otakara Odložilíka

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV ZLÍN

- fond Archiv města Zlína

- fond Baťa, a. s.
- fond Jednotný národní výbor Gottwaldov
- fond Městský národní výbor Gottwaldov
- fond Městský národní výbor Otrokovice
- fond Obecní úřad Otrokovice
- fond Okresní úřad – Okresní národní výbor Zlín

PRAMENY TIŠTĚNÉ

MEMOÁRY, DENÍKY, KORESPONDENCE, JINÉ

BAŤA, Jožka: *Ze zlínských událostí, paměti a pověstí. Zlínsko od minulosti k současnosti*, sv. 16, 1999, s. 93–138.

KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života (II)*. Brno 1996.

KRUTIL, Inocenc: *Nevšední osudy Baťova exportéra*. 2. vyd. Luhačovice 2014.

MACH, Jan: *Tomáš Baťa s úsměvem*. 3. vyd. Zlín 2016.

MENČÍK, Ferdinand: *Poskokem u Jana Bati*. Praha 1993.

ODLOŽILÍK, Otakar: *Deníky z let 1924–1948*. II. 1939–1948. Ed. Milada Sekyrková. Praha 2003.

ODLOŽILÍK, Otakar: *Listy z dějin rodného kraje*. New York City 1954.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnicím se světě*. Praha 2001.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Poznámky ke stavu historické vědy v letech 1953–1963*. In:

BARVÍKOVÁ, Hana (ed.): *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Praha 2000, s. 523–526.

SIMAJCHL, Josef: *Vzpomínky baťováka*. Gottwaldov 1961.

STLOUKAL, Karel: *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbasněná*. Ed. Milan Stloukal. Praha 2012.

WICHTERLE, Otto: *Vzpomínky*. 3. vyd. Praha 2005.

DOBOVÝ TISK

FIALOVÁ, Vlasta: *Bartošovo národopisné muzeum ve Zlíně*. Naše Valašsko, 10, 1947, s. 88–89.

HÚSEK, Jan: *Skansen*. Slovo národa, 2, 1946, č. 5, 6. 1.

HÚSEK, Jan: *Bartošovo*. Slovo národa, 2, 1946, č. 223, 27. 9.

HYLSKÝ, K.: *Museum v přírodě*. Lázeňský zpravodaj Luhačovský, 13, 1940, č. 10, s. 8.
Pátrání po historii Zlína. Objev starých zlínských matrik. České slovo, č. 134, 22. 5. 1941, s. 3.

RUTTE, Ladislav: *K Bartošovým oslavám ve Zlíně*. Svoboda, 1937, 27. 1.

ŠULC, Antonín: *Bartošova musejní společnost ve Zlíně*. Podřevnicko, 3, 1947, č. 2, s. 40.

ŠULC, Antonín: *110. výročí narozenin Fr. Bartoše*. Podřevnicko, 3, 1947, č. 3–4, s. 71.

ÚLEHLA, Vladimír: *Při zrodu Bartošova*. Svobodné noviny, 2, 1946, č. 230, 2. 10.

VÁCLAVÍK, Antonín: *Národopisná práce na Moravě*. Vlastivědný věstník moravský, 2, 1947, č. 1–2, s. 3–15.

VÁCLAVÍK, Antonín: *Národopisné aktuality*. Lázeňský zpravodaj Luhačovský, 13, 1940, č. 13, s. 1–4.

Z dojmu na pohřbu p. Františka Mušky, ředitele Baťových závodů. Věstník. Orgán Slovanské Podporující Jednoty Státu Texas, 30, 1942, 19. 8., č. 33, s. 8.

ZLÍN [časopis pro zaměstnance Baťových závodů – excerpovány ročníky 1930–1945]

**TEMATICKÁ BIBLIOGRAFIE HISTORIKŮ BAŤOVSKÉHO ZLÍNA (DĚJINY ZLÍNA A OKOLÍ,
BAŤA)**

[řazeno abecedně dle jednotlivých autorů]

HOSÁK, Ladislav: *Místní a pomístné jméno na Gottwaldovsku jako historický pramen.*

Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově, 1963, č. 3–4, s. 81–83.

HOSÁK, Ladislav: *Ohlas národních dějin v kraji.* In: KAZDA, Richard (ed.): *Duchovní kultura zlínské oblasti.* Zlín 1940, s. 10–16.

HOSÁK, Ladislav: *Poslední Tetouři z Tetova ve Zlíně.* Zlín, 24. 6. 1940.

HOSÁK, Ladislav: *Problematika přistěhovalectví na jihovýchodní Moravě v době předbělohorské.* Slovácko, 7, 1966, s. 90–96.

HOSÁK, Ladislav: *Staré zlínské rody.* Zlín, 24. 4. – 8. 5. 1939.

HOSÁK, Ladislav: *Ve Zlíně za pana Tetoura.* Zlín, 14. 5. 1940; 20. 5. 1940.

HOSÁK, Ladislav: *Tři listiny k dějinám Zlínska.* Časopis Společnosti přátel starožitností, 47, 1939, s. 140–141.

HOSÁK, Ladislav: *Z dějin Podřevnicka.* Podřevnicko, 1, 1967, č. 2, s. 5–17.

HOSÁK, Ladislav: *Z minulosti Luhačovského Zálesí.* In: VÁCLAVÍK, Antonín: *Luhačovské Zálesí.* Luhačovice 1930, s. 27–80.

ODLOŽILÍK, Otakar: *Cestou práce. O životě a díle Františka Mušky.* Belcamp 1942.

ODLOŽILÍK, Otakar: *The Path of Work. The Life and Work of František Muška, November 21, 1892 – July 27, 1942.* Belcamp 1942 (strojopis uložen v Nadaci Tomáše Bati ve Zlíně).

POLIŠENSKÝ, Josef: *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století.* Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 1, 1979, s. 105–129.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Ekonomický a sociální vývoj Zlína v první polovině XVII. století.* Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 2, 1980, s. 99–136.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Hospodářská a sociální skladba Zlína na přelomu 17. a 18. století.* Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 4, 1982, s. 123–133.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik 17. století.* Praha 1948.

POLIŠENSKÝ, Josef: *550 let města Zlína.* Naše Valašsko, 10, 1947, č. 4, s. 155–160.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Purkmistři a rychtáři města Zlína.* Zlínsko od minulosti k současnosti, 10, 1988–1991, s. 159–163.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Třicetiletá válka a český národ.* Praha 1960 (vybrané kapitoly).

POLIŠENSKÝ, Josef: *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století.* Praha 1970 (vybrané kapitoly).

POLIŠENSKÝ, Josef: *Zlín po třicetileté válce.* Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 3, 1981, s. 109–124.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Monografie o třicetileté válce, vlastivědné příspěvky (Valašsko?)*

ŘÍHA, Oldřich: *O rodu Tomáše Bati.* Genealogické a heraldické listy, 32, 2012, č. 3, s. 2–10.

ŘÍHA, Oldřich: *Před 25 lety zemřel Ferdinand Menčík.* Zlín, č. 28, 11. 7. 1941, s. 2.

STLOUKAL, Karel: *Dva problémy z městských dějin moravských.* Časopis Matice moravské, 67, 1947, s. 324–340.

STLOUKAL, Karel: *550 let města Zlína*. Zlín 1947.

STLOUKAL, Karel: *Přehled dějin Zlína*. In: *Duchovní kultura zlínské oblasti*. Zlín 1940, s. 17–29.

STLOUKAL, Karel: *Tomáš Baťa*. In: *Tvůrcové dějin*. Sv. V/2. Praha 1936, s. 534–539.

STLOUKAL, Karel: *Starý Zlín*. In: *TÝŽ: Historie mého života. Skutečnost poněkud z básněná*. Praha 2012, s. 29–73. (otištěno rovněž: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 9, 1987, s. 7–44.)

STLOUKAL, Karel: *Svědectví zlínské minulosti*. Zlín, 15. 5. 1942 – 3. 8. 1942, nestr.

STLOUKAL, Karel: *V předvečer tolerančního patentu*. In: *Českou minulostí*. Sborník k šedesátinám prof. Václava Novotného. Praha 1929, s. 310–316.

LITERATURA

BAKALA, Jiří: *Baťova nemocnice ve Zlíně 1927–2002*. Zlín 2003.

BAKALA, Metoděj: *Památce Františka Bartoše*. *Naše Valašsko*, 10, 1947, č. 1, s. 32–33.

BARTEČEK, Ivo: *Exil jako předmět výzkumu a životní zkušenost – Otakar Odložilík*. In:

HRUBÁ, Michaela (ed.): *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*.

Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5. – 6.

listopadu 1998. Ústí nad Labem 2001, s. 44–50.

BARTEČEK, Ivo: *Sté výročí narození univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišenského,*

DrSc. (16. 12. 1915 – 11. 1. 2001). *Časopis Matice moravské*, 134, 2015, č. 2, s.

612–615.

BARTEČEK, Ivo – LACH, Jiří: *Professor Josef Polišenský passed away*. *Czech and*

Slovak History Newsletter, 24, 2001, č. 1, s. 4–6.

- BOHÁČ, Zdeněk: *Akademik Oldřich Říha zemřel*. Historická geografie Praha, 12, 1974, s. 361–362.
- ČAPEK, Tomáš: *Augustin Herrman, zakladatel Bohemia Manor r. 1660 a autor mapy států Virginie a Marylandu*. Praha 1930.
- ČECHOVÁ, Gabriela – HROCH, Miroslav: *Za akademikem Oldřichem Říhou*. Archivní časopis, 24, 1974, s. 174–175.
- ČECHURA, Jaroslav: *Karel Stloukal (1887–1957)*. In: STLOUKAL, Karel: *Historie mého života*. Skutečnost poněkud zbasněná. Ed. Milan Stloukal. Praha 2012, s. 7–23.
- DOSTALÍKOVÁ, Aneta: *Příspěvek k životním osudům Otakara Odložilíka*. Olomouc 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).
- DUCHÁČEK, Milan: *Obránce národního palladia. Fixní idea Jana Vrzalíka*. Dějiny a současnost, 33, 2011, č. 3, s. 24–27.
- DUCHÁČEK, Milan: *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*. Praha 2015.
- ERŠIL, Jaroslav: *Profesor Stloukal sedmdesátníkem*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 65, 1957, č. 4, s. 223.
- FROLEC, Václav: *Muzeum lidových staveb jihovýchodní Moravy ve Strážnici*. Národopisné aktuality, 10, 1973, č. 1, s. 3.
- FUTÁK, Peter: *Šlechtické rody na veselském panství. Tetourové z Tetova*. Malovaný kraj, 46, 2010, č. 2, s. 10–11.
- GREGOR, Alois: *O životě a díle Františka Bartoše*. Brno 1968.
- HANZAL, Josef: *Cesty české historiografie 1945–1989*. Praha 1999.
- HARAŠTOVÁ, Zuzana: *Profesor Ladislav Hosák očima kolegů, rodiny a přátel*. Historica Olomucensia 44–2013, Sborník prací historických XXXII, s. 173–192.
- HERMAN, Karel: *Jubileum profesora Oldřicha Říhy*. Slovanský přehled, 57, 1971, č. 5, s. 443–445.

- HEYROVSKÝ, Leo: *PhDr. RNDr. Vladimír Balthasar. Živa*. Časopis pro biologickou práci, 15 (53), 1967, č. 5, s. 183.
- HEYROVSKÝ, Leo: *PhDr. RNDr. Vladimír Balthasar sedmdesátníkem*. Acta Entomologica Bohemoslovaca, 64, 1967, č. 1, s. 402–404.
- HLAVÁČEK, Petr – FESENKO, Mychajlo: *(Ne)šťastná Ukrajina. Osobnosti Ukrajinské svobodné univerzity v Praze 1921–1945*. Praha 2015.
- HODÁČ, František: *Tomáš Baťa. Život a dílo hospodářského buditele*. Eds. Jan Herman – Zdeněk Pokluda. Zlín 2015.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000.
- HOLINKOVÁ, Jiřina: *Soupis prací dr. Ladislava Hosáka*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 66, 1958, č. 2, s. 104–109.
- HOLÝ, Dušan: *Jubileum významného regionálního národopisného pracovníka*. Český lid, 50, 1963, s. 369.
- HOLÝ, Dušan: *L. Rutte (1894–1967)*. Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, 2, 1967, č. 1–2, s. 61.
- HOSÁK, Ladislav: *Středověká kolonisace karpatské oblasti*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 65, 1957, č. 1, s. 1–8.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Sv. II, M–Ž. Praha 1980.
- HOSÁK, Ladislav mladší: *Soupis odborných publikací prof. PhDr. Ladislava Hosáka, DrSc. k jubileu jeho 110. narozenin*. Vlastivědný sborník Moravskobudějovicka, sv. 2, 2008, s. 189–215.
- HRABOVÁ, Martina: *Mýtus a realita: čeští asistenti Le Corbusiera 1924–1937*. Praha 2016 (nepublikovaná disertační práce).

- HRABOVÁ, Martina: *Více tváří mistra. Le Corbusier a Československo*. Art+antiques, 16, 2017, č. 2, s. 40–48.
- CHARVÁT, Jaroslav: *Za doc. dr. Jiřím Hánlem*. Universitní zprávy, 1972–73, č. 1, s. 21.
- CHMELÍKOVÁ, Soňa: *Edice části knihy purkrechtní města Zlína (1555–1703), ff. 1–125*. Olomouc 2015 (nepublikovaná bakalářská práce).
- CHOVANEC, Jan: *Dvojice přátel*. Uherský Brod 2000.
- LACH, Jiří: *Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel?* InActa Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 29, Sborník prací historických XVIII, 2000, s. 125–142.
- JANČÁŘ, Josef: *Strážnické národopisné muzeum v přírodě*. Malovaný kraj, 17, 1981, č. 3, s. 18–19.
- JEMELKA, Martin – ŠEVEČEK, Ondřej: *The Utopian Industrial City: The Case of the Baťa City of Zlín (Republic of Czechoslovakia)*. In: ZIMMERMANN, C. (ed.): *Industrial Cities. History and Future*. Stuttgart – New York 2013, s. 239–262.
- JEMELKA, Martin – ŠEVEČEK, Ondřej: *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*. Praha 2016.
- JILÍK, Jiří: *Čech se slováckým srdcem*. Malovaný kraj, 14, 1978, č. 4, s. 16–17.
- JILÍK, Jiří: *Sběratel Ladislav Rutte*. Malovaný kraj, 16, 1980, č. 6, s. 11.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn*. In: Týž a kol.: *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice 2008, s. 9–26.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha 2011.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Hledání vlastní identity: mládí historika Karla Stloukala*. In: *Interdisciplinárna konferencia Prizma. Zborník príspevkov*. Žilina 2012, s. 122–128.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Karel Stloukal. Profesor obecných dějin*. České Budějovice 2014.

- JIROUŠEK, Bohumil: *Léta 1939–1949 v životě historika Karla Stloukala*. In: MALÝ, Ivan a kol.: *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. Praha 2013, s. 394–401.
- JIROUŠEK, Bohumil: „*O studiu dějepisu“ Karla Stloukala – příručka pro studenty či vyznání historikovo?* In: *Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 52, 2012, Supplementum 1, s. 77–83.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Problémy interpretace české historiografie doby nástupu komunismu*. In: *Společná hranice. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve spolupráci Jihočeského muzea v Českých Budějovicích a Waldviertel Akademie ve Weidhofenu an der Thaya*. České Budějovice 2007, s. 37–41.
- KÁBOVÁ, Hana: *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice – Pelhřimov 2013.
- KÁBOVÁ, Hana: *Místopisná komise České akademie věd a umění v letech 1913–1952*. *Práce z dějin Akademie věd*, 7, 2015, č. 1, s. 61–88.
- KAŠPAR, Oldřich: *Ke stému výročí narození Josefa Polišenského*. *Národopisná revue*, 25, 2015, č. 4, s. 328–331.
- Kladno v osobnostech*. 2. vyd. Kladno 1998.
- KOHOUTEK, Jiří: *Drobné středověké fortifikace na Podřevnicku a jejich vztah ke kolonizačnímu procesu na jihovýchodní Moravě*. *Archaeologia historica*, sv. 18, 1993, s. 167–179.
- KOHOUTEK, Jiří: *Geneze a vývoj hradní architektury jihovýchodní Moravy ve 12. – 15. stol.* *Archaeologia historica*, sv. 19, 1994, s. 153–175.
- KOHOUTEK, Jiří: *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín 1995.
- KOHOUTEK, Jiří: *Hrady v oblasti Vizovické vrchoviny / Pozdně středověké kachle z hradu Rožnova*. Brno 2003.

- KOHOUTEK, Jiří: *Výzkum středověkých hradů v oblasti Vizovských vrchů*. *Archaeologia historica*, sv. 11, 1986, s. 201–219.
- KOJECKÝ, Radovan: *Vzpomínka na prof. dr. Otakara Odložilika*. *Časopis Matice moravské*, 117, 1998, č. 2, s. 562–567.
- KOLLMANN, Josef: *Státní archivní škola v Praze (Příspěvek k dějinám archivního školství)*. *Sborník archivních prací*, 32, 1982, č. 1, s. 225–307.
- KOŠTÁL, Pavel: *Josef Pilnáček – historik Blanenska (50. výročí jeho úmrtí)*. *Sborník Muzea Blansko*, 2002, s. 119–120.
- KRAMÁŘOVÁ, Věra: *Otrokovice – město na rozhraní tří regionů*. *Podřevnicko*, 5, 1996, č. 4, s. 4–5.
- KRYL, Rudolf: *Genealog Josef Pilnáček šedesátníkem*. *Časopis Rodopisné společnosti v Praze*, 15, 1943, č. 1, s. 26–27.
- KŘEČEK, Vojtěch: *Začátky budování Bařova a naplavování*. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 9, 2009, č. 1–2, s. 11–17.
- KŘÍŽEK, Jurij: *Za akademikem Oldřichem Říhou*. *Československý časopis historický*, 23 (73), 1975, č. 1, s. 154–157.
- KUČA, Karel: *Města a městečka Čech, Moravy a Slezska*. Díl 4, Ml–Pan. Praha 2000.
- KUNZ, Ludvík: *Bibliografie. Národopisné dílo Ladislava Rutteho*. *Podřevnicko*, 3, 1969, č. 1–2, s. 61–70.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. 3. vyd. Praha 2009.
- KUŽMA, Štěpán: *Hlasy na poušti*. *Literární noviny*, 16, 1967, č. 4, 27. 1.
- LACH, Jiří: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc 2001.

- LACH, Jiří: *Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel?* Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 29–2000, Sborník prací historických XVIII, s. 125–142.
- LAMPER, Jan: *Prameny polozapomenutých událostí aneb o těch, co nezapomněli.* Týdeník Zlínska, č. 26, 27. 6. 2006, s. 7.
- LUTTERER, Ivan: *K sedmdesátému výročí založení Místopisné komise ČSAV.* Onomastický zpravodaj, 24, 1983, s. 10–21.
- MARADA Miroslav: *První měsíce amerického exilu Otakara Odložilika.* In: Sborník Státního okresního archivu Přerov, sv. 4, 1994, s. 161–174.
- MARUŠÁK, Ivo: *Otrokovice v letech 1945–1948 (demografický a politický vývoj obce od osvobození do konce roku 1948).* Východní Morava, 3, 2013, s. 91–109.
- MATOUŠ, Rudolf: *Dějepisec Zlína šedesátníkem.* Podřevnicko, 4, 1947, č. 2, s. 32.
- MENČÍK, Alexander: *Do dalšího pokolení rodu Menčíků.* Zlín 1943.
- MIŠUREC, Zdeněk: *Nad nedožitymi osmdesátinami JUDr. Ladislava Rutteho.* Český lid, 61, 1974, s. 50–51.
- MÜLLER, Karel: *Josef Pilnáček a Slezsko.* Genealogické a heraldické informace, 7 (22), 2002, s. 26–30.
- NEKUDA, Vladimír: *Sto let Vlastivědy moravské.* In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): 100 let Vlastivědy moravské a vlastivědná práce na Moravě. XXV. mikulovské sympozium. Brno 1999.
- NEKUDA, Vladimír (ed.): *Vlastivěda moravská. Zlínsko.* Brno – Zlín 1995.
- NEKUDA, Vladimír – UNGER, Josef: *Hrádky a tvrze na Moravě.* Brno 1981.
- NĚMEC, Ludvík: *Professor Otakar Odložilík. Czech Historian and Apostle of Czechoslovak National Traditions.* East European Quarterly, 8, 1974, s. 5–28.

- OBRŠLÍK, Jindřich: *Sto let od narození PhDr. Rudolfa Hurta (1902–2002)*. Archivní časopis, 53, 2003, č. 1, s. 32–34.
- OREL, Jaroslav: *Morava vzpomíná*. Rovnost, 83, 1968, 6. 2.
- Otrokovice. Dějiny a současnost*. Praha 1981.
- PÁNEK, Jaroslav: *Historikovo dilema: Otakar Odložilík a otázka exilu*. In: HASIL, Jiří – HRDLIČKA, Milan (eds.): *Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*. Praha 2011, s. 49–57.
- PÁNEK, Tomáš: *František Kameníček (1856–1930)*. Brno v minulosti a dnes, 24, 2011, s. 249–279.
- PAVLIŠTÍK, Karel: *K nedožitým devadesátinám JUDr. Ladislava Rutteho*. Národopisné aktuality, 20, 1983, s. 202.
- PAVLIŠTÍK, Karel: *Ladislav Rutte (1967 až 1967)*. Národopisné aktuality, 4, 1967, č. 1, s. 54–56.
- PAVLIŠTÍK, Karel: *Vzpomínka na Ladislava Rutteho*. Národopisná revue, 3, 1993, č. 1–2, s. 47.
- PAVLIŠTÍK, Karel: *Za dr. Ladislavem Ruttem*. Český lid, 54, 1967, s. 247.
- PAVLIŠTÍK, Karel: *Za dr. Ladislavem Ruttem*. Podřevnicko, 1, 1967, č. 2, s. 49–50.
- PAVLIŠTÍK, Karel: *Rutte Ladislav*. In: BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard a kol.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, Biografická část*. Praha – Brno 2007, s. 189.
- PELUNĚK, Lukáš F.: *„BAŤOV, nejmladší město moravské“*. *Přejmenování Otrokovic ve stínu regionální politiky a vizi firmy Baťa (1939–46)*. In: KŘÍŽOVÁ, Lenka – MARTÍNEK, Jiří (eds.): *Od Karlova mostu ke Gottwaldovu. Osobní jména v názvech měst a míst*. Praha 2016, v tisku.

- PELUNĚK, Lukáš F.: *Dějiny města Zlína – historiografický odkaz Karla Stloukala*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Historik a jeho dílo. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* Olomouc 2015, s. 254–263.
- PELUNĚK, Lukáš F.: *Neuskutečněné plány založení Bartošova národopisného musea v přírodě. K životnímu dílu Ladislava Rutteho (1893–1967)*. In: WOITSCH, Jiří – JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 364–372.
- PELUNĚK, Lukáš F.: *Vídeňský dvorní knihovník Ferdinand Menčík (1853–1916)*. *Vídeňské svobodné listy*, 72, 2017, č. 7–8, s. 3, 4.
- PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha 2015.
- PETRÁŇ, Josef: *Historická skupina (Komentář k vzpomínkám jejich členů)*. In: PÁTEK, Jaroslav – ŠÁDOVÁ, Věra (eds.): *Studie z obecných dějin. Sborník k sedmdesátým narozeninám prof. dr. Jaroslava Charváta*. Praha 1975, s. 11–47.
- PLÁNKA, Ivan (ed.): *Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně*. Zlín 2003.
- PLASCHKA, Richard Georg: *Josef Polišenský*. *Almanach der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 151, 2001, s. 574–580.
- POKLUDA, Zdeněk: *Baťa v kostce*. 2. vyd. Zlín 2014.
- POKLUDA, Zdeněk: *Baťovi muži*. Zlín 2012.
- POKLUDA, Zdeněk: *Baťův Zlín – Budování průmyslového a zahradního města (1906–1943) / Bata's Zlin – Building an Industrial and Garden City (1906–1943)*. 2. vyd. Zlín 2015.
- POKLUDA, Zdeněk: *Cesta k založení Krajského muzea v Gottwaldově. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 5, 1983, s. 39–82.

- POKLUDA, Zdeněk: *Dějiny malenovického hradu. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 8, 1986, s. 111–197.
- POKLUDA, Zdeněk: *Historik Zlína Karel Stloukal. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 9, 1987, s. 55–61.
- POKLUDA, Zdeněk: *Hledání předků Tomáše Bati. Genealogické a heraldické listy*, 32, 2012, č. 3, s. 11–17.
- POKLUDA, Zdeněk: *K nejstarším dějinám Gottwaldova. Vlastivědný věstník moravský*, 27, 1975, č. 3, s. 283–290.
- POKLUDA, Zdeněk: *Kapitoly z dějin Zlína (I–VIII). Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 9, 1987, s. 63–188.
- POKLUDA, Zdeněk: *Nejstarší zlínské Baťové. Zlínské noviny*, 13. 7. 1990.
- POKLUDA, Zdeněk: *Sedm století zlínských dějin. 2. vyd. Zlín 2006.*
- POKLUDA, Zdeněk: *Starý a nový Zlín – proměna města. In: Fenomén Baťa. Zlínská architektura 1910–1960. Zlín 2009*, s. 21–35.
- POKLUDA, Zdeněk: *Tetourové z Tetova. Malovaný kraj*, 29, 1993, č. 3, s. 4–5.
- POKLUDA, Zdeněk: *Tradice zlínského muzejnictví. Magazín Zlín*, 7, 2001, č. 6, s. 17.
- POKLUDA, Zdeněk: *Úvodní poznámka k vydání Řihovy baťovské genealogie. Genealogické a heraldické listy*, 32, 2012, č. 3, s. 2–3.
- POKLUDA, Zdeněk: *Vzdělávání a výzkum ve Zlíně – od Tomáše Bati po univerzitu. Zlín 2015.*
- POKORNÁ, Magdaléna: *Otakar Odložilík 12. 1. 1899 – 17. 7. 1973. Akademický Bulletin*, 1999, č. 2, s. 13.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Karel Stloukal, 1887–1957. Československý časopis historický*, 6 [56], 1958, č. 2, s. 406–408.

- POLIŠENSKÝ, Josef: *Nové úkoly vlastivědné práce na Valašsku*. Valašsko, 1, 1952, č. 3–4, s. 73–76.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Otakar Odložilík (1899–1973)*. Studia Comeniana et historica, 3, 1973, č. 6, s. 149–155.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Panu profesorovi s úctou*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, sv. 9, 1987, s. 45–54.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Prameny k bádání o životě a díle jednoho moravského historika*. In: *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho přátelé a žáci k sedmdesátinám*. Brno 1999, s. 577–584.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Šedesát let Karla Stloukala*. Naše Valašsko, 10, 1947, č. 3, s. 130–131.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Úděl českého historika: Otakar Odložilík (1899–1973)*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, 1990, č. 3, s. 9–12.
- POSPÍŠIL, Jaroslav – VALÁŠEK, Hubert – POSPÍŠILOVÁ, Hana: *Herr Direktor a ti druzí. Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů*. Zlín 2015.
- PROKEŠOVÁ, Nina – PŘIKRYL, Josef: *Odboj proti nacistické okupaci na východní Moravě*. Gottwaldov 1965.
- PŘIKRYL, Josef – SLEZÁK, Lubomír: *Jihovýchodní Morava v boji proti okupantům*. Brno 1965.
- RUTTE, Ladislav: *Gajdy a gajdošské tradice na Valašsku a Slovácku*. Strážnice 1964.
- SEKYRKOVÁ, Milada: *Druhý odboj „z druhého břehu“ (Ze zkušeností a názorů Otakara Odložilíka na druhý odboj v USA v letech 1939–1943)*. Dějiny a současnost, 24, 2002, č. 3, s. 46–51.
- SEKYRKOVÁ, Milada: *Několik stránek ze života Otakara Odložilíka (Pražské archivy k životu Otakara Odložilíka)*. Sborník archivních prací, 43, 1994, č. 1, s. 34–65.

- SEKYRKOVÁ, Milada: *Otakar Odložilík (12. 1. 1899 – 14. 7. 1973)*. Historický obzor, 4, 1993, č. 7–8, s. 188–190.
- SCHULZ, Jindřich: *Ladislav Hosák 1898–1972*. In: BARTEČEK, Ivo (ed.): *Historiografie Moravy a Slezska*. Sv. 1. Olomouc 2001, s. 139–157.
- SKLENÁŘ, Karel – SKLENÁŘOVÁ, Zuzana: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005.
- SLADKOWSKI, Marcel: *Otrokovice městečkem v raném novověku?* Východní Morava, 2, 2012, s. 141–142.
- STARÝ, Marek: *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu Království českého v 16. a na počátku 17. století*. In: *Korunní země v dějinách českého státu. II. Společné a rozdílné – Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14. – 16. století*. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Praha 2005, s. 251–288.
- SOUČEK, Jan: *Výstavba muzea lidové architektury v přírodě ve Strážnici*. Malovaný kraj, 5, 1969, č. 8–9, s. 15–17.
- ŠEVEČEK, Ondřej: *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938*. České Budějovice – Ostrava 2009.
- ŠIMŠA, Martin – KALÁBOVÁ, Petra a kol.: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy*. Strážnice 2006.
- ŠPIRITOVÁ, Alexandra: *Zapomenutý archivář*. Paginae historiae. Sborník Národního archivu, 2008, č. 13, s. 205–212.
- ŠTROBLÍK, Vladimír: *Správní vývoj obcí okresu Gottwaldov*. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 1985, sv. 7, s. 115–147.

- ŠTOVÍČEK, J.: *Zemřel doc. dr. Jiří Hánl*. Zpravodaj Středočeské vlastivědy a kronikářství, 5, 1973, č. 1–2, s. 65–66.
- TODT, Stanislav: *Nedožité jubileum*. Malovaný kraj, 9, 1973, č. 3, s. 20.
- TŘÍSKA, Karel: *Pětasedmdesátiny Františka Navrátila*. Archivní časopis, 18, 1968, č. 3–4, s. 233.
- UHER, Jindřich: *Dvě kapitoly jednoho života*. Rovnost, 81, 1966, 23. 10.
- UHER, Jindřich: *Mít někde svoje kořeny*. Rovnost, 82, 1967, 1. 10.
- UHER, Jindřich: *Národopisec posláním*. Rovnost, 88, 1973, 5. 5., příl. s. 5.
- UHER, Jindřich: *Vzpomínka na folkloristu L. Rutteho*. Lidová demokracie, 9. 5. 1973,
- UHER, Jindřich: *Za dr. Ladislavem Ruttem*. Rovnost, 82, 1967, 8. 2., s. 3.
- UHER, Jindřich: *Živé poselství*. Malovaný kraj, 29, 1993, č. 3, s. 8–9.
- UHEREK, Zdeněk: *Čeští historikové v emigraci za druhé světové války (K 100. výročí narození Zdeňka Nejedlého)*. Slovanský přehled, 64, 1978, č. 3, s. 177–180.
- UHLÍŘ, Jiří: *Nedožitých 95 let JUDr. Rudolfa Kalhous (1911–1975)*. Sborníček. Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, sv. 5, 2006, s. 4–5.
- UHLÍŘ, Jiří – WOLF, Vladimír: *JUDr. Rudolf Kalhous (1911–1975), propagátor česko-polské příhraniční spolupráce v poválečných letech 1948–1949*. Kladský sborník, sv. 8, 2008, s. 137–142.
- VÁCLAVÍK, Antonín: *Dvě jubilea na Podřevnicku*. Valašsko, 2, 1953, s. 104–105.
- VÁLKA, Josef: *Josef Polišenský v diskurzu poválečné historiografie*. In: Pocta Josefa Polišenského. Sborník prací moravských historiků k 80. narozeninám univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišenského, DrSc. Eds. Ivo Barteček – Miloslav Pospíchal – Radmila Slabáková. Olomouc 1996, s. 171–177.

- VALŮŠEK, David: *Karel Stloukal a archiv města Zlína*. In: Městské archivy & městští archiváři. Edd. Jana Čermáková – Radana Červená – Hana Jordánková – Ludmila Sulitková. Brno 2010, s. 273–290.
- VALŮŠEK, David: *Zlínské návraty historika Karla Stloukala*. Magazín Zlín, 2013, č. 5, s. 12–13.
- VANĚK, Jiří: *Vzpomínáme univ. prof. Karla Stloukala*. Podřevnicko, 2, 1968, č. 1, s. 36–37.
- VÁVRA, Jaroslav: *Ke genezi a místu Historické skupiny*. In: PÁTEK, Jaroslav – ŠÁDOVÁ, Věra (eds.): *Studie z obecných dějin. Sborník k sedmdesátým narozeninám prof. dr. Jaroslava Charváta*. Praha 1975, s. 55–61.
- VÁVRA, Jaroslav – HERMAN, Karel: *Zemřel akademik Oldřich Říha*. Slovanský přehled, 60, 1974, č. 6, s. 515–517.
- VLACH, Dušan: *K nedožitým osmdesátinám Ladislava Rutteho*. Národopisné aktuality, 10, 1973, s. 298–299.
- VLHA, Marek: *Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajanské komunity v USA 19. století v transatlantické perspektivě*. Brno 2013 (nepublikovaná disertační práce).
- WICHEREK, Jaroslav: *Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech XX. století*. Zlín 2005.
- WINTERS, Stanley B.: *Otakar Odložilík – historik, který odešel do země zaslíbené*. Český časopis historický, 101, 2003, č. 2, s. 306–331.
- ZÁLOHA, Jiří: *Za archivářem Františkem Navrátilem*. Archivní časopis, 24, 1974, č. 1, s. 55–56.

SUMMARY

The submitted thesis deals with the influence of historiography (including relative sciences – archiving, museology, archaeology, ethnography) in the Baťa's Zlín, in the years of economical, demographical and cultural rise of the city between 20's and 40's of 20th Century (from 1923 till 1945). It is relatively wide topic that is stretching out through time, space, and also numerous aspects of human activities. The text deals with the 'Baťa' episode of the Czech interwar and 2nd World war historiography, and also – on the other hand – with the „historiographical“ episode of the Baťa's Zlín. Therefore there is also the regional, economical, and social history reflected.

The main personality of the thesis is Karel Stloukal (1887–1957) who invited to the Baťa's Zlín other historians such as František Navrátil (1903–1974), Josef Polišenský (1915–2001), and archaeologists Jaroslav Böhm (1901–1962), and Ivan Borkovský (1897–1976). In the Baťa's Zlín, in the years of 2nd World War, worked also Marxist historians Oldřich Říha (1911–1974), and Jiří Hánl (1914–1972). Other reflected personalities are Otakar Odložilík (1899–1973), Ladislav Hosák (1898–1972), the regional history researcher Josef Pilnáček (1883–1952), and many others. The thesis investigates that except the art, architecture, and other sciences, historiography also entered the service of the Baťa's Zlín. The text outlines, in which areas and how much were these historians (and the other researchers of relative sciences) connected with the Baťa's Zlín. There is also the question if they published some scholar or popularizing papers, such as Karel Stloukal.

The chapters about the historians are preceded by the historical context about the Baťa's Zlín – the history of the city in outline with accent of the period of turn of 19th and 20th Century, definitive of a symbiotic organism that was made of City government and Baťa Company. There is also a chapter about the support of research and creative activities by the Baťa's Zlín, and also about areas that were reflected by the historiography (the history of Zlín City and Baťa Company, Baťa Genealogy, Museum activities).